

V ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЗБІРНИК ТЕЗ

17 квітня 2024 року
м. Хмельницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Хмельницький національний університет
Академія адвокатури України
Громадська організація «Подільська правова ліга»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
V Всеукраїнської наукової конференції

17 квітня 2024 р.

Хмельницький

УДК 34(477):061.1ЄС
Г20

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Хмельницького національного університету,
протокол №4 від 23.04.2024 р.*

Подані тези доповідей V Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (17 квіт. 2024 р., м. Хмельницький).

Розглянуті проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного та іншого вітчизняного законодавства в контексті стандартів ЄС.

Спрямовано на залучення юридичних фахівців для стимулювання і підтримки наукової діяльності правничої спільноти України.

Редакційна колегія:

Козут О. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лагойда Т. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лучковська С. І. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ

*Матеріали подані в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, автентичність цитат
та правильність посилань несуть автори*

Г20 **Гармонізація** законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей V Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2024 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2024. 240 с. (укр.)

Висвітлено проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного, іншого вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Окреслено перспективи розвитку правничої науки в умовах своінтеграції.

Для науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів юридичних спеціальностей, практикуючих юристів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

УДК 34(477):061.1ЄС

© Автори доповідей, 2024

АВСІЄВИЧ АЛЛА ВАЛЕРІЇВНА,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького
інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і
Всєї України ПрАТ «ВНЗ «МАУП», доктор філософії в галузі права

ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ АРБІТРУВАННЯ

Один з важливих інститутів сучасного права, який використовується для вирішення спорів, що виникають у зовнішньоекономічній діяльності, – міжнародний комерційний арбітраж, має велике значення. Історія цього виду арбітражу суттєво вплинула на його сучасний стан і потребує детального вивчення. Міжнародний комерційний арбітраж, який є формою третейського суду, постійно діючого або створеного спеціально для кожного конкретного випадку, має головною мету – розгляд та вирішення міжнародних комерційних спорів. Він створюється для розв'язання особливої категорії справ, а саме комерційних спорів з іноземним елементом.

Третейський метод вирішення конфліктів та арбітражна угода, що є невід'ємною частиною цього методу, пройшли кілька стадій історичного розвитку. Етимологія латинського терміна «arbitrator» не відома. Спочатку це слово мало кілька значень, таких як «свідок, професор, власник». З популяризацією арбітражу термін отримав конкретне значення – «мировий суддя, посередник». Арбітром вважалася незалежна та поважна особа, яка діяла безпристрасно і виконувала високу моральну обов'язковість прийняти рішення щодо конкретного спору. У комерційних справах арбітрами часто були відомі торговці з бездоганною репутацією, які мали значний досвід у торгівлі і могли надати корисні поради з приводу найкращого вирішення конфлікту або навіть самостійно вирішували його.

Відомий французький юрист Ф.Фушард відзначає, що арбітраж можна розглядати як простий спосіб вирішення суперечок, оскільки він передбачає передачу спору на розгляд звичайним особам, що мають лише одну кваліфікацію – бути обраними сторонами. Широко поширеною є думка, що арбітраж виник задовго до створення державних судів. Ідеї арбітражного врегулювання спорів без участі держави, тобто шляхом звернення до відомих і поважних осіб, існують стільки ж років, скільки і самій комерції [1, с.41]. Неспроможність національних судів задовольнити економічні потреби сторін Г.Цірат називає «несумісністю через розходження місця розгляду спору і місця

виконання контракту, місця розгляду спору і місця виконання рішення та інше» [2, с.28].

Така системна недоліків та безладу у судовій системі того часу, яка включала елемент іноземності, привела до появи альтернативних методів врегулювання спорів. Для вивчення цієї теми важливо чітко розрізнати різновиди арбітражу, які існували у різні періоди. В основному, розвиток арбітражу став перспективним через потребу у додатковій можливості передати спір на розгляд третій стороні, яка повинна діяти об'єктивно і надавати сторонам рівні можливості представити свою точку зору, факти, права та обов'язки, що часто давало змогу уникнути застосування державних судових процедур. Арбітражна угода завжди виражала волю сторін щодо такого розгляду, оскільки саме на вираженні взаємної поваги та довіри до третьої сторони ґрунтується призначення її арбітром. Державні суди часто проявляли меншу ефективність, мали менше досвіду у вирішенні комерційних спорів та були більш консервативними [3, с.45].

Деякі дослідники вважають, що арбітраж між державами виник перед арбітражем між недержавними суб'єктами. Проте це суперечить твердженню науковців про те, що «третейське врегулювання спорів існує так давно, як сама комерція» [3, с.70]. Комерція існувала задовго до того, як держави почали використовувати арбітраж. Зрозуміло, що різні епохи мали свої особливості в арбітражній практиці, і рішення арбітрів у міждержавних спорах частіше записувалися і дійшли до нас у більш достовірних джерелах. У такій ситуації можна використовувати неформальний підхід, сприймаючи перші ознаки подібності до сучасного арбітражу як відповідні основним принципам арбітражу сьогодення.

Згідно з французьким науковцем Р.Давідом, в історії арбітражу він сприймався переважно як інститут миру, спрямований на підтримку гармонії між персонами, що співіснували. Часто правила і процедури, забезпечені законом, були надто жорсткими, і законодавці були готові надати арбітражній угоді, укладеній сторонами для передачі спору арбітру, силу лише після виникнення спору. Вибір арбітрів часто здійснювався на основі принципу *intuitu personae*, коли враховувалася особа, з якою укладався договір. Сторони довіряли арбітрам через їх родинні зв'язки, спільних друзів або мудрість, сподіваючись, що вони зможуть знайти справедливе рішення спору [4, с.87].

На сьогоднішній день не існує єдиного погляду на те, де саме виник арбітраж і які передумови передували арбітражній угоді. Зібрання достовірних статистичних даних про випадки застосування арбітражу з історичних джерел є складною задачею, оскільки багато випадків врегулювання спорів залишилися неописаними. Проте відомо, що майже кожна національна правова система розвивала третейське врегулювання спорів. За деякими ученими, виникнення арбітражу збігається з періодом становлення держав.

Роль арбітражу продовжує зростати, з кожним роком саме цим методом вирішується дедалі більше справ, хоча арбітраж, як і інші методи, має як свої переваги, так і недоліки. Арбітраж міцно вкоренився у сучасній системі вирішення спорів насамперед завдяки тому, що третейське судочинство є гуманнішим за традиційні суди, надає сторонам більшої свободи дій. Запропонований піділ історичного розвитку арбітражу на п'ять етапів дає змогу повною мірою досліджувати розвиток арбітражної угоди і третейського судочинства. Хоча з розвитком міжнародних торговельно-економічних зв'язків у XIX-XX століттях спостерігаємо і найбільш стрімкий розвиток законодавства щодо арбітражу, передумови до цього виникли ще у Стародавньому Сході, Стародавній Греції і Стародавньому Римі. З найдавніших часів можемо спостерігати появу перших нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші аспекти арбітражного розгляду спорів. Оскільки арбітражна угода є передумовою арбітражного розгляду спорів, то у відповідних нормативно-правових актах насамперед можемо віднайти й норми, які стосуються саме арбітражної угоди. Ті чи інші нормативно-правові акти слід оцінювати з урахуванням історичного контексту. Такий історичний аналіз дає змогу більш ґрунтовно дослідити нормативно-правові акти, які сьогодні регулюють розгляд спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу, зокрема процедуру укладення і виконання арбітражних угод. Початок розвитку третейського судочинства на території України пов'язаний з періодом Київської Русі, де найпоширенішою була форма договірної вирішення спорів за посередництва третейського суду. Поясненням цьому, крім усього іншого, може бути й наявність обов'язку сплатити високе державне мито для розгляду спорів у державних судах того часу [5, с.37].

Інститут третейського судочинства формально існував і за радянської влади [5, с.12], однак насправді третейські суди були підконтрольні державній владі. До будь-якого недержавного вирішення спорів комерційного характеру і, особливо, із іноземним елементом, у держави виробилося негативне ставлення. Тоді існувала

монополія зовнішньої торгівлі, яка дозволяла функціонування у масштабах країни лише двох постійно діючих арбітражних установ – Арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті СРСР [6, с.93]. Україна, як і інші країни – колишні республіки, не мала власних міжнародних арбітражних трибуналів.

Сьогодні в Україні успішно функціонують два постійно діючі міжнародні комерційні суди – Міжнародний комерційний арбітражний суд (МКАС) і Морська арбітражна комісія (МАК), обоє при Торгово-промисловій палаті України (ТПП України). Україна також є стороною Нью-Йоркської і Європейської конвенцій. На основі Типового закону ЮНСІТРАЛ розроблено Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Сучасне законодавство, що стосується арбітражної угоди, також не можна вважати досконалим, воно потребує подальшого розвитку, як з розвитком суспільства потребують перегляду нормативно-правові акти, що не відповідають вимогам сьогодення.

Список використаних джерел

1. Fouchard P. L'Arbitrage Commercial International. Dalloz, Paris 1965. 611 p.
2. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: Навч. посіб. К.: Істина, 2002. 304 с.
3. Collier J., Lowe V. The Settlement of Disputes in International Law: institutions and procedures. Oxford: Oxford University Press, 1999. 395 p.
4. Rene D. Arbitration in International Trade. The Hague: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985. 482 p.
5. Третейські суди в Україні: Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін. / За ред. В.П. Самохвалова, А.Ф. Ткачука. К., 2007. 187 с.
6. Торгашин О. Актуальні аспекти становлення та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №8. С. 91-96.

* * * * *

АКОПЯН ОЛЕКСАНДРА ВЯЧЕСЛАВІВНА,
студентка 1-го курсу магістратури Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
науковий керівник: ГАВРІК РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
професор кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права, канд. юрид. наук, доцент

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У КОДЕКСІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Для того, щоб глибше вивчити тему оціночних понять в Кодексі адміністративного судочинства [1], варто визначити актуальність цієї теми, що пояснюється рядом причин.

Забезпечення правосуддя. Розуміння оціночних понять дозволяє суддям ретельно оцінювати докази, дії сторін та відповідність рішень закону. Це забезпечує справедливе та обґрунтоване правосуддя.

Гарантування законності і правопорядку. Вивчення оціночних понять допомагає судовим органам виявляти порушення закону та усувати їх, що сприяє зміцненню законності та правопорядку в державі.

Захист прав та інтересів громадян і підприємств. Розуміння оціночних понять дозволяє судам ретельно вивчати обставини справи та приймати рішення, які захищають права та інтереси учасників процесу.

Підвищення професійної кваліфікації суддів та юристів. Систематичне вивчення оціночних понять сприяє підвищенню рівня професійної кваліфікації суддів та юристів, що відображається на якості їх роботи.

Юридична література досить багато уваги приділяє терміну «оціночне поняття». Існує кілька різних термінів – «оцінкові», «оцінні», але їх суть однакова. Найбільш практичним є все ж поняття «оціночні». Оціночні поняття – це поняття, які не конкретизовані законодавцем, а орган, який застосовує норму, сам його конкретизує [2, с.155]. Також категорію оціночних понять, можна охарактеризувати, як поняття, зміст яких узагальнений у типових ознаках певних правозначимих явищ [3, с.132]. Оціночні поняття, здебільшого, відносно-визначені, які використовує законодавець, коли не може чітко і детально врегулювати низку схожих обставин. Такі поняття позначають абстрактні явища із відкритою структурою, а зміна їх можлива лише під час самостійної оцінки конкретної ситуації [4, с.87].

Також оціночне поняття можна визначити як санкціоноване і легітимне соціально-значуще явище, яке має на меті охарактеризувати загальні ознаки різних явищ, предметів та дій, які законодавець умисно не конкретизує, але встановлює рамки та межі, що дає можливість враховувати певну специфіку справи із дотриманням функціонального призначення норми права.

Розглянемо ознаки оціночних понять в адміністративному судочинстві:

- абстрактність – визначена тим, що оціночні поняття визначають в більшості загальні ознаки явищ;

- конкретизацією оціночних понять є виключно обставини справи;

- точність оціночних понять, як і їх правильність, залежить виключно від рівня правової свідомості особи, яка застосовує ту чи іншу норму;

- оціночні поняття мають також юридико-етичну складову, оскільки збігаються з поняттями: добросовісність, розсудливість, пропорційність і т.ін.;

- зміст поняття визначається виключно суб'єктом правозастосування;

- мета оціночних понять – надання суб'єкту певних повноважень, якими вони повинні враховувати індивідуальність кожної справи.

Класифікувати поняття можна наступним чином.

За предметом оцінки поділяються на ті, що відображають: характеристику осіб – «неупередженість»; часові межі – «розумний строк», «невідкладно», «негайно»; якість – «правдиві показання», «викликає сумнів у його достовірності», «правильне по суті рішення суду»; дії – «допомога»; обставини – «істотні для справи обставини», «достовірні обставини»; причини – «поважні причини»;

За ступенем конкретизації: неконкретизовані – «формальні міркування»; конкретизовані за допомогою ситуативного переліку – «інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи»; конкретизовані через перелік – «обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи»; конкретизовані через критерії та перелік.

За фактом тлумачення оціночні поняття бувають: витлумачені та невитлумачені. Витлумачені поняття також поділяють залежно від способу: на поняття витлумачені шляхом встановлення ознак –

«поважна причина» (як пропущення строків) або шляхом наведення випадків, які охоплені поняттям, а також залежно від обов'язковості: в рішенні ЄСПЛ, КС України, висновках Верховного Суду України або витлумачені в постановах пленумів вищих спеціалізованих судів (Пленумів ВАС), у т.ч. підсумки судової практики, тлумачення інших судових рішень та доктринальні тлумачення.

Залежно від структури: прості – «завчасно», «всебічний», «об'єктивний»; складні – «істотні для справи обставини, які не були і не могли бути відомі» [4, с. 137].

За сферою поширення: загально процесуальні – «шкода для розгляду справи», «неповний, неясний висновок експерта», загально правові – «розумний строк»; міжгалузеві (для кількох галузей) – «загальновідомі обставини»; галузеві – «очевидні ознаки протиправності рішення, дії, бездіяльності суб'єкта владних повноважень».

Отже, оціночні поняття – надважлива складова адміністративного процесу. Це пов'язано і з тим, що вони наділяють суд можливістю дійсно на власний розсуд вирішувати справу і не бути в тісних рамках для вирішення спору, при цьому існує певна обмеженість, яка не дозволяє суб'єктами використання права бути повністю вільними, і порушувати адміністративно-правовий устрій та розумні кордони розгляду тих чи інших справ

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. (у ред. у від 31.12.2023, №2801-IX). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 09.04.2024)
2. Костенко О. Тлумачення актів адміністративного законодавства.: дис. канд. юрид. наук 12.00.07 Запоріжжя, 2011. 209 с.
3. Біленко В. Оціночні поняття в адміністративному процесі: передумови розмаїття форм існування та розширення сфери застосування. *Вісник Запорізького національного університету : Юридичні науки*. Запоріжжя. 2011. №1. С.130-134
4. Мойсенко Г. Оціночні поняття в адміністративному судочинстві України.: дис. канд. юрид. наук 12.00.07 Запоріжжя, 2017. 222 с.

* * * * *

БОНЧУК ВІКТОРІЯ ПАВЛІВНА,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юрид. факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ

В Україні теоретики і практики стверджують, що функції прокуратури – це вид діяльності інституту, який визначається його соціальним призначенням і характеризується спрямованістю на вирішення конкретних предметів судового розгляду та пов'язаних з ними завдань.

Функції прокуратури регламентуються статтею 131-1 Конституції України та статтею 2 Закону України "Про прокуратуру" і полягають у наступному:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді – є одним з основних принципів судочинства, які визначені статтею 129 Конституції України. Згідно з висловлюванням Ю. Дьоміна, прокуратура має взаємозв'язок з публічними правовідносинами та публічними органами влади. Тому необхідно детальніше проаналізувати такі поняття, як "публічність" і "публічний інститут", а також з'ясувати відношення між поняттями "державне обвинувачення" і "публічне обвинувачення" [1, с. 238]. Поняття "публічне обвинувачення" є дещо ширшим за поняття "державне обвинувачення". Адже прокурор у кримінальному процесі виступає не лише від імені держави, а й від імені всього суспільства або значної його частини, враховуючи значення терміну "публічний" [1, с. 239];

2) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. М.І. Мельник вважає, що прокуратура має можливість проводити повноцінне досудове розслідування від початку до закінчення. Він зауважує, що функції організації досудового розслідування та процесуального керівництва не обмежуються лише наглядом за таким розслідуванням. Прокуратурі дозволено контролювати негласні та інші слідчі та розшукові дії правоохоронних органів та виконувати інші завдання у кримінальному провадженні відповідно до закону [2];

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. У суді прокурори представляють законні інтереси держави у випадках порушення або загрози порушення цих інтересів, коли їх захист не здійснюється або

здійснюється неналежним чином органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень, включаючи відповідні органи, а також у випадку відсутності таких органів.

Прокуратура не має права представляти інтереси державних підприємств у суді. Також заборонено представляти інтереси держави та громадських об'єднань у справах, пов'язаних з виборчим процесом, референдумами, діяльністю Верховної Ради України, діяльністю Президента України, засобами масової інформації, політичними партіями, релігійними організаціями. Інтереси держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України можуть бути представлені в суді лише прокурорами Офісу Генерального прокурора або обласної прокуратури за письмовим дорученням або наказом Генерального прокурора або його першого заступника [3].

Слід зазначити, що Закон України "Про прокуратуру" визначає основні функції прокуратури по-іншому. Отже, прокуратура виконує такі функції:

1) підтримання державного обвинувачення в суді. Стаття 3 КПК України визначає обвинувачення як процесуальну діяльність прокурора, яка полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. Підтримання державного обвинувачення в суді є одним із пріоритетних завдань прокуратури України. Прокуратура відповідає за виконання таких трьох завдань: публічне переслідування обвинувачених і вимога від суспільства справедливого покарання; сприяння судам у кваліфікованому вирішенні справ; привернення уваги громадськості до причин і обставин злочинів та пошук шляхів їх запобігання [4, с. 68];

2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Прокуратура виконує важливу роль у представництві інтересів громадян та держави в судових процесах, які передбачені законом. У цьому процесі прокуратура України виступає як представник законних інтересів особи та держави в суді, використовуючи процесуально-правові форми, які передбачені законодавством. Згідно зі статтею 23 Закону, представництво інтересів громадянина або держави в суді включає здійснення прокурором процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, відповідно до випадків і порядку, встановлених законом [3];

3) нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Згідно зі статтею 25 Закону України "Про прокуратуру", прокурор має право контролювати дотримання законів органами, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю, дізнанням та досудовим слідством. Він використовує свої повноваження та виконує обов'язки, передбачені законодавством. Письмові вказівки прокурора органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, є обов'язковими і повинні бути негайно виконані в межах повноважень [3];

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Ця функція має на меті забезпечення законності перебування затриманих і арештованих осіб у місцях досудового утримання, а також осіб, які перебувають у місцях відбування покарань у формі арешту, обмеження або позбавлення волі. Крім того, вона спрямована на забезпечення законності діяльності установ, що виконують судові рішення у кримінальних справах, а також установ, що застосовують інші примусові заходи, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян [4, с.71].

Таким чином, функції прокуратури спрямовані на забезпечення правової держави, захист прав та інтересів громадян, а також на збереження законності та порядку у суспільстві. Реалізація цих функцій є важливим елементом забезпечення правосуддя та дотримання прав людини в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Шульган І.І. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді: *Юридичний науковий електронний журнал*. №6. 2016. С.238-240.
2. Організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – конституційна функція прокуратури, що потребує законодавчого забезпечення впровадження. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizatsiya-i-protseualne-kerivnytstvo-dosudovym-rozsliduvannjam-konstytutsijna-funktsiya-prokuratury-shho-potrebuye-zakonodavchogo-zabezpechennya-vprovadzheniya/>
3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1697-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (Дата звернення 10.04.2024 р.)
4. Прокурорське право: навчальний посібник / Г.Д. Борейко, О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Луцик, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Б.М. Телефанко; за заг. ред. В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 640 с.

* * * * *

ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
завідувач кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доцент

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ

Крім професійних, тобто наявності необхідного обсягу знань та навичок, діяльність будь-якого судді має відповідати певним етичним стандартам, зокрема доброчесності.

Поняття доброчесності суддів згадується у численних вітчизняних юридичних документах, зокрема в Конституції [1] та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2]. Воно також присутнє у законах, що регламентують діяльність Вищої ради правосуддя (ВРП) – головного органу суддівського самоврядування, та Конституційного суду [3; 4].

Крім того, етичній поведінці суддів, включно з доброчесністю, присвячено Кодекс суддівської етики [5], ключовий професійний документ українських суддів, а також Бангалорські принципи поведінки суддів [6], що виступає універсальним орієнтиром для діяльності судової влади і окремих суддів.

Основна мета діяльності судді – захист прав і свобод людини і громадянина. В контексті цього, суддя повинен володіти високими моральними якостями, які полягають в дотриманні моральних принципів і стандартів. Етичні основи діяльності суддів є надзвичайно актуальними сьогодні, оскільки реформування судової системи, а також впровадження Європейських стандартів в нашій державі потребують постійного дослідження стану та перспектив розвитку судоустрою, зокрема такої складової забезпечення справедливості в процесі судового захисту, як етика.

Відповідно до положень ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Вказане обумовлює особливу важливість функціонування системи судової влади в нашій державі. У свою чергу, здатність судів виконувати свої функції залежить від додержання етичних стандартів, важливість яких встановлена законодавчо і відображена як у присязі судді (як є визначене у ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язання «дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не

вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя» [2]), так і в інших правових актах.

Як визначив в одному зі своїх рішень Верховний Суд, посада судді покладає певні обмеження і обов'язки, зумовлені необхідністю неупередженого здійснення правосуддя. Зокрема, запорукою і необхідною умовою утвердження довіри суспільства до суду має бути законослухняна і добропорядна поведінка судді як при виконанні посадових обов'язків, так і поза його професійною діяльністю та у повсякденному житті. Проявом останнього є, зокрема, відповідність способу життя судді та/або членів його родини його/їхнім дозволим (об'єктивним) можливостям, особливо фінансовим. Особа, яка виявила намір стати суддею (чи є суддею), повинна бути готовою до того, що дії та вчинки її і близьких членів її родини можуть бути предметом обговорення широкого загалу, особливо при проведенні кваліфікаційного оцінювання [3]. У межах процедури кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді, з огляду на мету і завдання його проведення, обов'язком (повноваженням) Вищої кваліфікаційної комісії суддів є з'ясувати і оцінити усі аспекти життя і діяльності такого кандидата не лише професійного характеру, але й морально-етичного. Щодо останнього Комісія з огляду на свій правовий статус повинна визначити, чи узгоджується (відповідає) поведінка судді/кандидата на посаду судді основоположним принципам її регламентації, високі стандарти якої визначено, зокрема, у Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року (схвалені резолюцією Економічної і соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року №2006/23 [6]), а також у Кодексі суддівської етики [5; 3].

Слід сказати, що питання забезпечення етичних вимог у професійній діяльності є вельми актуальними сьогодні, коли здійснюється масштабна трансформація системи публічного управління і відбувається пошук місця та ролі державних інституцій у забезпеченні потреб розвитку громадянського суспільства, реалізації прав і свобод людини і громадянина, що набуло особливої актуальності в контексті затвердження законів України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та «Про очищення влади» [7]. Вказане обумовлює увагу науковців і практиків до проблеми зниження рівня корупції в українському суспільстві, підвищення вимог до професіоналізму і об'єктивності правоохоронців, державних службовців, суддів, що, у свою чергу, робить важливим удосконалення системи адміністративно-правового забезпечення вказаних процесів, здійснення відповідних адміністративних процедур тощо. Особливістю розвитку соціальних відносин у сучасному

суспільстві є гостра криза уявлень великих соціальних груп про справедливе і належне, які зазвичай охоплюються категорією «етичні норми» [9].

Отже, про незалежність, неупередженість, об'єктивність, дотримання закону і стандартів людської поведінки як у професійному житті, так і за його межами говорить Кодекс суддівської етики. Але необхідно звернути увагу на деякі важливі моменти.

По-перше, доброчесність не стосується винятково професійної поведінки суддів. Суспільство має великий інтерес у тому, щоб судді поводитися належним чином у повсякденному житті. Саме тому будь-які адміністративні порушення, отримання матеріальної допомоги без достатньої підстави, придбання дороговартісних житла і автомобілів, поширення образливих чи сумнівних коментарів у соціальних мережах, порушення суддею, що має бажання займатися науковою діяльністю, чи кандидатом на посаду судді академічної етики шкодять доброчесності і можуть бути підставою для відмови у доступі до посади чи навіть стати причиною дисциплінарної відповідальності.

По-друге, у деяких випадках суддя може бути відповідальним за поведінку членів власної родини. Зокрема, якщо близькі родичі володіють майном, походження якого вони не можуть пояснити, це шкодить доброчесності судді.

По-третє у питаннях доброчесності не може бути дрібниць. Дисциплінарне правопорушення, що сталося багато років тому, студентська дипломна робота або наукова дисертація, у якій виявили плагіат, можуть бути підставами сумніватися у доброчесності кандидатів у судді чи на посади у суддівському врядуванні. Тож органи, які оцінюють доброчесність, повинні враховувати суттєвість допущених порушень й оцінювати їх у контексті усього професійного та особистого життя кандидата.

По-четверте, доброчесність судді не належить до сфери кримінального чи адміністративного права, тому під час оцінки доброчесності не діють презумпції та стандарти доведення, що застосовуються до кримінальних чи адміністративних правопорушень. Етична рада використовує при оцінці кандидатів, що є стандартом, обґрунтовані сумніви. Це менш суворий стандарт доведення, який діє у кримінальному процесі.

Судді чи кандидати на суддівські посади у питаннях доброчесності не можуть посилатися на презумпцію невинуватості. Якщо виникають сумніви в достовірності наданих даних кандидатом в його доходах, то він повинен співпрацювати з органом, що оцінює

добросесність і надавати пояснення або документи, що спростовують такі сумніви.

Добросесність судді розглядається як категорія, що є трансформацією добра в професійну етичну сферу. Поєднання моральності та добра дає можливість окреслити площину добросесності особи, яка здійснює функції держави, зокрема: компетентність, вимогливість до себе, безкорисливість, чесність, твердість, добросесність [7].

Добросесність пов'язується сьогодні насамперед з моральними рисами судді та стандартами етичної поведінки суддів. Видається, що добросесність судді може розглядатися як результат впровадження етичних стандартів і принципів у поведінку кожного судді.

Крім того, сьогодні судді недостатньо бути добросесним, суспільство вимагає відкритості в роботі суду [8].

Потрібно зауважити, що особистість судді не формується одномоментно, майбутні судді функціонують, розвиваються та навчаються в загальних умовах українського суспільства, де присутні, на жаль, низькі моральні цінності, корупція, тому найбільш важливим уявляється формування моделі правослухняної поведінки на ранніх стадіях виховання та освіти, якщо мова йде про університет, то потрібно це починати з першого курсу і приділяти увагу формуванню етичних норм поведінки і формуванню етичних вимог майбутніх юристів, в тому числі майбутніх суддів, вивчаючи не тільки дисципліну «Юридична деонтологія», а і обов'язково включати ці елементи і в інших юридичних дисциплінах.

Заслугує на увагу думка професора Сергія Жукова: «Вимога добросесності має бути впроваджена у діяльність всіх працівників правоохоронних органів України. При цьому доцільно було б визначити суб'єкта, до компетенції якого належало б оцінювання добросесності посадових осіб, на яких покладено виконання правоохоронної функції держави, а також процедури такого оцінювання» [9].

Не можуть бути добросесними тільки судді, напевно такі ж вимоги повинні бути і до працівників прокуратури, поліції, СБ України, ДБР, НАБУ. Тільки тоді суспільство зміниться і появиться довіра до суддів і працівників правоохоронних органів.

Отже, підсумовуючи, необхідно акцентувати увагу на важливості добросесності суддів. Сьогодні суспільство України потребує справедливості, тому хочуть бачити суддів носіями правової чесноти.

Доброчесність судді важлива для осіб, які звертаються до суду. Вони очікують на авторитетні, професійні їхні дії, тому зацікавлені, щоб суддя був носієм необхідних етичних стандартів.

Доброчесність важлива для суспільства. Усвідомлення того, що судді в силу своїх професійних і етичних якостей здатні ухвалювати справедливі рішення, підвищує серед суспільства відчуття безпеки, справедливості, а також довіри, що важливо для забезпечення верховенства права, це є також позитивним ефектом для розвитку правової держави.

Доброчесність важлива і для суддівської спільноти. Кредит довіри, що суспільство надає суддям на основі їхньої доброчесності, – гарантія високого статусу судді, авторитету суддів в очах їхніх співгромадян, поваги до суддів та їхньої роботи.

Останнім часом ми спостерігаємо як позитивні, так і негативні випадки забезпечення належного рівня доброчесності як окремих представників, так і судової системи загалом. Достатньо успішно почала працювати Етична рада щодо перевірки доброчесності і професійної етики кандидатів на посаду суддів, більш помірковані успіхи у «перезавантаження» ВККС. А з іншого боку – кримінальна справа стосовно голови Верховного суду України.

Але, нинішнє становище правосуддя є значно кращим, ніж десять років тому, завдяки спільним зусиллям суспільства, держави і суддівської спільноти, ми поступово просуватимемося до зміщення доброчесності судової влади тим самим зміщуючи авторитет суддів і судової системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №245 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016 №1402-УІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про Вищу Раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 №1798-УІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>
4. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13.07.2017 №2136-УІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
5. Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>
6. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалені Резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН від 27.07.2006 №2006/23 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
7. Глущенко С. В. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на

посаду судді). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6. С. 70-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_6_7

8. Гришук О. Доброчесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово національної школи суддів України*. 2020. №1(30).С.6-25.

9. Жуков С.В. Адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів: проблеми теорії та практики. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес: фінансове право; інформаційне право», Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2019. 483 с.

* * * * *

ВАПНЯР ДАША ВАСИЛІВНА,
студентка 4 курсу факультету публічного управління Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова

БОРОТЬБА ІЗ КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Боротьба з кіберзлочинністю в Україні є важливим аспектом забезпечення національної безпеки та захисту інформаційного простору країни. Україна, як і багато інших країн, стикається з різноманітними формами кіберзлочинності, включаючи фішинг, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, кібершахрайство, атаки на інформаційні системи, крадіжку даних та інше.

Кіберзлочинність в житті українського суспільства, на жаль, поширена надзвичайно активно: від дрібного телефонного шахрайства до злочинів загальнодержавного масштабу, що робить проблему боротьби із кіберзлочином надзвичайно актуальною, особливо в умовах військового часу. У минулому році в Україні зросли збитки від незаконних дій з платіжними картками. Проте, Нацбанк наголосив, що рівень цих збитків залишається низьким. Кіберполіція зафіксувала понад 2000 кримінальних проваджень, пов'язаних з інтернет-шахрайством, і направила їх до суду. До цих злочинних дій були причетні 422 зловмисники. Варто зазначити, що майже 70% звернень до кіберполіції стосуються саме шахрайських дій в Інтернеті. Найпоширенішими у 2022 році злочинними схемами були: торгівля неіснуючими товарами, псевдовиграші, телефонне шахрайство, фішингові ресурси для привласнення грошей або збори даних громадян, заволодіння грошима з обіцянками високих прибутків та

шахрайські збори коштів у соціальних мережах [1]. Під час повномасштабного вторгнення до цих злочинів додалися такі, як шахрайське так зване «волонтерство», фальшиві пропозиції з оренди неіснуючого чи вже зайнятого житла для вимушених переселенців, шахрайські перевезення, маніпуляції з продажів необхідних товарів, зокрема паливо-мастильних матеріалів, маніпуляції та вимагання коштів за інформацію у рідних полонених військових тощо [2].

На сьогоднішній день основними **органами, що здійснюють боротьбу із кіберзлочинністю** є:

Служба безпеки України (СБУ) – одна з основних організацій, що відповідає за боротьбу з кіберзлочинністю, в тому числі з кібершпionaжем та іншими кіберзагрозами національній безпеці;

Національна поліція України (Кіберполіція) – спеціалізований підрозділ поліції, заснований для боротьби з кіберзлочинністю на національному рівні. Вони розслідують злочини, пов'язані з незаконним втручанням у роботу комп'ютерів та мереж, крадіжкою інформації через інтернет, розповсюдженням шкідливого програмного забезпечення, тощо;

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України – відповідає за захист державної інформаційної інфраструктури та кіберпростору, а також за розвиток національної системи кіберзахисту.

Розглянемо заходи боротьби з кіберзлочинністю.

Законодавча база: Україна активно працює над удосконаленням законодавчої бази для ефективної боротьби з кіберзлочинністю. Це включає внесення змін до Кримінального кодексу, законів про кібербезпеку, захист інформації тощо.

Міжнародна співпраця: Україна співпрацює з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом, інформацією та кращими практиками у сфері кібербезпеки.

Освітні програми: проводяться тренінги та освітні програми для підвищення обізнаності громадськості та спеціалістів у сфері кібербезпеки.

Технічні заходи: Україна впроваджує сучасні технічні засоби та інструменти для виявлення, протидії та запобігання кібератакам.

Розробка національної стратегії кібербезпеки: стратегія спрямована на створення ефективної системи захисту кіберпростору країни, забезпечення безпеки критично важливої інфраструктури та підвищення рівня кіберстійкості суспільства.

Перед українським суспільством стоять наступні **виклики у боротьбі із кіберзлочинністю:**

Технологічний розвиток: швидкий розвиток технологій вимагає відповідного оновлення технічних засобів та методів боротьби з кіберзлочинністю. На жаль, низький рівень фінансування не завжди дає можливість ефективно боротися із цією проблемою.

Міжнародний аспект: кіберзлочини часто мають транснаціональний характер, що ускладнює розслідування та притягнення до відповідальності. Розгалужені мережі кіберзлочинності потребують надзвичайних зусиль та тісної співпраці із закордонними колегами.

Внутрішні виклики: забезпечення координації між різними органами влади та організаціями, зайнятими кібербезпекою, є ключовим для ефективної боротьби з кіберзлочинністю [3].

Боротьба із кіберзлочинами в Україні має свою певну специфіку пов'язану із воєнними діями. Так, поліція та правоохоронні органи працюють в посиленому цілодобовому режимі, збираючи, обробляючи та узагальнюючи інформацію. Також значну участь у боротьбі із кібершахрайством відіграють банківські установи та організації. Зокрема, із 14 лютого 2022 року стартувала інформаційна кампанія Національного банку з платіжної безпеки #ШахрайГудбай. Вона була створена з метою покращення обізнаності громадян в галузі кібергігієни та для того, щоб формувати навички поведінки в інфопросторі, вміння безпечно користуватися онлайн платіжними системами, навички медіа грамотності, що є нагадуванням про основні правила безпеки безготівкових розрахунків.

Організаторами даного проєкту стали Національний банк України та Департамент Кіберполіції Національної поліції України і понад 80 інших суб'єктів, а саме: банки, платіжні системи, мобільні та поштові оператори, асоціації, мережі магазинів, маркетплейси, громадські спілки, комунальні підприємства, обласні державні адміністрації та інші державні органи.

Також в Україні сьогодні дуже поширений «скімінг». Це такий вид шахрайства, коли копіюється інформація із платіжної картки за допомогою спеціальних пристроїв, які встановлюють на банкомат. Таким чином злочинці виготовляють дублікат платіжної картки та викрадають кошти з рахунку власника картки. Знаряддя такого шахрайства виступає спеціальний пристрій, який встановлюють в картоприймач банкомату. Таким пристроєм виступають або тонка пластина або накладка, прикріплена на картридер банкомата. Однак цього недостатньо, тому ще потрібен PIN-код. Щоб його дізнатися кібершахраї застосовують: мікрокамери, які показують, що за PIN-код введе людина; накладну клавіатуру, яка зчитує PIN-код.

Для того, щоб вберегтися від скімінгу потрібно:

- зрівняти зовнішній вигляд банкомату та його екранну заставку;
- закривати клавіатуру коли вводиш PIN-код;
- застосовувати послуги інформування про операції з використанням картки, які дозволятимуть здійснити вчасне блокування картки;
- встановити певний ліміт щодо зняття готівки, тоді шахраї не зможуть зняти всю суму за раз і людина зможе в цей час заблокувати свою картку;
- використовувати платіжні картки із складнішими алгоритмами захисту [4].

Поширеними в Україні є і пенсійні шахрайства, пов'язані із наданням людям пенсійного віку різного виду допомоги, соціальних виплат від держави та міжнародних організацій тощо. У соціальній мережі Facebook з'явилися шахраї, які обманюють людей, пропонуючи фінансові можливості, які здаються надто хорошими, щоб бути правдою. Державна служба спеціального зв'язку та захисту повідомляє, що кількість шахрайських сторінок у Facebook зростає. Зловмисники використовують теми грошових компенсацій, фінансової допомоги від різних організацій, таких як ООН, Європейський суд з прав людини, Товариство Червоного Хреста тощо.

В 2017 році «Приватбанк» розробив положення про запобігання шахрайству, завдяки якому були реалізовані заходи запобігання шахрайству та зловживаннями. Згідно цього положення банки несуть відповідальність:

- за координацію побудови системи боротьби з шахрайством в Банку Напрямок «Fraudменеджмент» ГО;
- за протидію фактам шахрайства та зловживань в своєму колективі керівник підрозділу;
- кожен співробітник Банку [5].

Також була запущена послуга «Страхування від шахрайства», яка доступна до оформлення всім користувачам. У разі настання страхової події клієнт може звертатися на гарячу лінію банку, тоді його картку блокують і він подає заяву в поліцію із скаргою на кіберзлочин. Далі відбувається страхове відшкодування коштів, які зараховують на особисту карту клієнта. Такі методи є дуже ефективними у захисті особистих коштів людей.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що в Україні боротьба з кіберзлочинністю здійснюється трьома основними напрямками, а саме:

- 1) профілактика та випередження кіберзлочинності;

2) заходи боротьби зі кіберзлочинністю органів кіберполіції, СБУ та інших правоохоронних організацій, які здійснюють викриття кіберзлочинів;

3) відповідальність та покарання за злочини згідно Кримінального кодексу України.

Репресивні заходи по відношенню до кіберзлочинності передбачають використання як загальнодержавних, так і специфічних організаційних, технічних (в тому числі економічних), ідеологічних, правових і виховних заходів попередження злочинності. Крім того, необхідні спеціальні програмні та криптографічні заходи. В Україні існує безліч платформ, які пропонують громадянам інформацію про шахрайські схеми та способи запобігання кібершахрайств. На спеціальному ресурсі пояснюють правила кібербезпеки й надають поради українцям, як надійніше захистити свої гроші. У межах кампанії Національний банк разом із партнерами надають інформацію українцям про те, як захистити себе та рідних від шахрайства в платіжних системах. Дані висвітлюються на тематичній вебсторінці #ШахрайГудбай, де можна отримати детальну інформацію про кампанію та правила поведінки у віртуальному просторі. Потрібно зазначити, даний вид злочинності має специфічні особливості та методи, то ж і боротьба із нею також передбачає застосування специфічних засобів.

Список використаних джерел

1. Діброва Т.А. Кіберзлочинність та кібершахрайство в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 546-549. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/132.pdf

2. Бодунова О. Запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Т.2. С.83-86. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/52678/1/276140-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-636327-1-10-20230325.pdf>

3. Сащенко М.І. Проблемні аспекти запобігання кіберзлочинності в Україні. *Молодий вчений*. 2022. № 1. С. 17-20. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3115>

4. Офіційний сайт Національного банку України. Проект «#ШахрайГудбай». URL: <https://promo.bank.gov.ua/stopfraud/#section-35>

5. Положення «Про запобігання шахрайству»: затверджено рішенням Правління банку «ПриватБанк» від 28.09.2017 р. URL: <https://static.privatbank.ua/files/politika-zapobigannya-shaxrajstva-ta-korupcii.pdf>

* * * * *

ВИСОЦЬКА АНАСТАСІЯ ЮРІЇВНА,
студентка 1-го курсу магістратури юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;
науковий керівник: ГАВРІК РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
професор кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права, канд. юрид. наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У національному законодавстві України, зокрема відповідно до ч. 4 ст. 125 Конституції України [1], визначено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди. У загальному розумінні, адміністративне судочинство передбачає врегульовану на законодавчому рівні діяльність адміністративних судів, встановлену Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Основною метою адміністративного судочинства є забезпечення справедливого, своєчасного та неупередженого здійснення правосуддя судами, наділеними відповідними владними повноваженнями [2]. Зокрема однією з важливих ознак саме адміністративного судочинства виступає наявність суспільних відносин у сфері публічного адміністрування. Досліджуючи адміністративне судочинство України, варто зазначити, що невід'ємною його складовою є процес доказування.

Загалом інститут доказування у адміністративному судочинстві регламентує суспільні відносини, що забезпечують порядок установлення наявності чи відсутності обставин, які мають важливе значення для вирішення певної справи та ухвалення відповідного рішення судом. Доказування як обов'язкова складова адміністративного судочинства характеризується певною стадійністю та відповідністю процесуальної форми доказів установленим у законі вимогам [3, с.54]. Тобто, в цілому, доказування – це урегульована процесуальним законодавством діяльність, спрямована на встановлення об'єктивної істини в адміністративній справі та ухвалення обґрунтованого і законного рішення.

Окрім цього, слід зазначити, що надзвичайно важливим елементом доказування є докази, які надають сторони адміністративного спору в суді задля захисту власних прав, свобод та інтересів. Водночас, відповідно до ст.138 КАС України, предметом доказування в адміністративному судочинстві є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше

істотне значення для вирішення справи та які потрібно встановити при ухваленні судового рішення у справі [2]. Проте необхідно зауважити, що право на надання відповідних доказів у суді характеризується певною диспозитивністю, адже суб'єкти адміністративного спору самостійно обирають чи використовувати надане їм право, чи стриматися. Усі докази, які можуть належати чи не належати до предмету доказування, повинні бути отримані, подані у чітко визначеному законом порядку.

Окрім цього варто врахувати, що докази можуть бути різними: письмові, речові, електронні, висновки експертів та показання свідків. У цілому, всі обставини, які встановлюються за допомогою доказів, поділяються на дві групи: обставини, які належать до предмета доказування, та обставини, які не входять до предмета доказування, але мають значення для забезпечення всебічного та справедливого розгляду справи в суді.

Однак доказування в адміністративному судочинстві може бути ефективним лише за умови, що будуть встановлені у повному обсязі як основні, так і проміжні (другорядні) обставини відповідної адміністративної справи [4, с.34]. Крім цього, завдяки отриманню судом необхідних доказів наданих сторонами справи, суд може реалізувати відповідні заходи щодо недопущення в майбутньому винесення будь-якого рішення, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень відносно людини або колективного суб'єкта, які здатні порушити або звузити їх права, гарантовані законодавством України.

Щодо доказів у адміністративному судочинстві як невід'ємної складової інституту доказування, варто зазначити, що усі докази повинні бути належними, допустимими та достатніми. Адже лише за умови, що усі докази відповідатимуть вимогам КАС України, суд долучить їх до справи. Також необхідно зазначити, що коло суб'єктів доказування у адміністративному судочинстві досить широке, особливе місце серед яких належить сторонам справи та суду. Обов'язок доказування покладається на сторін адміністративного провадження, а суд виступає обов'язковим суб'єктом адміністративного судочинства, якому належить право вживати визначених законом заходів, необхідних для з'ясування обставин у справі, включаючи виявлення та витребування доказів з власної ініціативи [5]. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 80 КАС України визначено, що учасник справи, у разі неможливості самостійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів судом [2]. Однак, подібна процесуальна дія повинна бути реалізована відповідно до

визначеного законодавством порядку та термінів, наданих для подання сторонами справи такого клопотання.

Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно зауважити, що процес доказування у адміністративному судочинстві насамперед направлений на дослідження, збирання, оцінку доказів, наданих сторонами справи у суді, з метою забезпечення неупередженого, об'єктивного та справедливого правосуддя. Зокрема стадійність процесу доказування є невід'ємною складовою цього інституту адміністративного права. Окрім цього, усі докази, які належать до предмету доказування адміністративної справи чи не належать, але мають прямий вплив на всебічний розгляд судом відповідного спору, повинні бути належними, допустимими, достовірними та достатніми [3, с. 55].

У свою чергу, належність доказів передбачає те, що джерело отриманих доказів є належним, а допустимість доказів вказує на те, що докази отримані згідно з порядком встановленим законодавством України. Усі докази надані в суді також повинні бути достатніми, тобто створювати сукупність, яка надасть можливість суду дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, що входять до предмета доказування. Отже, процес доказування займає важливе місце в адміністративному судочинстві, гарантуючи можливість суду здійснювати правосуддя на засадах верховенства права та законності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. №2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Калмикова Я.С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків. 2013. 20 с.
4. Бойко І.В., Зима О.Т., Соловійова О.М. Адміністративна процедура: конспект лекцій / за ред. І.В. Бойко. Харків: Право, 2018. 132 с.
5. Рекуненко Т.О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 169-173.

* * * * *

ГАЛУС ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВНИЙ СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ

Судовий контроль може мати перспективний характер, який полягає у тому, що адміністративний орган при прийнятті акту має враховувати судові рішення у інших справах. Зокрема, цікавою є норма, закріплена в частині 4 статті 6 Закону України «Про адміністративну процедуру» про те, що висновки про застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [1].

Частиною 5 статті 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено, що міністерства, інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколів до неї та практиці Європейського суду з прав людини [2]. Крім того, Закон України «Про адміністративну процедуру» у статті 3 вказує, що адміністративна процедура визначається з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

У зв'язку із цим виникає питання про співвідношення понять перспективного судового контролю та судового прецеденту.

У частині 4 статті 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачено, що дія цього Закону не поширюється на правові акти, що не містять норм права, а саме на: рішення і висновки Конституційного Суду України; судові рішення [3]. Відповідно до згаданого закону судова практика виступає джерелом інформації та даних, необхідних для оцінки нормативно-правових актів в процесі здійснення правового моніторингу (стаття 68). Стаття 71 Закону України «Про правотворчу діяльність» безпосередньо стосується особливості правового моніторингу за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики. Так, Верховний Суд за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики може звернутися до суб'єкта правотворчої діяльності з пропозицією щодо необхідності прийняття, внесення змін, зупинення

або дострокового відновлення дії структурного елемента відповідного нормативно-правового акта, визнання його таким, що втратив чинність.

Закон України «Про адміністративну процедуру» запроваджує як гарантію ефективних засобів правового захисту норми, що особа має право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності адміністративного органу в порядку адміністративного оскарження відповідно до цього Закону та/або в судовому порядку. Адміністративний орган зобов'язаний повідомити особу про спосіб, порядок і строк оскарження адміністративного акта, який негативно впливає на право, свободу чи законний інтерес особи.

Частина 3 статті 69 Закону України «Про адміністративну процедуру» передбачає, що якщо судовим рішенням, що набрало законної сили, або рішенням суб'єкта розгляду скарги адміністративний орган зобов'язано прийняти адміністративний акт певного змісту, повторний розгляд справи не проводиться.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

* * * * *

ГЕРЦ АЛЛА АНАТОЛІЇВНА,
професор кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВО ЛЮДИНИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ (ЗМІСТ, ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАХИСТУ)

Право людини на недоторканність посідає значне місце в системі особистих немайнових прав фізичної особи. Дане право забезпечує природне існування людини і визнається Загальною декларацією прав людини невід'ємним правом, яке є основою свободи, справедливості та загального миру.

Складовими права фізичної особи на особисту недоторканність є фізична, психічна (моральна) та статева недоторканність.

Право особи на фізичну недоторканність у доктрині розглядають як право на гарантовану законом заборону посягання на життя, здоров'я, тілесну недоторканність, статеву свободу фізичної особи. Зміст цього права охоплює заборону здійснення будь-якої поведінки, яка спрямована на заподіяння фізичній особі тілесних ушкоджень, каліцтва або іншого застосування щодо неї фізичної сили, застосування медичних методів діагностики, профілактики, лікування без інформованої згоди фізичної особи, примусове взяття донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів тощо. Отже, фізична недоторканність особи забезпечується здійсненням й інших особистих немайнових прав, зокрема, права на життя, права на охорону здоров'я, права на медичну допомогу, права на донорство тощо [1, с.146].

Згідно норми Цивільного кодексу України, фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається [2].

Право на моральну недоторканність забезпечується неможливістю посягати на честь, гідність, моральну свободу.

Статеву недоторканність – це абсолютна заборона вступати у природні статеві контакти з особою, яка в силу певних обставин не є носієм статевої свободи, всупереч її справжньому волевиявленню.

Зміст особистого немайнового права, в тому числі права на недоторканність, передбачений ст. 271 Цивільного кодексу України і становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя. Реалізуючи своє право на особисту недоторканність, фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам.

Варто звернути також увагу і на норми Сімейного кодексу України [3], які стосуються права на особисту недоторканність, відповідно до положення якого забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він жорстоко поводяться з дитиною.

Важливе значення для захисту права на недоторканність відіграє прецедентна практика Європейського суду з прав людини.

Вважаю за необхідне проаналізувати практику Європейського суду з прав людини, яка стосується такого поняття, як «примусове медичне втручання». Наприклад, у справі Соломахін проти України (2011) заявник стверджував, що він був підданий примусовій вакцинації без його згоди. ЄСПЛ вказав, що «примусова вакцинація – як примусове медичне втручання – становить втручання у право на повагу до приватного життя, що включає фізичну та психологічну недоторканність» [4]. Однак, оскільки заявник не пояснив, що йому завадило відмовитися від вакцинації, у цій справі ЄСПЛ не визнав порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Сучасні міжнародні стандарти вимагають, що будь-яке медичне втручання, включаючи вакцинацію, повинно супроводжуватися попередньою вільною і поінформованою згодою.

Звісно, це не означає, що не мають права на існування програми обов'язкової вакцинації. Однак, при запровадженні програми обов'язкової вакцинації, законодавець має дотримуватися критеріїв правомірного обмеження індивідуальних програм, зважаючи на те, що політика обов'язкової вакцинації сама по собі обмежує право на поінформовану згоду, право на повагу до приватного життя і право на фізичну недоторканність.

Вважаю, що ефективна реалізація права на особисту недоторканність можлива за умови дотримання положень національного законодавства з урахування практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Особисті немайнові права особи: навч. посібник / Ю.М. Юркевич, А.О. Дутко та ін.; за ред. А.О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 22. Ст. 287.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.03.2011 р. Справа «Соломахін проти України» (Заява №24429/03). URL: https://ips.ligazakon.net/document/SOO00428?_ga=2.213459476.1023904525.1635676355-59143795.1632417812

* * * * *

ГОЛДЗІЦЬКИЙ КАЗИМИР АДАМОВИЧ,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до статті 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «органами досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання, досудове слідство) є:

- 1) слідчі підрозділи:
 - а) органів Національної поліції,
 - б) органів безпеки;
 - г) органів Державного бюро розслідувань;
- 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;
- 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України» [1].

Така система органів досудового розслідування в Україні в певній мірі викликає її доцільність в такому вигляді, в якому вона існує. Про це детальніше. Наприклад, слідчі підрозділи органів Національної поліції, органів національної безпеки здійснюють досудове слідство відповідно до правил підслідності, передбачених КПК України. На практиці ці слідчі органи називають «відомчими», оскільки вони є структурними підрозділами відповідних правоохоронних органів. В практичній діяльності можуть виникати «відомчі» інтереси в особі керівника правоохоронного органу. В силу того, що керівник є адміністратором, в дисциплінарному порядку «відомчі» слідчі йому підпорядковані, хоча в процесуальному плані вони є незалежними від керівника (начальника). Але відомчі інтереси (підвищення показників в розкритті злочинів та інші) можуть потягнути адміністративний вплив на слідчого. Слід мати на увазі – керівник (начальник) відповідного правоохоронного органу має в своєму арсеналі важелі дисциплінарного, матеріального впливу на весь особовий склад незалежно від функцій того чи іншого підрозділу. Наприклад, притягнення до дисциплінарної відповідальності співробітника органу, питання забезпечення житлом, вирішення інших соціальних питань. За таких умов не виключено втручання в процесуальну самостійність слідчого.

Крім цього, така мережа органів досудового розслідування практично в кожному правоохоронному органі на практиці породжує

спір щодо підслідності тих чи інших злочинів. Причиною в конфлікті щодо підслідності можуть бути «відомчі» інтереси, результати показників в роботі. В окремих випадках відомчий орган досудового розслідування свідомо (неправильно) кваліфікує той чи інший злочин за статтею Кримінального кодексу України, тобто – за своєю підслідністю.

Крім цього, фінансування органів досудового розслідування в різних за функцією правоохоронних органів вимагає великих затрат фінансового характеру із державного бюджету.

У відповідності до вимог КПК України, досудове розслідування відносно працівника правоохоронного органу повинне здійснюватися органами Державного бюро розслідувань. На законодавчому рівні відсутнє визначення поняття «правоохоронний орган» та «посадова особа правоохоронного органу». У зв'язку із цим на практиці частими є випадки порушення правил підслідності, що тягне за собою визнання доказів недопустимими.

Велика Палата Верховного Суду у справі № 633/195/17 досліджувала виключно правову проблему, яка полягає у відсутності на законодавчому рівні та в судовій практиці чітких критеріїв визначення понять «правоохоронний орган» та «працівник правоохоронного органу», що породжує неоднакове застосування норм матеріального та процесуального права, а також вкрай негативно впливає на реалізацію принципу правової визначеності [3], та в постанові від 30 серпня 2023 року по цій справі зробила наступні висновки: при тлумаченні поняття «правоохоронний орган» для цілей застосування норм КК України може бути використана норма-дефініція положень абз. 1 п.1 ч.1 ст.2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ, але лише в частині правоохоронної функції, яка реалізується шляхом правозастосування.

Поняття «правозастосування», «правозастосовна функція», «правозастосовна діяльність» охоплює вчинення дій зі встановлення обставин події, їх юридичної кваліфікації та прийняття правозастосовного акта в межах компетенції того чи іншого органу.

Правозастосовні функції виконують будь-які органи державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі й правоохоронні. Але не всі органи, які застосовують норми права, можуть бути віднесені до кола правоохоронних, оскільки це може мати наслідком зловживання процесуальними правами, у тому числі й під час визначення підслідності слідчим органам Державного бюро розслідувань.

Сутність правоохоронної функції держави полягає в забезпеченні правопорядку, в охороні прав, свобод, законних інтересів громадян, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від правопорушень, якими є кримінальні правопорушення (кримінальні проступки, злочини) та адміністративні правопорушення.

Тобто, правоохоронним може виступати лише орган державної влади, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, який приймає загальнообов'язкові рішення, забезпечуючи їх виконання, у тому числі й примусовими засобами.

При віднесенні того чи іншого органу державної влади до правоохоронного слід звернути увагу насамперед на те, як визначається відповідний орган у спеціальному нормативно-правовому акті, який регламентує його правовий статус, та на повноваження, які цей орган здійснює.

Висновки Великої Палати Верховного Суду в певній мірі визначили критерії віднесення тих чи інших органів до числа правоохоронних, однак на практиці проблема підслідності залишається відкритою. На нашу думку, було б доцільним в законодавчому порядку створити єдиний в державі орган досудового розслідування. Як наслідок не буде існувати інституту підслідності.

Пропонується наступний проект єдиного органу досудового розслідування в Україні:

- Слідчий комітет України;
- Слідчі управління областей;
- Слідчі відділи районів, міст, міжрайонні слідчі відділи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Голос України*. 2012. 19 трав. (№ 90-91).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Голос України*. 2001. 19 черв. (№ 91).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2023 року по справі № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900>.

* * * * *

ГРУЗЕНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
аспірант кафедри кримінального та адміністративного права,
Академії адвокатури України

СИСТЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка наразі триває, спричинила масштабне забруднення (мінами, нафтопродуктами, нерозірваними боєприпасами тощо) земель та ґрунтів, руйнування екосистем, втрату родючості ґрунтів та погіршення якості навколишнього середовища. Під час саміту G20 в Індонезії Президент України Володимир Зеленський назвав розв'язану Росією війну екоцидом та підкреслив, що це виклик не лише для нашої держави, а для всього світу [1]. На саміті «двадцятки» Президент України підкреслив: «Ми повинні знайти спільні відповіді на всі екологічні загрози, створені війною. Без цього не буде повернення до нормального стабільного життя, а відлуння війни буде ще довго зберігатися – у вибухах мін, які будуть забирати життя дітей та дорослих, у забрудненні води, ґрунтів, атмосфери» [1].

Держава-агресорка зобов'язана відшкодувати Українському народові заподіяну екологічну шкоду, важливою складовою якої є шкода, завдана землям та ґрунтам. І ці кошти мають бути спрямовані на відновлення пошкоджених внаслідок збройної агресії природних об'єктів. Україна наразі активно працює над створенням компенсаційного механізму відшкодування шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, складовими якого є: міжнародний реєстр збитків, компенсаційна комісія та компенсаційний фонд. Важливою умовою забезпечення дієвості цього компенсаційного механізму є ефективна система документування, фіксації екологічних злочинів, збору доказової бази та створення методик обчислення заподіяної шкоди.

Кабінет Міністрів України постановою від 20 березня 2022 р. № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2]. Цим Порядком в якості окремого об'єкту завдання шкоди виділена шкода земельним ресурсам, яка включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і

засміченням земельних ресурсів. Згодом було затверджено дві методики: Методику визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міндовкілля №167 від 4 квітня 2022 року [3]) та Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Мінагрополітики №295 від 18 травня 2022 року [4]). «Поява цих методик та робота за ними стали для нас своєрідним випробуванням, адже у світі до цього ніхто ніколи не робив такого. Сьогодні наша головна мета – щоб міжнародна спільнота визнала ці методики, щоб ту матеріальну шкоду, яку ми сьогодні нараховуємо, якомога швидше верифікували відповідні міжнародні організації. Аби Україна могла стягнути репарації з країни-агресора за всі ті збитки довкілля, які вони завдають», – зазначив Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець [5]. Проте, на нашу думку, існування двох різних методик щодо земель ускладнює процедуру підрахунку шкоди, така процедура має бути уніфікованою, методика має бути єдиною, затвердженою спільним наказом обох міністерств.

Окрім того, зазначені вище методики не враховують концепції екосистемних послуг, яка набула значного поширення у світі і має бути імплементована у національне екологічне законодавство. Це означає, що крім безпосередньої шкоди землям та ґрунтам, необхідно враховувати втрату екосистемних послуг, таких як родючість ґрунтів, очищення води, забезпечення біорізноманіття та інші регулюючі і підтримуючі функції.

Перспектива законодавчого регулювання вимагає комплексного підходу до відновлення земель, що включає не лише фізичне відновлення пошкоджених територій, а й відновлення здатності екосистем надавати необхідні послуги. Важливість цього підходу підкреслюється розвитком таких ініціатив, як програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) і наростаючою кількістю досліджень, присвячених економіці екосистем та біорізноманіття.

Базовим міжнародно-правовим актом у сфері захисту природного середовища під час військових конфліктів є Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1976 року [6]. Норми цієї конвенції забороняють державам-учасницям вдаватися до військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як

способи руйнування, заподіяння шкоди або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Положення названої конвенції доповнюються і деталізуються у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. [7]. Він містить норми, безпосередньо спрямовані на охорону навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Згідно зі статтею 35 Протоколу I, заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Відповідно до ст. 55, при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдаватимуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдають шкоди здоров'ю або виживанню населення.

Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливим напрямом державної екологічної політики.

Одним із завдань державної екологічної політики визначено забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель [8].

Правові засади відновлення земель та ґрунтів визначено Земельним кодексом України, Законами України «Про охорону земель», Законом України «Про землеустрій» та іншими нормативними актами.

Базовий «землеохоронний» закон – Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року – не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг та не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Тому нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів».

Список використаних джерел

1. Мертві землі: війна в Україні прямо зараз знищує ґрунти. Наслідки катастрофічні, але шляхи спасіння існують. URL: <https://btu-center.com/publication/2022/mertvi-zemli-viyna-v-ukraini-priamo-zaraz-znishchu-grunti-naslidki-katastrofichni-ale-shlyakhi-spasi/> (дата звернення: 14.04.2024).

2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

3. Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року №167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

4. Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

5. Матеріальна шкода довкіллю від бойових дій становить вже майже 2 трлн гривень. URL: <http://www.golos.com.ua/article/370137> (дата звернення: 14.04.2024).

6. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostenv.shtml (дата звернення: 14.04.2024).

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 14.04.2024).

8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року №2697-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

* * * * *

ДАЦЕНКО ОЛЕГ ФЕДОРОВИЧ,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
перший заступник начальника Державної екологічної інспекції
у Хмельницькій області

НАЛЕЖНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ В КОНТЕСТІ УГОДИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Належне екологічне врядування тісно пов'язано із ефективністю застосування екологічного законодавства та функціонуванням демократичних інституцій в країні, без яких не можемо розглядати покращення стану довкілля та зменшення негативного впливу на здоров'я населення.

Україна наразі перебуває на етапі реформування своєї екологічної політики та законодавства, а також формування належних методів та форм управління у сфері довкілля. Ці процеси здійснюються, головним чином, у рамках євроінтеграційного курсу держави, зокрема, реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Важливу роль у реформуванні екологічної сфери відіграють й міжнародні процеси, беручи до уваги, серед іншого, той факт, що міжнародні екологічні угоди, стороною яких є Україна, є частиною національного законодавства і їхнє належне виконання міститься у зобов'язаннях Угоди.

Питання належного екологічного врядування вже багато років в Україні розглядається в контексті імплементації Оргуської конвенції, яка стосується таких важливих питань як доступ до екологічної інформації, участь громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань, доступу до правосуддя.

Належне екологічне врядування є й на порядку денному Східного партнерства. Зокрема, у цьому контексті слід відзначити підписання Люксембурзької декларації про співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища та боротьби зі зміною клімату у Східному партнерстві, яка була прийнята у Люксембурзі 18 жовтня 2016 р. На її виконання Україна розробила Дорожню карту щодо імплементації положень Люксембурзької декларації

Поняття «врядування» вже багато років є предметом дискусій на усіх рівнях – від академічного до політичного. За змістом воно близьке до державного управління, тому сучасні дискусії про врядування та належне врядування відбуваються й в рамках адміністративного права, а не лише політичних та соціальних наук. На сьогодні цей термін, головним чином, носить політичне навантаження

та використовується, як правило, у поєднанні з такими категоріями як демократія та верховенство права.

Врядуванням позначають широке коло питань, пов'язаних із здійсненням владних повноважень, здатністю інституцій виконувати свої функції, процесом прийняття рішень, прозорістю та підзвітністю. Відповідно, термін «належне врядування» відображає якість такого врядування. Поняття врядування набуло широкого вжитку в останні 30 років у кількох сферах, серед яких можна виділити: процеси надання допомоги країнам, що розвиваються, функціонування міжнародних організацій та дискусії щодо засад функціонування ЄС. Врядування – це новий, горизонтальніший спосіб правління порівняно з традиційним, ієрархічним, державо-централізованим способом [1].

Перша група процесів була започаткована Світовим банком, який, у відповідь на низку своїх невдач з підтримки розвитку бідних країн, висунув ідею про те, що програми підтримки країн, що розвиваються, не можуть бути успішними, якщо в певній країні належним чином не працює сама система державного управління та функціонування інституцій. Відповідно, належне врядування стало умовою надання фінансової допомоги: «врядування – це спосіб, у який здійснюється влада в процесі управління державними економічними та соціальними ресурсами для розвитку».

Належне врядування для Світового банку – це синонім хорошого управління розвитком, та включає такі чотири елементи: належне управління державним сектором, підзвітність, нормативно-правова база для розвитку (включаючи суди та повагу та прав і свобод людини), інформація та прозорість.

У свою чергу, в 1997 Програма розвитку ООН (ПРООН) запропонувала своє бачення врядування та визначила підтримку належного врядування як одне з ключових завдань: «врядування – це здійснення економічних, політичних та адміністративних повноважень для управління державними справами на усіх рівнях. Це включає механізми, процеси та інституції, через які громадяни та їх групи формулюють свої інтереси, реалізують свої права, виконують свої обов'язки та узгоджують свої відмінності».

Врядування набуло й широкого вжитку у сфері діяльності міжнародних організацій в цілому, де головним чином набуло змісту належного управління в таких організаціях.

У 2001 році Європейська Комісія оприлюднила Білу книгу з європейського врядування, якою розпочала широку дискусію всередині ЄС щодо належного врядування. У цій білій книзі Європейська Комісія запропонувала своє визначення врядування:

«врядування означає правила, процеси та поведінку, які впливають на те, як здійснюються повноваження на європейському рівні, особливо щодо відкритості, участі, підзвітності, ефективності та узгодженості».

З цього визначення випливають і п'ять принципів належного управління у розумінні Європейської Комісії (відкритість, участь, підзвітність, ефективність та узгодженість).

В рамках ЄС дискусія щодо належного врядування охоплює не лише питання функціонування ЄС в цілому, але й більшість предметних сфер діяльності ЄС: зовнішня політика, безпека та оборона; діяльність Європолу; регулювання в ЄС; демократичні засади ЄС; належне екологічне врядування; зовнішня допомога з питань розвитку.

Одна із сфер, де належне врядування залишається актуальним питанням сьогодні для ЄС – це сфера зовнішніх зносин. Пропозиція Європейської Комісії у 2001 році застосувати принципи належного врядування в контексті «глобального врядування» має цілком реальні наслідки сьогодні.

Україна постійно стикається з викликами із забезпечення належного врядування в контексті своїх відносин із зовнішніми партнерами: від створення антикорупційного суду до належного виконання міжнародних екологічних угод.

Особливим видом (категорією) врядування є врядування в екологічній сфері або так зване належне екологічне врядування. Належне екологічне врядування – це поняття належного врядування, застосоване до процесів у сфері охорони довкілля, які мають, проте, наскрізний характер. Належне екологічне врядування ґрунтується на інтеграції екологічної політики та реалізації природоохоронних владних повноважень як наскрізної основи для процесу прийняття рішень у різних галузях економіки та в цілому як однієї з трьох інтегрованих опор сталого розвитку [2].

Поняття належного *екологічного* врядування матиме особливий зміст в контексті кожного окремого міжнародного процесу, що стосується України. Питанню належного екологічного врядування багато уваги приділяє низка міжнародних партнерів України – від ЄС та ПРООН до міжнародних банків та окремих держав-партнерів. Кожна міжнародна організація, що працює в Україні з питань довкілля, ставить належне врядування у цій сфері серед пріоритетів. Це особливо стосується Організації з питань економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Програми розвитку ООН.

За останні роки можна навести кілька прикладів, коли належне екологічне врядування було на порядку денному відносин України з

зовнішніми партнерами. У першу чергу, це пов'язано із виконанням кількох міжнародних угод у сфері охорони довкілля, які мають безпосереднє відношення до забезпечення якості, прозорості та залучення громадськості до процесу прийняття рішень, що впливають на стан довкілля. Зокрема, такими були Конвенція про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті (Конвенція Еспо), Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція) та Протокол про стратегічну екологічну оцінку. Ці три міжнародні договори регулюють питання, які, наприклад, в ЄС є обов'язковим елементом дискурсу про належне врядування у сфері довкілля: доступ до екологічної інформації, процес прийняття рішень, участь громадськості.

Найбільш яскравим прикладом є надання кредиту Європейським інвестиційним банком для фінансування програми підвищення безпеки ядерних установок в Україні. У відповідь на інформацію про можливе порушення цих конвенцій у процесі прийняття рішень у ядерній сфері (головним чином щодо добудови Хмельницької АЕС та продовження строків експлуатації ядерних реакторів), ЄС одразу виступив з такою позицією: як необхідну попередню умову здійснення траншів Енергоатом та Уряд України повинні... надати достатні докази дотримання вимог Еспо та Оргуської конвенцій щодо проекту, зокрема в частині громадських консультацій та участі [3].

Це, відповідно, було включено і в кредитну угоду між ЄІБ та Україною.

Особливо важливо говорити про належне екологічне врядування в контексті Угоди про асоціацію у зв'язку з тим, що більшість реформ, які відбуваються в сфері довкілля, проходять під егідою виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – широкомасштабний договір, що визначає основи та напрямки співпраці між Україною та ЄС і його державами-членами, а також накладає на Україну певні зобов'язання щодо реформування практично усіх сфер суспільного життя.

Екологічна складова Угоди відображена, головним чином, у спеціальній главі, присвяченій довкіллю, та в інших дотичних сферах, як-от енергетика, торгівля, сільське господарство, туризм. Основу екологічної складової Угоди про асоціацію складає глава 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво», яка передбачає:

- рамки співробітництва у сфері довкілля та його мету й напрямки дій у найрізноманітніших сферах, як от: зміна клімату; екологічне врядування, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; якість атмосферного повітря; якість води та управління водними ресурсами; управління відходами; охорона природи; промислове; хімічні речовини; ГМО; шумове забруднення; цивільний захист; міське середовище; екологічні збори;

- поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони довкілля;

- співробітництво у сфері цивільного захисту;

- співробітництво з метою розвитку всеосяжної стратегії у сфері довкілля (яка включатиме інституційні реформи, розподіл повноважень на національному, регіональному та місцевому рівнях, процедури прийняття рішень та їх виконання, процедури інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики, визначення необхідних людських та фінансових ресурсів); розвитку галузевих стратегій;

- постійний діалог з питань, охоплених главою, що присвячена довкіллю.

У преамбулі до Угоди «добре врядування» згадується як «цінність», яку поділяють сторони, поряд з повагою до прав людини, верховенством права: демократичними цінностями. Друга згадка – серед принципів для посилення відносин між сторонами.

Власне дуже важливим є декларування «належного врядування» як цінності чи принципу, на яких ґрунтуються відносини. Це означає, що здійснюючи будь-які заходи, виконуючи будь-які положення, ми повинні бути впевненими у їх відповідності принципу належного врядування.

Ще одним питанням у цьому контексті є те, що належне екологічне врядування є частиною належного врядування, і досягнення належного екологічного врядування в повній мірі неможливо без досягнення належного врядування, хіба в окремих елементах.

В главі 6 «Навколишнє середовище» зустрічаємо положення, що сприятимуть становленню належного екологічного врядування, як-от інтеграція природоохоронної політики в інші сфери політики держави, розподіл повноважень на національному, регіональному та місцевому рівні, інституційні реформи, постійний діалог та ін.

Часто вважають, що належне екологічне врядування обмежується імплементацією чотирьох директив сектору «Управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики»,

а саме Директивою № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище (кодифікація), Директивою № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище, Директивою № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС, Директивою № 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості у підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, та внесення змін і доповнень до Директив №№ 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС про участь громадськості та доступ до правосуддя.

Проте директиви інших секторів теж містять елементи належного врядування, а водна рамкова директива впроваджує повністю новий спосіб інтегрованого водного врядування, що базується на басейновому принципі та горизонтальному підході. Принципи ОЕСР з урядування у сфері водних ресурсів, прийняті у 2015 році, вважають належне водне врядування засобом досягнення цілі, а не самоціллю, необхідною умовою успішної розробки та реалізації політики.

Отже, існує необхідність сформуванню загального бачення належного екологічного врядування в Україні. Точкові реформи не завжди дають бажаний ефект, можуть призвести до фрагментації реформування, коли поза увагою залишаються важливі питання.

Якщо ми приймаємо той факт, що належне врядування – це цінність, принцип, а також необхідний засіб, то і наша оцінка реформ в екологічній сфері має відбуватись з цієї перспективи. Питання чи закріплені необхідні механізми/інструменти *versus* чи відповідає цей механізм належному врядуванню. Громадськості/населенню потрібен не лише механізм, але й щоб він працював відповідно до принципів належного врядування (без корупції, із залученням громадськості, був дієвий та ін.).

У підсумку можна сказати, що належне екологічне врядування залишатиметься актуальним питанням у відносинах України з зовнішніми партнерами, особливо з ЄС та тими державами і організаціями, що здійснюють активну роботу зі сприяння розвитку сфери охорони довкілля в Україні. Водночас, конкретний зміст цього поняття, критерії та вимоги щодо впровадження матимуть свої особливості в залежності від контексту. Хоч це створює певну невизначеність для уряду, це також створює і певні можливості: в рамках певного двостороннього процесу уряд може впливати на конкретне наповнення цього поняття (наприклад, обговорюючи пріоритети співпраці з міжнародними організаціями).

Список використаних джерел

1. ВЕГО «МАМА-86», 2017. Запровадження належного екологічного врядування в країнах Східного партнерства. Розуміння концепції. https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Otsinka-vprovadzhennya-Lyuksemburzkoyi-deklaratsiyi-v-Ukrayini_nalezhne-ekologichne-vryaduvannya.pdf

2. SEPA 2012. «Роль врядування в інтересах поліпшення екологічних результатів» <https://www.naturvardsverket.se/en/publications/6900/978-91-620-6992-6/>

3. Екологічна політика та право. *Інформаційно-аналітичний огляд*. №20 (2016), 19.12.2016. <http://www.rac.org.ua/topics/vstup-do-yes-uk>

* * * * *

ЖЕРЕБНИЙ ВЛАДИСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юрид. факультету
Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Справедливість є дуже важливою для права і законів. Держава повинна захищати права людей, інакше ці права стають лише обіцянками на папері. Тому демократичні країни приділяють велику увагу гарантіям справедливості та захисту прав згідно національних і міжнародних норм. Особливо важливим є право на справедливий судовий розгляд. Це фундаментальне право людини закріплене в міжнародних документах. Воно гарантує захист інших прав в Європейському суді з прав людини згідно Європейської конвенції. Кожна держава зобов'язана не лише записати це право в законах, але й забезпечити його дотримання на практиці, усунувши всі перешкоди. Порушення права на справедливий суд є поширеною проблемою, яку розглядає Європейський суд прав людини (далі – ЄСПЛ). Міжнародні механізми захисту виконують роль лише додатку до національної системи права. Тому дуже важливо, щоб у національних судах було забезпечене справедливе правосуддя відповідно до Конституції та законів.

Судова система відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права в сучасній державі. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що правосуддя може вважатися справедливим лише тоді, коли воно відповідає принципам

справедливості та захищає права і свободи людини. Незважаючи на наявність Закону України "Про забезпечення права на справедливий суд", у національному законодавстві відсутнє чітке визначення права на справедливий суд. Разом з тим, доступ до правосуддя для кожної особи гарантується Конституцією України та іншими законами України. Основні вимоги до справедливого судового розгляду та відповідне визначення містяться в міжнародних нормативно-правових актах, зокрема в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Ратифікувавши цю Конвенцію, Україна взяла на себе зобов'язання її виконувати [1, с.102-109]. Право на справедливий судовий розгляд є одним із базових прав людини, закріплених у Європейській конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ). Стаття 6 Конвенції роз'яснює суть цього права. Іншими словами, це означає, що кожна людини має право на розгляд її справи незалежним і неупередженим судом у розумний строк. Право на незалежний та неупереджений суд є однією з основних засад справедливого розгляду справи, які є прямо проголошеними у ЄКПЛ. Гарантії незалежності та неупередженості суду нерозривно пов'язані між собою. Як правило, ЄСПЛ при визначенні, чи мало місце порушення права на справедливий судовий розгляд, розглядає їх у сукупності [2, с. 60-62]. Стосовно української практики, як бачимо у вищесказаному – «неупередженість суду» поставлена у формі його «безсторонності».

Незалежність і безсторонність суду є ключовими гарантіями права на справедливий судовий розгляд. Незалежність – суд має бути вільним від будь-якого стороннього впливу, тиску чи втручання, зокрема з боку уряду, політиків чи інших органів влади. Безсторонність – суд має розглядати справу об'єктивно, неупереджено, не віддаючи переваги жодній зі сторін конфлікту. Судді не повинні мати упереджень, особистих інтересів чи конфлікту інтересів у справі. Дотримання цих принципів забезпечує справедливість судового процесу. Отже в цілому, принцип незалежності суду полягає в тому вигляді, в якому він проголошений в українському законодавстві, відповідає загальним вимогам ст. 6 ЄКПЛ, закріплює незалежність суду від інших гілок влади і від учасників судового розгляду [3].

Також не варто забувати про такі важливі гарантії як: рівність сторін перед законом, розумні строки розгляду справи, змагальність процесу, право на правову допомогу та право на оскарження судових рішень. Тепер розглянемо кожну гарантію детальніше.

Рівність сторін перед законом включає в себе рівні процесуальні права та обов'язки для сторін судового процесу. Жодна із сторін не повинна мати кращого становища щодо можливості надати

докази, висувати вимоги, заперечувати аргументи іншої сторони. Порухення принципу рівності сторін може стати підставою для скасування судового рішення. Гарантія розумного строку розгляду справи включає в себе вчасний і невідкладний розгляд справи судом без невинуватених зволікань чи затримок, також своєчасний розгляд забезпечує ефективний захист прав. Перевищення розумних строків може призвести до порушення права на справедливий судовий розгляд і в свою чергу виникне можливість оскаржити рішення. Змагальність процесу – ця гарантія полягає в забороні суду виходити за межі позовних вимог і досліджувати питання, які сторони не ставили на розгляд. Також сторони беруть активну роль у збиранні та наданні доказів. Дотримання засади змагальності сприяє всебічному та об'єктивному розгляду справ. Право на правову допомогу передбачає можливість залучення юриста для надання правової допомоги на будь-якій стадії судового процесу, в подачу сюди входить право на самостійний вибір захисника та користування його послугами в судовому провадженні. Наявність кваліфікаційного юридичного захисту дозволяє забезпечити дотримання інших процесуальних гарантій. Насамкінець розглянемо право на оскарження судових рішень. Ця гарантія дає можливість для сторін судового процесу оскаржити рішення суду першої інстанції до вищих судових інстанцій, також обмежує можливості безкінечного переоскарження судових рішень, остаточність рішення після його перегляду у визначених законом інстанціях. Ефективна реалізація права на оскарження судових рішень сприяє утвердженню верховенства права та дотриманню принципів законності в судочинстві.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна дійти висновку, що право на справедливий суд є комплексним поняттям, яке поєднує процесуальні гарантії для забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя.

Список використаної літератури

- 1.Городовенко В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 60-62
- 2.Конституція України: Закон від 28.06.1996 No254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- 3.Щербанюк О.В. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду України*. №5/2021. С.102-109.
- 4.Бучик А. Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Віче*. 2015. № 22. С. 2-5.

* * * * *

ЗАМОЙСЬКА СОЛОМІЯ МИРОСЛАВІВНА,
студентка 1-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
завідувач кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ ДОСВІД ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ, ПОЛЬЩІ ТА США

Добросесність суддів є важливою складовою справедливого судочинства. Для забезпечення належної довіри до правосуддя судді повинні проявляти високий рівень моральності і незалежності. Вони повинні розглядати справи об'єктивно і відповідати вимогам закону. Крім того, добросесність означає відсутність впливу зовнішніх факторів, корупції або будь-якої форми неправомірного впливу на процес прийняття рішень судді. Дуже важливо, щоб судді завжди діяли на користь справедливості та дотримувалися високих етичних стандартів, що сприяє підтримці довіри людей до судової системи.

Добросесністю є позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості [1].

Отже, важливо, щоб судді були об'єктивними, незалежними та справедливими у виконанні своїх обов'язків, заслуховуючи обидві сторони і вирішуючи справи на підставі законів та доказів.

Добросесність, безперечно, є важливою якістю для тих, хто розглядається на посаду судді. Судді грають ключову роль у забезпеченні правосуддя та виконанні закону. Ось декілька причин, чому добросесність є важливою у суддівській діяльності:

1) Довіра громадськості: Добросесність суддів є основою для довіри громадськості до судової системи. Громадськість повинна бути впевнена в тому, що судді діють справедливо, незалежно від впливу тиску чи інших чинників;

2) Незалежність суду: Добросесність суддів є важливим аспектом їхньої незалежності. Судді повинні приймати рішення на підставі закону і фактів справи, а не під впливом особистих інтересів чи зовнішніх тисків;

3) Справедливість і правосуддя: Добросесність суддів є передумовою для справедливого судочинства. Вона гарантує, що судді

вирішують справи існуючими правовими стандартами, а не виходячи з особистих уподобань чи симпатій;

4) Підтримка руху за права людини: Добročесність суддів є важливою для захисту прав людини. Судді повинні діяти відповідно до принципів справедливості та додержуватися норм міжнародного права;

5) Збереження репутації судової системи: Недобročесність суддів може нашкодити репутації судової системи в цілому. Громадськість та інші учасники правової системи мають відчуття того, що судді служать високими стандартами етики та добročесності.

Слід відмітити, що питання добročесності суддів є вельми актуальним сьогодні, коли здійснюється масштабна трансформація системи публічного управління і відбувається пошук місця та ролі державних інституцій у забезпеченні потреб розвитку правової держави.

Державі потрібні добročесні службовці, працівники органів правопорядку, від яких вимагається добročесність, для цього було створено офіс розбудови добročесності. Не є винятком і судова гілка влади.

У 2016 році парламент прийняв Закон «Про судоустрій і статус суддів», який замінив чинний з 2010 року закон з аналогічною назвою. Новелою стали такі вимоги до суддів, як професійність та добročесність. Відповідні зміни були внесені й до Конституції, а новий Закон «Про Вищу раду правосуддя» завданням цього органу визначив формування добročесного корпусу суддів [2].

У III розділі главі II Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підтверджується важливість добročесності суддів в Україні. Зокрема, ст. 62 присвячена *декларації добročесності судді*, яку суддя зобов'язаний подавати щорічно до 1 травня шляхом заповнення відповідної форми на офіційному веб-сайті ВККС України. Закріплено перелік тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або непідтвердження. Декларація добročесності судді є відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті ВККС України. Встановлено, що у разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (в тому числі неповноту) тверджень судді у декларації добročесності, ВККС України проводить відповідну перевірку, а наслідком неподання, несвоєчасного подання декларації добročесності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних відомостей є дисциплінарна відповідальність [3].

Отже, в Україні важливість доброчесності суддів надзвичайно висока для розвитку правової держави. Доброчесність відіграє рішучу роль у кожній сфері суспільства, особливо в контексті правосуддя, і її вплив на різні аспекти може бути визначальним.

У Польщі також відбуваються реформи в судовій системі з метою підвищення її ефективності та незалежності. Однією зі суттєвих змін є утворення Національної Ради Суддів, яка відповідає за набір та призначення суддів, а також за забезпечення їхньої доброчесності. Доброчесність суддів є ключовим аспектом в правовій системі будь-якої країни, включаючи Польщу. Важливо, щоб судді діяли згідно з принципами справедливості, незалежності та етичності, тим самим забезпечуючи довіру суспільства до судової системи. Під час призначення суддя складає присягу Президенту Республіки Польща такого змісту: «Я, вступаючи на посаду судді загального суду, урочисто присягаю, що буду вірно служити Республіці Польща, охороняти закон, добросовісно виконувати обов'язки судді, відправляти правосуддя у відповідності до положень закону, неупереджено, по совісті, берегти таємниці, які охороняються законом, керуючись принципом гідності та чесності», особа, яка складає присягу, може закінчити її словами: «Нехай допоможе мені Господь» [4]. Отже, можна зробити висновок, що доброчесність та високі моральні якості суддів в Польщі є важливими при зарахуванні на посаду судді не лише з точки зору функціонування правової системи, але і для забезпечення довіри громадян до судової влади та важливості збереження принципів правової держави.

Система правосуддя в Сполучених Штатах Америки базується на принципах незалежності судів і законності. Судді, як правило, вирішують справи, керуючись законом, прецедентами та доказами. Щодо доброчесності суддів, існують методи для забезпечення їхньої етичності та професіоналізму. Багато штатів мають комісії з етики, які вивчають скарги на суддів та розглядають питання порушення етичних норм. Також у деяких випадках може бути проведено дисциплінарне розслідування, якщо є серйозні обвинувачення щодо поведінки суддів. Загалом система правосуддя в США приділяє велику увагу етичним стандартам та професіоналізму суддів, проте іноді виникають індивідуальні випадки порушення цих стандартів. У США судді вже давно керуються різними джерелами, що регулюють їхню етику. До них належать статuti, загальний суддівський кодекс, консультативні висновки з етики, видані відповідним комітетом Суддівської конференції, а також історична практика [5]. З усіх судів США Верховний суд є єдиним американським судом, що не має свого

кодексу поведінки суддів. Існують певні загальні законодавчі вимоги стосовно обов'язку розкривати доходи та законність їхнього походження, але вони сформульовані доволі загально і не передбачають якихось дисциплінарних наслідків. В 1972 р. Американська асоціація юристів опублікувала Типовий кодекс поведінки суддів, який мав на меті встановити обов'язкові правила поведінки суддів як на роботі, так і поза нею. Конференція суддів Сполучених Штатів офіційно прийняла Кодекс поведінки суддів на початку 1973 р. [6]. З 1973 року федеральні судді нижчих інстанцій слідують кодексу поведінки, розробленому Суддівською конференцією, яка визначає етичну політику для судів США. Суддівська конференція була створена Конгресом США у 1992 році для розробки керівних принципів управління органами судової влади. Вона видає детальні правила, що уточнюють застосування положень кодексу на практиці, і публікує консультативні висновки у відповідь на запити суддів про те, як застосовувати кодекс до конкретних випадків [7]. В Америці кожен штат країни має свій кодекс суддівської етики, водночас основою для них усіх є загальний кодекс суддівської етики США. Ще в 1990 році Американська асоціація юристів підготувала Типові правила поведінки суддів (Model code of judicial conduct/ American bar Association) (далі – Правила). Цей документ складається з п'яти розділів (правил) і 23 підрозділів. Наводимо повну назву кожного правила: 1) Суддя зобов'язаний підтримувати честь і незалежність судової влади; 2) Суддя зобов'язаний уникати у всіх своїх діях неподобаючих вчинків, які можуть такими уваятися; 3) Суддя повинен виконувати свої службові обов'язки добросовісно та неупереджено; 4) Суддя повинен вести свої справи, що не пов'язані із суддівськими функціями, таким чином, щоб звести до мінімуму ризик конфлікту із суддівськими обов'язками; 5) Суддя або кандидат на суддівську посаду зобов'язаний утримуватися від неподобаючої для нього політичної діяльності [8].

В Америці судді повинні володіти високим рівнем професійної етики, чесності і незалежності. Доброчесність суддів визнається як основний елемент для забезпечення правосуддя та дотримання закону. Доброчесність суддів виражається у багатьох аспектах їхньої поведінки, включаючи відсутність корупції, здатність слухати всі сторони конфлікту, об'єктивність у вирішенні справ та відсутність будь-яких конфліктних інтересів. Доброчесність також передбачає етичні норми, яких судді повинні дотримуватися поза судовою залю. Судді в США часто піддаються етичним стандартам, які встановлюються судовими органами на федеральному та

державному рівнях. Ці стандарти допомагають забезпечити високий рівень доброчесності та професійної етики в роботі суддів і сприяють довірі до юстиційної системи.

Отже, доброчесність суддів є важливим аспектом будь-якої правової системи, оскільки вона впливає на її функціонування і довіру, яку суспільство має до судів. Вона грає ключову роль у забезпеченні незалежності, справедливості та довіри громадян до судової влади. У разі доброчесності суддів суспільство може мати впевненість у тому, що рішення судів базуються на законах і об'єктивних критеріях, а не на особистих інтересах чи зовнішньому впливі. Дуже важливо, щоб судді розуміли критерії оцінювання доброчесності, а також вимоги до їх поведінки, закладені в Кодексі суддівської етики. Саме через них розкривається сутність доброчесної поведінки судді. Тоді поняття «доброчесності» стане живим інструментом, який розвиватиметься та еволюціонуватиме разом із суспільними відносинами, а також надасть можливість керуватись ним для прийняття відповідних рішень щодо судді [2].

Доброчесність суддів у будь-якій країні є ключовим аспектом для правової системи. Країни здійснюють реформи в напрямку покращення доброчесності суддів та забезпечення незалежності їхньої роботи. Тут важливо враховувати, що кожна країна має свої особливості і виклики. Постійна увага до етичних стандартів є важливими факторами для підтримки доброчесності суддів у будь-якій країні, включаючи Україну, Польщу та США. Доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах об'єктивного ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та здійсненні правосуддя [2].

Моральні якості суддів включають такі основні принципи:

- 1) *незалежність* – судді повинні діяти незалежно від будь-якого впливу зовнішнього або внутрішнього, зокрема політичного, економічного чи особистого. Вони повинні засуджувати лише на підставі закону та доказів, і не допускати будь-якого впливу на своє рішення [2];
- 2) *непідкупність* – суддя повинен бути повністю чесним та інтегральним у своїй поведінці. Він чи вона не має приймати винагород, підкупу або будь-яких інших незаконних подарунків, що можуть підрвати їхню незалежність та об'єктивність;
- 3) *об'єктивність* – суддя має розглядати кожну справу, що йому або їй поставляється на розгляд, неупереджено та безпристрасно. Вони

повинні робити свої рішення на підставі закону, фактів та доказів, а не на основі особистого впливу, поглядів або симпатій;
4) *конфіденційність* – судді повинні дотримуватися конфіденційності та зберігати всю інформацію, яку вони отримують у процесі своєї роботи. Це стосується конфіденційності справ, які їм доручено розглянути, а також приватності сторін, присяжних та свідків [2];
5) *етичність* – судді мають дотримуватися вищих етичних стандартів у своїй професійній поведінці. Вони мають бути справедливими, сумлінними та шанобливо ставитися до всіх учасників судових процесів.

Отже, ці цінності є вельми важливими для забезпечення правосуддя, довіри до судової системи та забезпечення рівності перед законом. Важливо наголосити що, виховання суддів має впливати на їхню професійну етику та незалежність

Список використаних джерел

1. У Великій Палаті Верховного Суду пояснили, що таке добросесність. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/258054-v-bolshoy-palate-verkhovnogo-suda-obyasnili-chto-takoe-dobroporyadochnost>
2. Добросесність суддів: аналіз практики Верховного Суду. URL: <https://dejure.foundation/dobrochesnist-suddiv>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Судова влада в Республіці Польща. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/sud_vlad_pol.docx
5. Кодекс поведінки суддів Верховного Суду США : деякі судді рівніші за інших. URL: <https://yvu.com.ua/yedynuj-patentnyj-sud-sproba-garmonizatsiyi-patentnogo-prava-yes-2/>
6. Верховний Суд США як етичний взірець. URL: <https://www.deadlawyers.org/verhovnyj-sud-ssha-yak-etychnyj-vzirecz/>
7. Кодекс поведінки суддів Верховного Суду США : деякі судді рівніші за інших. URL: <https://yvu.com.ua/yedynuj-patentnyj-sud-sproba-garmonizatsiyi-patentnogo-prava-yes-2/>
8. Добросесність по – американськи. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/dobrochesnist-po-amerykansky/>

* * * * *

ЗАРІЧНЮК ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА,
студентка 2-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: КОГУТ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, сформувалися внаслідок довготривалого історичного розвитку та поступового формування стандартів, які стали нормою для життя сучасного демократичного суспільства. Існує ряд міжнародних правових актів та міжнародних документів, які визначають заходи захисту прав людини під час збройних конфліктів. Серед найвідоміших з них можна виокремити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру від 8 червня 1977 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року та інші міжнародні документи, що стосуються збройних конфліктів не міжнародного характеру. Забезпечення прав людини є невід'ємною необхідністю при будь-яких обставинах. Захист прав людини під час збройних та міжнародних конфліктів є важливим пріоритетом у міжнародному співробітництві. На сьогоднішній день міжнародне право осуджує війни, агресію та забороняє будь-які форми війн. Однак, на превеликий жаль, це є реальністю сучасного етапу розвитку людства.

Після Другої світової війни, а особливо в кінці ХХ та на початку ХХІ століття, світ став свідком насильницьких військових конфліктів, що призвели до втрат життя мільйонів цивільних осіб. Під час цих протистоянь стали нещадно порушуватися норми міжнародного гуманітарного права та міжнародних гарантій захисту прав людини. На жаль, велика кількість порушень спостерігається в ході конфлікту, що розпочалася російською агресією проти України 24 лютого 2022 року.

Протягом багатьох років було укладені різні міжнародні договори для захисту людей у мирний час і під час збройних конфліктів. Але, на жаль, ці правила на сьогоднішній день переважно не забезпечують захист цивільних осіб та військовослужбовців під час війни [1, с.132]. Порушення цих правил іноді прирівнюються

міжнародними судовими органами до геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Мета норм міжнародного гуманітарного права полягає у забезпечення гідності та гуманного ставлення до всіх людей. Ці норми, як правило, застосовуються лише під час міждержавних війн. А норми міжнародного права прав людини були створені для захисту людей у мирний час, хоча це право має ту ж саму мету, що й норми міжнародного гуманітарного права. Однак сучасні обставини зумовили потребу взаємодії цих правових норм. Норми міжнародного права прав людини на сьогоднішній день переважно застосовуються до збройних конфліктів, а регіональні органи з прав людини в першу чергу посилаються на правила ведення бойових дій у збройних конфліктах при оцінці того чи мало місце порушення міжнародного права прав людини [2, с.142]. Міжнародне законодавство з прав людини завжди залишається актуальним, як у мирний, так і у воєнний час.

Держава, яка є суб'єктом міжнародного права, несе відповідальність за виконання своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом [3, с.48]. На основі останніх наукових досліджень була розроблена система відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. При виконанні Україною міжнародних зобов'язань застосовуються норми міжнародного гуманітарного права, які передбачають захист жертв війни, включаючи цивільне населення, осіб, які не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті, та цивільних об'єктів, а також захист небезпечних об'єктів та культурних цінностей [2, с.142]. Сучасне міжнародне право накладає основну відповідальність на кожну державу щодо забезпечення дотримання правових стандартів у разі виникнення збройного конфлікту в межах країни або між державами. Згідно з вимогами міжнародної спільноти, законодавство країн, що є членами міжнародних організацій, повинно відповідати міжнародним нормам і принципам [4; 5].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи від 1977 року чітко встановлюють обов'язок сторін конфлікту забезпечувати захист цивільного населення і цивільних об'єктів від військових нападів. Під час воєнних дій сторони мусять дотримуватися цієї вимоги [6; 7].

Це означає, що цивільні особи потребують захисту згідно міжнародного гуманітарного права не лише під час активних воєнних дій, але й у випадках, коли вони опиняються у ворожих руках, внаслідок застосування сили проти ворожих військових об'єктів або коли вони перебувають на території противника. В цих випадках

доцільним буде застосування принципів розрізнення та пропорційності [8]. Основним джерелом застосування норм міжнародного гуманітарного права є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Ця конвенція забезпечує захист осіб, які перебувають в умовах збройного конфлікту або окупації, а також на окупованих територіях, незалежно від їхнього громадянства [9].

Міжнародні договори, які присвячені правам людини, також є досить важливими у внутрішніх збройних конфліктах. Особливе значення полягає в тому, що ці міжнародні документи розширюють і стандартизують різні режими захисту міжнародного гуманітарного права. Вони ставлять зобов'язання щодо прав людини на один рівень з фундаментальними гуманітарними принципами, що сприяє їхньому зміцненню. Механізми, що забезпечують виконання цих зобов'язань, визначені міжнародними правовими актами у сфері прав людини, можуть бути використані як альтернативний засіб для гарантування дотримання гуманітарних стандартів захисту під час збройного конфлікту [9].

Проте Європейський суд з прав людини в цілому уникає оцінки ситуації як збройного конфлікту, що є визначеною умовою для застосування міжнародного гуманітарного права. Замість цього, Європейський суд з прав людини зосереджується на питанні, чи порушила держава Конвенцію. Таким чином, згідно з практикою Європейського суду з прав людини, його компетенція не включає визначення того, чи діяла держава відповідно до положень Женевської конвенції про захист жертв війни (1949) або Додаткових протоколів до неї [6; 7].

У зв'язку з тим, як міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право взаємодіють між собою, можна сказати, що обидві ці сфери міжнародного права є обов'язковими для держав, особливо у контексті збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право має звичайний характер індивідуальних норм і спеціальних положень, тоді як міжнародне право прав людини встановлює правовий порядок у відносинах між державами та їх громадянами у збройних конфліктах [2, с.144]. Однак між цими двома видами прав існують значні відмінності. Наприклад, міжнародне гуманітарне право спрямоване на обмеження страждань від війни, тоді як міжнародне право прав людини спрямоване на захист людей від тиранії. Міжнародне гуманітарне право стосується всіх сторін конфлікту, включаючи уряд та організовані збройні сили, тоді як міжнародне право прав людини щодо права на життя покладає зобов'язання лише

на уряди. Міжнародне гуманітарне право є обов'язковим і не допускає винятків, тоді як міжнародні договори про права людини часто можуть передбачати можливість обмеження прав за певних обставин [3, с.49].

Отже, збройні конфлікти негативно впливають на процес державотворення та формування державності будь-якого суспільства. На сьогоднішній день на тимчасово окупованих територіях України грубо порушуються основні права та свободи людини, такі як право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження та захист від катувань і жорстокого поводження, право на справедливий судовий процес та захист від свавільного арешту і депортації, свободу пересування, політичні права, право власності, свободу думки та її вільне вираження, а також право на соціальних захист, і це ще далеко не всі права які порушуються. Тому проблема пошуку нових моделей правозахисної діяльності сьогодні є пріоритетною для України, а сучасні дослідження зосереджені на недостатньо розроблених проблемах розв'язання та управління збройними конфліктами, грубих порушень правил ведення війни та інших аспектах.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#

2. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 70. С. 141-145.

3. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.)*. Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

4. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія / Л.Р. Наливайко, В.М. Олійник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 192 с.

5. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. No 6. С. 47-51.

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол I), від 8 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199

7. Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19359/%D0%9C%D0%B0%D0%>

8. Наливайко Л.Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: автореф. дис...д.ю.н.: 12.00.01.: Харків, 2010. 40 с.

9. Ногас Н. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Актуальні проблеми правознавства*. №4 (32). 2022. С. 132-136.

* * * * *

ЗУБКО АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
старший науковий співробітник, канд. юрид. наук,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права

ФЕНОМЕН ВЛАДИ У ДИСКУРСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Що таке «влада»? Більшість людей мають інтуїтивне уявлення про те, що означає цей термін. Між тим, вчені ще не визначили формулювання поняття влади, яке було б достатньо чітким, щоб бути використаним у системному дослідженні цього важливого соціального явища [1].

Важливо зауважити, що у витоках християнського поняття влади, як і в філософських витоках, закладено її метафізичне осягнення як абсолютної санкції, зумовлюючої соціальні відносини та потребуючої подальшого підпорядкування. Влада тому традиційно розглядається лише в соціальному, і більше того, – в політичному аспекті, коли необхідністю є беззаперечна покора. Абсолютизація влади – її обов'язків атрибут [2, с.77]. У цьому контексті фактично влада є феноменом примусу або консенсусу [3, с.258]. Таке обґрунтування можна знайти у працях політичних та соціальних теоретиків початку двадцятого століття, які розробляли проблематику визначення вимірів влади. Наприклад, політичний теоретик Р. Даль проаналізував відносини влади в Нью-Гейвені, штат Коннектикут, у 1950-х роках. У своїй книзі «Хто керує» 1961 року він стверджував, що місцеві еліти з різних інтересів змагаються одна з одною за владу приймати рішення і що ці еліти часто йдуть на компроміс у прийнятті рішень, щоб досягти результату. Р. Даль зосереджувався на результатах: яке рішення було врешті-решт досягнуто з кожного питання? Він стверджував, що: «А має владу над Б настільки, наскільки він може змусити Б зробити щось, чого він інакше б не зробив» [1]. Твердження Р. Даля є вихідною точкою для розуміння

природи влади. Це визначення також застосовувалося б, якби А міг перешкодити Б робити те, що Б хотів зробити. Наприклад, Конгрес (А) може змусити президента (Б) утриматися від накладення вето на законопроект, який президенту (Б) не подобається, якщо здається дуже ймовірним, що Конгрес (А) подолає вето президента (Б). Перевага цього виміру влади як аналітичного інструменту полягає в тому, що він зосереджується на спостережуваних результатах, що полегшує політологам аналіз конкретної ситуації. Але цей вимір також має і недоліки, оскільки змушує зосереджуватися на очевидному за рахунок більш витончених проявів влади [4]. Власне концентрація уваги на процесі прийняття політичних рішень, в якому виявляється здатність одних індивідів і груп нав'язати свою волю іншим індивідам та групам у процесі конкуренції, репрезентує асиметричні відносини, що передбачають конфлікт і опозицію сторін, не враховуючи того факту, що влада може слугувати для повселюдної користі як здатність досягати благ [5, с.16].

Усвідомлення означеного спонукало до обґрунтувань наявності другого виміру влади, який часто називають мобілізацією упередженості. У 1962 році політологи П. Бахрах і М.С. Барац зробили важливий внесок у розуміння природи влади. У своєму есе «Два обличчя влади» вони зазначають, що влада використовується іншими способами, ніж описані Далем. Зокрема, П. Бахрах і М.С. Барац описують, що А може, очевидно, змусити Б зробити щось, але «влада також реалізується, коли А спрямовує свою енергію на створення або зміцнення соціальних і політичних цінностей та інституційних практик, які обмежують сферу політичного процесу» до публічного розгляду лише тих питань, які є відносно нешкідливими для А. У тій мірі, в якій А вдається це зробити, Б з усіх практичних цілей перешкоджає висунути на передній план будь-які питання, вирішення яких могло б завдати серйозної шкоди А у контексті його уподобань та цінностей [4; 6]. За цього контексту вже бачимо, що влада може виявлятися не лише через примус і фізичний контроль, але й через вплив на створення або зміцнення цінностей та інституцій, що спрямовані на обмеження або регулювання діяльності інших акторів у соціальному житті (зокрема і полічному процесі). Однак, знову ж таки, цей підхід не розкриває усю ємність категорії «влада».

Тому політичний і соціальний теоретик С. Люкс висунув гіпотезу про наявність третього виміру влади, який іменується як формування переваг. С. Люкс починає зі спостереження, що обидва перші два виміри влади базуються на припущенні конфлікту, де А і Б мають різні переваги щодо ключових питань. У першому вимірі влади

уподобання А переважають уподобанням Б у офіційній обстановці прийняття рішень – голосуванні міської ради, виконавчому рішенні чи постанові суду. У другому вимірі правила гри влаштовані таким чином, що уподобання А або отримують перевагу в процесі прийняття рішень, або уподобання Б взагалі ніколи не почуються. Але що, як стверджує С. Люкс, А та Б насправді мають однакові переваги, і сам цей факт є доказом влади А над Б? Що робити, якщо Б має реальні інтереси та вподобання, які відрізняються від інтересів А, але Б навіть не усвідомлює своїх власних інтересів через владу А? Це може статися тому, що Б засвоїв цінності А як свої власні. Можливо, А контролює його через медіа до такої міри, що Б припускає, що те, що добре для А, також добре для Б. Можливо, А так структурував освітню систему, що Б не може уявити собі світ, який би відрізнявся від статус-кво, де А знаходиться зверху і Б внизу структури класу. Можливо, Б був безсилим так довго, що засвоїв ідею, що не заслуговує отримати те, чого хоче [4]. За словами П. Морріса [7], С. Люкс неправильно представляє ідею влади, зосереджуючись виключно на «владі над» (домінуванні) за рахунок «влади» впливати на результати. Для П. Морріса влада аналітично відрізняється від домінування, оскільки вона стосується здатності досягати конкретних цілей і впливати на результати, а не здатності формувати поведінку інших у спосіб, який суперечить їхнім так званім справжнім інтересам [7, с.126; 8].

Тобто логічною є інтерпретація терміну «влада» через узагальнену здатність забезпечити виконання обов'язкових зобов'язань одиницями в системі колективної організації, коли зобов'язання легітимізовано з посиланням на їх вплив на колективні цілі, з наявністю у разі непокірності презумпції примусового виконання за допомогою негативних ситуативних санкцій [3, с.237].

У дискурсі державотворення це визначення можна інтерпретувати так: це надане нормативно-законодавчими актами право конкретному суб'єкту владних повноважень на організацію та здійснення своєї компетенції, пов'язаної з плануванням, розробкою, прийняттям, впровадженням, реалізацією чи контролем за виконанням рішень, які мають юридичні наслідки індивідуалізованого або нормативного характеру.

Такий підхід дозволяє розглядати владу як складну та багатовимірну категорію, яка репрезентує систему взаємозв'язків різного рівня, предметного поля і способів впливу, що детермінують стан та перспективи розвитку соціокультурних, економічних, політичних, адміністративних, етичних та інших процесів державотворення.

Список використаних джерел

1. Robert A. Dahl (1957). The concept of power. Behavioral Science. Vol. 2. Is. 3. Pp. 169–248. <https://doi.org/10.1002/bs.3830020303>
2. Кримець Л. В. Феномен влади як об'єкт соціально-філософського аналізу. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія*. 2013. Вип. 2. С. 75-81.
3. Talcott Parsons (1963). On the Concept of Political Power. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 107. No. 3. Pp. 232–262.
4. David Hubert. Attenuated Democracy. Chapter 2: The Nature of Political Power. URL: <https://slcc.pressbooks.pub/attenuateddemocracy/chapter/chapter-2/>
5. Подвірна Н.С. (2013). Теорії та методологічні підходи до дослідження влади та владних рішень у XX ст. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. №2 (32). С. 13–18.
6. Peter Bachrach and Morton S. Baratz (1962). Two Faces of Power. The American Political Science Review. 56 (4). Pp. 947–952.
7. Morriss P. (2006). Steven Lukes on the Concept of Power. *Political Studies Review*. 4 (2). Pp. 124–135.
8. Daniel Béland. The Idea of Power and the Role of Ideas. *Political Studies* Vol.8. Is.2. <https://doi.org/10.1111/j.1478-9302.2009.00199.x>

* * * * *

ІГНАТЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕМЕНОВИЧ,
професор кафедри транспортних технологій
Національного транспортного університету, доктор техн. наук, професор;
ІГНАТЕНКО ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету, канд. техн. наук, доцент;
ШЕВЦОВ РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
студент 3-го курсу, факультету транспортних та інформаційних
технологій Національного транспортного університету

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ТРАНСПОРТІ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Інформаційна безпека вважається правовим поняттям. З цим поняттям пов'язується стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, що визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави. Забезпечення інформаційної безпеки відносять до сфери державного, політичного управління, вищої форми свідомого регулювання процесами функціонування самої державної системи. Інформаційна

безпека здатна до розвитку і саморозвитку, тому будь-яке наукове знання про неї набуває актуального значення [1, с.4].

Проблема адаптації правової системи *інформаційної безпеки* України та ЄС має значний простір для уточнення, теоретичного аналізу та узагальнень. Так, проблема інформаційної безпеки на транспорті є яскравим підтвердженням наведених положень і вважається виключно важливою вже не один десяток років. Водночас подальший бурхливий розвиток інформаційних технологій викликає необхідність конкретизації механізмів правового регулювання, значного розширення спектру та цілей їх використання в умовах адаптації до законодавства ЄС. При цьому адаптацію розуміємо як процес розробки і прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного впровадження і застосування з метою поступового досягнення повної відповідності права України у *сфері інформаційної безпеки на транспорті* із європейським правом. Адаптацію в означеній сфері доцільною здійснювати у формі транспозиції, тобто процесу прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою досягнення ідентичних правових наслідків з відповідними актами законодавства Європейського Союзу. Це може бути копіювання тексту законодавчого документа дослівно в національне законодавство або посилання на міжнародно вживане положення у національному законодавстві. До переваг транспозиції слід віднести її відносну простоту, але вона може забезпечувати дію міжнародних положень, які є очевидними.

Інформаційні системи на транспорті все частіше стають об'єктом можливих диверсій, які ставлять за мету виведення їх з ладу чи викрадення цінних даних. Необізнаність в питаннях правового забезпечення безпеки може нашкодити функціонуванню транспортних систем. Ігнорування наявних загроз є легковажним, тому оцінка та правове регулювання ризиків, вжиття захисних заходів стає все більш логічною реакцією у відповідь. Транспортні системи відносяться до критичної інформаційної інфраструктури (КІІ). Зокрема, це інформаційні системи, інформаційно-телекомунікаційні мережі, автоматизовані системи управління суб'єктів КІІ, а також мережі електров'язку, що використовуються для організації їх взаємодії. У свою чергу, суб'єкти КІІ – це як транспортні системи, так і компанії, що працюють у стратегічно важливих сферах транспортного забезпечення держави і суспільства. Невідкладна правова адаптація, сучасні знання про управління ризиками на транспорті дозволяють вміло прогнозувати та відповідати на загрози і виклики. Адже транспорт, особливо автомобільний, відноситься до джерел

підвищеного рівня небезпеки фізичного, соціального, економічного та екологічного характеру [2, с.232-233].

На сьогодні в Україні сформовані основи транспортного законодавства, яке вважається сукупністю правових норм, якими регулюються суспільні відносини, що виникають у сфері транспорту і стосуються переміщення людей, вантажів й супутніх напрямів діяльності. Але питання управління інформацією, досягнення її безпечності завдяки правовому регулюванню ще не стали предметом комплексного вирішення. І майбутні положення правового регулювання в умовах адаптації до законодавства ЄС за цим напрямом мають стосуватись усієї нормативно бази транспортного права, зокрема Законів України «Про дорожній рух», «Про транспорт», «Про автомобільний транспорт» та інших правових актів.

Структурно-змістовний аналіз зарубіжної наукової думки свідчить, що правове регулювання *інформаційної безпеки на транспорті* в значній мірі має бути пов'язане з управлінням ризиками за основними напрямками діяльності, зокрема це бізнес-підходи в наданні транспортних послуг, проектування транспортних систем, управління експедиційними та логістичними операціями, транспортування небезпечних вантажів. Водночас мають враховуватись аспекти серйозності наслідків дорожньо-транспортних пригод, ефективності маршрутизації, необхідності оцінки соціального ризику, а також ризику затоплення мережі доріг (ризиків повеней і планів управління ними) та інше.

За досвідом країн ЄС правове регулювання інформаційних ризиків має стосуватись логістичного менеджменту, управління логістичними ланцюгами щодо їх раціональності, вразливості надавача логістичних послуг, результативності обробки інформації. До нагальних проблем відноситься необхідність обліку та управління невизначеностями в логістичних каналах, обґрунтування стратегій управління.

В полі зору правового регулювання інформаційної безпеки на транспорті мають лежати загальносистемні положення, які стосуються стійкості транспортних систем, врахування показників їх поведінки. Необхідно приділити увагу чинникам надійності, збереження навколишнього середовища та соціальним аспектам, умовам запобігання надзвичайним ситуаціям. Мають розглядатись питання етики з позицій суспільства чи його складових, розуміння того, як порушення правових норм інформаційної безпеки в умовах ринку може негативно вплинути на бізнес-операції.

При реалізації форми транспозиції для формулювання нових і удосконалення існуючих норм права в аспекті інформаційної безпеки на транспорті можуть використовуватись міжнародні правові директиви і стандарти. Зокрема, це стосується правил кібербезпеки, які діють у Європейському Союзі - NIS2 [3, с.253-254]. Директива ЄС NIS2 спрямована на покращення управління ризиками кібербезпеки та запроваджує зобов'язання щодо звітності в таких секторах, як енергетика, транспорт, охорона здоров'я та цифрова інфраструктура. Зокрема, у Додатку I до «Секторів високої критичності» віднесено транспортний сектор (повітряний, залізничний, водний і автомобільний підсектори).

Правова директива передбачає, що всі підприємства середнього та великого розміру, які працюють у секторах, охоплених системою NIS2, повинні обов'язково (автоматично) відповідати встановленим правилам безпеки. Водночас, до важливих для цього дослідження відносимо положення Директиви щодо: звернення до кібербезпеки ланцюга постачання інформаційних технологій; запровадження двоетапної процедури повідомлення про значні порушення безпеки; створення та підтримка скоординованого управління інцидентами та кризами на оперативному рівні.

До корисних складових забезпечення процесу адаптації законодавства України у сфері інформаційної безпеки на транспорті у формі транспозиції слід віднести також положення правових стандартів ISO та NIST, що встановлюють вимоги, специфікації, керівні принципи й характеристики, процеси досягнення цілей правового управління ризиками. Зокрема, сфери інформаційної безпеки стосуються документи Cybersecurity Framework Національного інституту стандартів та технологій США (NIST) побудовані на основі п'яти функцій: ідентифікація; захист; виявлення; реагування; відновлення [4, с.23-26]. Існує 4 рівня реалізації NIST Cybersecurity Framework: частковий, ризик-орієнтований, повторюваний, адаптивний. Кожний рівень передбачає: процес управління ризиками, інтегровану програму управління ризиками, а також загальну участь.

NIST Cybersecurity Framework містить посилання на інші правові стандарти. Зокрема, у NIST SP 800-30 описані основні способи оцінки ризиків: кількісний, якісний та напівкількісний [4, с.32-34]. Надаються також рекомендації щодо процесу агрегування ризиків з метою об'єднання кількох роз'єднаних або низькорівневих ризиків в один загальніший. Нарешті, у документі також описано три основні способи аналізу факторів ризиків: загрозливо-центричний, орієнтований на

активи або вразливість. Документ містить рекомендації щодо комбінування описаних способів аналізу для отримання більш об'єктивної картини загроз при оцінці ризиків.

NIST FIPS 200 визначає сімнадцять пов'язаних із безпекою сфер, на яких слід зосередитися під час створення політик і їх правового забезпечення. Зокрема, це: контроль доступу; поінформованість і навчання; аудит і підзвітність; сертифікація, акредитація та оцінювання безпеки; управління конфігурацією; планування на випадок надзвичайних ситуацій; ідентифікація та автентифікація; реагування на інциденти; технічне обслуговування; захист медіа; фізичний захист і захист навколишнього середовища; планування; безпека персоналу; оцінка ризиків; придбання систем і послуг; захист систем і комунікацій; цілісність системи та інформації.

Підводячи підсумок слід зазначити, що адаптація законодавства України у сфері інформаційної безпеки на транспорті до міжнародного права взагалі, і права Європейського Союзу зокрема, може здійснюватись на основі ризик-орієнтованого підходу, який передбачає процес виявлення норм і вимог до інформаційної безпеки, тобто виявлення вразливостей і пов'язаних з ними загроз й запобігання їх виникненню через закріплення у відповідних правових нормах. Має бути розроблено організаційно-правовий механізм управління ризиками інформаційної безпеки на транспорті, який передбачає чотири рівні: прийняття, зменшення, передача і видалення ризиків. Такий підхід сприятиме розробленню дієвого законодавства України у сфері інформаційної безпеки на транспорті.

Список використаних джерел

1. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія / А.Ю. Нашинець-Наумова. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
2. Фердман Г.П. Сутність поняття транспортної безпеки: державно-управлінський аспект. *Право та державне управління*. № 2, 2020. С. 231-236.
3. Pizzi G. Cybersecurity and its integration with safety for transport systems: not a formal fulfillment but an actual commitment. *Transportation Research Procedia*. Volume 45, 2020, P. 250-257.
4. Public Draft: The NIST Cybersecurity Framework 2.0 National Institute of Standards and Technology Released. August 8, 2023. 53 p. URL : <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.29.ipd.pdf>

* * * * *

КАЛАШЛІНСЬКА МАРИНА ВІКТОРІВНА,
докторант Донецького Національного Університету ім. Василя Стуса,
канд. політ. наук

ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ ПОМИЛОК НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Глобальні виклики сучасності вимагають об'єднаних та скоординованих зусиль від усіх учасників міжнародних відносин заради досягнення єдності в розв'язанні світових проблем. На даний момент ми змушені констатувати наявність глибокого розриву між цілями щодо інтеграції та створення спільних глобальних відповідей на екологічні, соціальні та економічні виклики, та фактичними досягненнями в цій сфері. Це вказує на недостатню здатність до ефективної координації та взаємодії міжнародних акторів між собою. Ця обмежена здатність до спільних дій поглиблює наявні кризи, а також розкриває широке поле для наукового вивчення природи політичної поведінки на міжнародній арені. Сучасна криза міжнародних відносин демонструє, що традиційні уявлення про раціональність політичних акторів виявляються недостатніми для пояснення та вирішення міждержавних конфліктів й ефективної співпраці. Саме тому виникає необхідність наукового перегляду існуючих підходів до міжнародної взаємодії, з більшим врахуванням особливостей притаманним людській природі.

Одним із ключових підходів у політичній науці другої половини ХХ століття стала теорія раціонального вибору [1], яка ґрунтується на припущенні, що політичні лідери країни, а також міжнародні організації схильні діяти раціонально, максимізуючи свої користі та зменшуючи втрати. Проте цей підхід фактично ігнорував роль ірраціональності, а також когнітивних помилок, притаманним людському мисленню, а також те, яким чином вони можуть впливати на прийняття політичних рішень, що, в свою чергу, може призводити до нерациональних політичних дій.

Розглянемо деякі типи когнітивних помилок, які можуть впливати на політичні рішення:

1. Схильність до підтвердження своєї точки зору (Confirmation Bias) – схильність людей обробляти інформацію, шукаючи або інтерпретуючи інформацію, яка відповідає їхнім існуючим переконанням. При чому інформація, яка суперечить її переконанням, може ігноруватися [2].

2. Статус-кво (Status-Quo Bias) – це тенденція віддавати перевагу існуючому стану речей над змінами, навіть якщо необхідність таких змін є очевидною з точки зору теорії раціонального вибору [3, с.8].

3. Групова думка (Groupthink) – феномен, який характеризується схильністю членів групи віддавати перевагу одноставності, а не реалістичній оцінці поточної ситуації. Такий ефект може призводити до того, що під час прийняття рішення під впливом групової думки, знижується здатність розглянути інші, більш вигідні альтернативи, що може призвести до ризику прийняття поганого рішення [4].

4. Упередженість доступності (Availability Bias) – схильність покладатися на інформацію, яка легко спадає на думку при оцінці ситуацій або прийнятті рішень, уникаючи трудомісткої перевірки фактів та аналізу даних, що збільшує ймовірність прийняття помилкових рішень [5].

5. Упередженість оптимізму (Optimism Bias), яку також називають ілюзією невразливості. Це упередження змушує переоцінювати ймовірність настання позитивних подій та недооцінювати ризик негативного розвитку ситуації, змушує вірити в більшу ймовірність досягнення успіху, ніж це є в реальності [6].

6. Проекція – це когнітивний процес, за якого особа навмисно або несвідомо відносить свої власні відчуття, бажання або риси особистості до інших людей чи ситуацій. Так, в контексті політичних рішень, політики, оцінюючи позицію виборців щодо широкого кола питань, схильні виходити з того, що виборці розділяють їхні власні думки [7, с. 6].

Підсумовуючи, зазначимо, що врахування як раціональних, так й ірраціональних аспектів політичної поведінки в міжнародних відносинах має критичне значення для досягнення успішних результатів та вирішення глобальних проблем. Аналіз когнітивних помилок, які властиві людській природі, вказує на те, що рішення політичних лідерів і держав можуть бути спотвореними або недостатньо об'єктивними. Врахування цих аспектів допомагає побудувати більш об'єктивний підхід до міжнародної взаємодії, що в свою чергу сприяє досягненню спільних цілей та забезпечує більш стійку та ефективну систему глобальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Roskin, M. G. Theory of Rational Choice. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-science/Theory-of-rational-choice> (дата звернення: 11.03.2024).

2. Casad, B. J., Luebering, J.E. Confirmation Bias. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/science/confirmation-bias> (дата звернення: 11.03.2024).
3. Samuelson, W., Zeckhauser, R. Status Quo Bias in Decision Making. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1988. № 1 (1) (March 1988). Pp 7-59, P. 8 URL: <https://www.jstor.org/stable/41760530> (дата звернення: 11.03.2024).
4. Lee, Y. Groupthink as a System of the Decision Making Process. *Applied Psychology Opus*. 2019. URL: https://wp.nyu.edu/steinhardt-appsych_opus/groupthink/ (дата звернення: 11.03.2024).
5. Sheldon, R. Wigmore, I. Availability Bias. *TechTarget* URL: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/availability-bias> (дата звернення: 11.03.2024).
6. Cherry, K. Understanding the Optimism Bias. *Dotdash Meredith*. URL: <https://www.verywellmind.com/what-is-the-optimism-bias-2795031> (дата звернення: 11.03.2024).
7. Sevenans, J. and others. Projection in Politicians' Perceptions of Public Opinion. *Political Psychology*. 2023. № 44 (6), pp. 1259-1279. P. 1260. DOI: <https://doi.org/10.1111/pops.12900>.

* * * * *

КАЩУК ДЕНИС АНАТОЛІЙОВИЧ,
аспірант кафедри цивільного права та процесу,
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕВИКОНАННЯМ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Спадкове право у сучасному світі відіграє величезну роль, оскільки виступає одним із способів набуття власності і гарантом захисту прав спадкодавця і спадкоємців, інститутом, що супроводжує розвиток сімейно-шлюбних відносин. Як одна з найбільш консервативних галузей права, спадкове право засноване насамперед на національних і моральних традиціях суспільства.

Ступінь гарантованості права спадкування залежить від якості правового регулювання відповідних відносин, що виражається, зокрема, у встановленні такого механізму захисту прав спадкоємців, який відповідає об'єктивним потребам суспільства, відображає зміни у суспільно-економічному житті країни.

Сім'я розглядається як соціальний інститут і водночас як союз конкретних осіб. На кожному історичному етапі формуються власні цілісні і завершені вчення про механізм захисту прав гідних

спадкоємців при спробах заволодіти спадковим майном з боку спадкоємців негідних.

Виходячи з цього, норми спадкового права, які визначають моральний критерій, що застосовується до спадкоємців, при визнанні їх негідними представляють величезний науковий інтерес, оскільки вони певною мірою доповнюють нормативно-правові важелі, знаходять відображення у принципі справедливості і мають забезпечити належний рівень захисту прав гідних спадкоємців. Водночас, аналіз чинного законодавства свідчить про його певну недосконалість та наявність окремих дефектів у сфері захисту прав спадкоємців.

Встановлені законодавством порядок та умови усунення від права спадкування пов'язані з виконанням сімейно-шлюбних обов'язків не повною мірою відповідають принципам соціальної справедливості та не забезпечують належного рівня захисту прав спадкоємців.

У ч.3 ст.1224 ЦК України визначає, що не мають права на спадкування за законом батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав і їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини. Також, не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом. Також, відповідно до ч.5 ст.1224 ЦК України за рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані [1].

Якщо вести мову про зазначені підстави усунення від спадкування, то стає очевидним, що їх можна об'єднати у групу підстав усунення від права на спадкування у зв'язку з невиконанням саме сімейно-правових та аліментних зобов'язань.

При цьому важливо наголосити, що зазначені сімейно-правові та аліментні зобов'язання охоплюють не лише обов'язки забезпечення дітей у розумінні СК України але й повнолітніх членів сім'ї, щодо утримання яких виникають суб'єктивні обов'язки у межах правовідносин аліментно-правового характеру. Зрозуміло, що у першу чергу мова йде про взаємні права та обов'язки батьків та дітей.

Норми вітчизняного сімейного та цивільного законодавства побудовані з урахуванням існуючих міжнародно-правових вимог.

Закріплення права особи на сім'ю знаходимо і в положеннях Загальної декларації прав людини, де в статті 16 зазначено, що чоловік та жінка, які досягли повноліття, мають право, без будь-яких обмежень за ознаками раси, національності або віросповідання, засновувати сім'ю [2].

Л.А. Савченко наголошує на багатогранному характері різних за суттю і призначенням суб'єктивних прав і підкреслює особливе місце тих, що слугують вихованню підростаючого покоління. Завдяки їх здійсненню вирішуються проблеми формування повноцінної особистості майбутнього громадянина. Виконання цього завдання складає основну функцію сім'ї, є предметом особливої уваги суспільства [3, с. 17].

Щодо цієї підстави усунення від спадкування Пленум Верховного Суду у Постанові «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 № 7 указав, що «правило абзацу другого частини третьої статті 1224 ЦК України стосується особи, яка мала відповідно до законну обов'язок доглядати за спадкодавцем відповідно до норм СК України. Вина особи у невиконанні такого обов'язку щодо догляду за спадкодавцем визначається судом за клопотанням зацікавленої сторони (інших спадкоємців або територіальної громади). При цьому варто враховувати поведінку особи, її свідомість щодо обов'язку допомагати, необхідність такої допомоги для існування спадкодавця, можливість надати допомогу та свідоме недотримання такою особою законно встановленого обов'язку. Те, що спадкодавець, який мав право на утримання, не подавав позову про вимогу стягнення аліментів від особи, яка має намір спадкувати, не є достатньою причиною для відмови у задоволенні позову про позбавлення права на спадкування» [4].

Так, особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Про це, наприклад, наголошує Вінницький апеляційний суд, залишаючи в силі рішення у справі Немирівського районного суду Вінницької області у справі №930/812/22. Суд визначив, що відповідач не надавав необхідного догляду за своєю матір'ю, яка була інвалідом I групи та опинилась у безпорадному стані. Натомість, його рідний брат доглядав за матір'ю протягом 8 років. Внаслідок цього, суд першої інстанції відсторонив громадянина Ж. від права на спадкування як спадкоємця першої черги за законом. У своїй апеляційній скарзі, адвокат відповідача стверджував, що не має доказів того, що син ухилився від надання допомоги своїй матері, тому він не може бути

позбавлений права на спадкування. Однак Вінницький апеляційний суд відхилив апеляційну скаргу, підтримавши рішення суду першої інстанції. Суд наголосив, що для врахування позовних вимог у справах про відсторонення від права на спадкування за частиною 5 статті 1224 ЦК важлива така сукупність обставин: ухилення від надання допомоги спадкодавцю, коли є можливість це зробити; безпорадний стан спадкодавця; потреба спадкодавця у допомозі від цієї особи. Отже, лише при одночасному настанні зазначених обставин і доведеності цих фактів у їхній сукупності спадкоємець може бути відсторонений від спадкування. Тож у даному випадку в апеляційній інстанції погодилися, що існують обґрунтовані підстави для застосування такого крайнього заходу як усунення відповідача від права на спадкування за законом після смерті його матері [5].

Отже, цивільне законодавство передбачає у ч. 3 та ч. 5 ст. 1224 ЦК України особливі підстави застосування усунення від спадкування пов'язані з фактом втрати сімейно-правового зв'язку між батьком (матір'ю) та дитиною через застосування механізму позбавлення батьківських прав, фактом ухилення від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом та фактом ухилення від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Вказані підстави усунення від спадкування можна об'єднати у групу підстав усунення від права на спадкування у зв'язку з невиконанням саме сімейно-правових та аліментних зобов'язань.

Сімейно-правові зобов'язання пов'язані з особистими немайновими правовідносинами сімейно-правового характеру обумовлені вимогами законодавства щодо здійснення догляду, взаємної підтримки, виховного впливу та аліментні зобов'язання, що обумовлені вимогами надання матеріального забезпечення тим членам сім'ї, які її потребують відповідно до законодавчо встановлених приписів.

Поняття «ухилення від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця» носить ширший характер, ніж наприклад поширене у праві «ухилення від сплати аліментів», а тому ми можемо запропонувати доповнити текст абзацу другої частини 3 ст. 1224 ЦК України словами «...у тому числі злісно ухилялися від виконання аліментних зобов'язань...» та викласти її у наступній редакції: «3. Не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, у тому числі

злісно, у тому числі одноразово, ухилялися від виконання аліментних зобов'язань якщо ця обставина встановлена судом».

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення 25.02.2024 р.)
2. Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 року. Права людини і професійні стандарти для юристів. К., 1996. URL: // <http://www.rada.gov.ua>.
3. Савченко Л.А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київський університет ім. Тараса Шевченка. К., 1997. 27 с.
4. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України. 30.05.2008. № 7. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>. (дата звернення 25.02.2024 р.).
5. Коли особу може бути усунуто від спадкування, нагадав ВАС. *Закон і бізнес.* URL: https://zib.com.ua/ua/157186-koli_osobu_mozhe_buti_usunuto_vid_spad. (дата звернення 25.02.2024 р.)

* * * * *

КОВАЛЮК ІВАННА ВАЛЕНТИНІВНА,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

Шахрайство – це вид злочинної діяльності, що існує з давніх часів, але в наш час набуло нових форм і масштабів. Сучасні технології дають шахраям нові можливості для обману людей, а глобалізація робить це кримінальне правопорушення більш складним для розслідування та покарання правопорушника.

Тема шахрайства є актуальною сьогодні, тому що цей вид кримінального правопорушення має значні економічні та соціальні

наслідки. Важливо застосовувати заходи на всіх рівнях, щоб боротися з цим проявом кримінальної активності.

Європейський Союз є одним із найбільш успішних інтеграційних об'єднань у світі, до складу якого входять 27 країн. З 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата ЄС, тож є доцільним порівняти механізми шахрайства в Україні та одній із країн ЄС. На нашу думку, найбільш вдалим буде приклад Німеччини. Відомо, що як в Україні, так і в Німеччині шахрайство набуває все більш витончених форм, що потребує пильної уваги з боку спеціалістів в галузі кримінології та представників правоохоронних органів.

Шахрайство, як і будь-який вид кримінальної активності, має свої методи, які постійно розвиваються та вдосконалюються. З точки зору як кримінології, так і криміналістики, важливо розуміти ці методи, щоб прогнозувати, розслідувати та протидіяти їм.

Відповідно до кримінального законодавства безпосередньо України, конкретно шахрайство передбачено статтею 190 Кримінального кодексу. Розглянувши деякі аспекти побудови складу кримінального правопорушення, проаналізуємо їх з метою порівняння з відповідниками в кримінальному законодавстві Німеччини.

У кримінальному законодавстві Німеччини передбачено кримінальну відповідальність за шахрайство у ст. 263 КК ФРН [1]. Безперечно важливою в складі кримінального правопорушення є об'єктивна сторона. Проаналізувавши спосіб вчинення шахрайства та час у який вчиняється, дійшли до висновку, що шахрайство може бути вчинене двома шляхами: шляхом обману та шляхом зловживання довірою. Обман – це повідомлення неправдивих відомостей, так і свідоме приховування обставин, повідомлення про які було обов'язковим [2, с.17]. Зловживання довір'ям – це обман довір'я, яке було виявлене потерпілим винному [3, с.34].

Фінансове шахрайство – одна із найпоширеніших проблем шахрайства. Крадіжка номерів кредитних карток, фейкові інвестиційні схеми, онлайн-шахрайство – це лише деякі з методів, які використовують шахраї, щоб обдурити людей та заволодіти їхніми коштами.

Використання засобів кіберзлочинності – ще один серйозний виклик. Фішинг, вірусне програмне забезпечення, крадіжка особистих даних – все це може призвести до значних фінансових втрат. Технологічні інновації також використовуються шахраями. Інші види шахрайства, такі як телефонне шахрайство, медичне шахрайство, шахрайство з нерухомістю, також завдають шкоди людям та підривають довіру до правоохоронних органів.

Соціальна інженерія – один з основних методів, який використовують шахраї. Маніпулювання людьми, використання психологічних прийомів – все це робить шахрайство все більш суспільно небезпечним. Штучний інтелект, складні схеми – все це робить боротьбу з шахрайством все більш складною.

Більшість кримінологів сходяться на думці, що шахрайство передбачає високий ступінь віктимності жертви. Українські кримінологи В.В. Голіна та Б.М. Головкін розглядають віктимність як уразливість членів суспільства перед злочинними посяганнями за певних обставин; як понижену здатність розпізнавати кримінальні загрози в конкретних умовах простору і часу та захищатися від них [4, с.39].

У кримінологічній віктимології існує обґрунтована багатьма науковцями гіпотеза, в якій зазначається про те, що у кожного злочинця є своя жертва. Іншими словами, кожен шахрай добре знає своїх потенційних жертв. Так, при виборі жертв злочинці керуються не лише зовнішніми характеристиками своїх жертв (вік, стать, ознаки захворювань, ціна одягу, наявність автомобіля, коштовностей тощо), а й їхніми соціально-психологічними особливостями (інтереси, погляди, переконання тощо). Вчені виділили певні ознаки, так званої «жертви» шахрая. Це психічні структури, на які здійснюється вплив шахрая. До них відносять: 1) матеріальну зацікавленість жертви; 2) споживчі інтереси (придбання товарів, отримання послуг, відновлення здоров'я та ін.); 3) «благородні» наміри (співчуття, бажання допомогти, щедрість та ін.); 4) особисті почуття (прив'язаність, симпатія, інтимні почуття та ін.); 5) особисті якості жертви (користь, жадібність, навіюваність, довірливість, чесність, самовпевненість та ін.) [5, с.19].

Шахрайство, на жаль, може за собою нести жахливі наслідки, які можуть торкнутися будь-кого. Жертви шахрайства стикаються з безліччю проблем, як фінансових, так і емоційних.

Фінансові наслідки шахрайства можуть бути руйнівними. Люди втрачають свої заощадження, накопичені на пенсію, освіту дітей, або інші важливі цілі. Це може призвести до боргової кабали, зниження кредитного рейтингу, і значних фінансових проблем, які впливають на життя людей протягом багатьох років.

Моральна шкода від шахрайства не менш серйозна. Часто стається так, що втрата майна призводить до трагічних наслідків, включаючи суїцидальні думки. Жертви відчувають стрес, страх, гнів, розчарування, зневіру та сором. Ці емоції можуть призвести до тривожності, депресії, та інших психологічних проблем, які потребують допомоги спеціаліста у сфері психології.

Німеччина, як і багато інших країн, стикається з проблемою шахрайства, яке постійно еволюціонує та набуває нових форм. До ключових аспектів можна віднести: шахрайські дії з банківськими картками, шахрайські дії на ринку нерухомості, шахрайські дії з працевлаштування, шахрайські дії на сайтах купівлі-продажу товарів.

Поширеною тактикою шахрайства є розміщення оголошень про роботу на веб-сайтах. Шахраї часто розміщують фіктивні оголошення про роботу, пропонуючи високу погодинну оплату за мінімальну роботу або швидкий кар'єрний ріст з мінімальним досвідом, незважаючи на наявність диплома чи освіти.

Одним із аналогічних аспектів шахрайства в Україні та Німеччині є шахрайство у сфері страхування. У розвинених світових країнах проблемам боротьби зі страховим шахрайством приділяється набагато більше уваги, ніж в Україні, де, за даними Асоціації страхової безпеки, за останні 3 роки рівень шахрайства виріс в 2 рази. За даними Федерального об'єднання німецьких страхових компаній тільки на «автомобільні підстави» доводиться до 10% всіх платежів, а саме в Німеччині – 5-8%. У Німеччині створено Федеральне об'єднання німецьких страхових компаній. За даними цієї організації, до 10% усіх страхових виплат припадає саме на кримінальні операції [6].

Як висновок, можна сформулювати гіпотезу, що з однієї сторони, ймовірність стати жертвою шахрайства вища у меркантильних громадян, та таких у яких відсутнє критичне мислення. З іншого ж боку, високою віктимністю характеризуються особи, які мають високий рівень освіти (найчастіше, вищу), ведуть активний спосіб життя, пізнають нові види діяльності. При цьому нерідко це азартні самовпевнені люди, які люблять ризик, вірять в щасливий випадок. Жертвам шахрайства притаманні специфічні відмінні риси, які включають в себе не скільки соціально-демографічні, а здебільшого, морально-психологічні групові характеристики.

Знання як загальних особливостей психіки людини, так і розуміння групових особливостей віктимних громадян дозволяє шахраю як в Україні так і в країні ЄС – Німеччині вибудовувати взаємодію з жертвою під час вчинення кримінального правопорушення.

Боротьба з шахрайством – це важливе завдання, яке потребує спільних зусиль. Підвищення обізнаності людей про різні методи шахрайства, вжиття превентивних заходів, співпраця з правоохоронними органами, суворе покарання шахраїв, та підтримка жертв шахрайства – це лише деякі кроки, які можна зробити, щоб зменшити наслідки шахрайства та зробити світ безпечнішим.

Список використаних джерел

- 1.Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
- 2.Лисодєд О. В. Кримінологічні проблеми шахрайства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: 12.00.08./О.В. Лисодєд. Харків, 1999. 19 с.
- 3.Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч.посіб. / Коржанський М.Й. Київ: Юрінком, 1996. 562 с.
- 4.Віктимологія: навч. посібник / за ред. Голіни В.В., Головікіна Б.М. Харків: Право, 2017. 343 с.
- 5.Сплавська Н. В. Взаємодія жертви та злочинця у процесі скоєння шахрайства. *Держава право в XXI столітті*. 2017. № 4. С. 16-20.
- 6.Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

* * * * *

КОВТУН ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, канд. юрид. наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ (ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Рашисти заподіяли значної шкоди українському довкіллю. В Україні попередня сума завданих довкіллю збитків унаслідок війни вже перевищує 2,4 трлн грн. Проте, якщо ввести у розрахунок шкоди оцінку втрат від неотриманих екосистемних послуг, то ця сума ще зросте [1].

Наразі основним нормативно-правовим актом, що врегульовує відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, зокрема: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджено наказом Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167); Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди (затверджено наказом Міндовкілля від 13 квітня 2022 року

№ 175); Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами (затверджено наказом Міндовкілля від 21 липня 2022 року № 252); Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (затверджено наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 року № 366); Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено наказом Міндовкілля від 18 травня 2022 року № 295); Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414); Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях (затверджено Наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 року № 309); Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 року № 424).

Але у зазначених вище Методиках практично не враховується фактор недоотримання екосистемних послуг, оскільки наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг.

Суттєвого реформування потребує державна система моніторингу довкілля. Як справедливо зазначає О.В. Донець, відсутність єдиного підходу до комплексної оцінки стану довкілля, що зазнає серйозної, широкомасштабної/тривалої шкоди в Україні, значно ускладнює формування доказової бази задля отримання в подальшому репарацій від рф. Оскільки моніторингові дані використовуються під час доказування задля підтвердження певного довоєнного стану природних об'єктів. Саме відсутність даних довоєнного моніторингу, а також сумніви щодо якості зроблених аналізів, їх трактування та порівняння даних стали причиною труднощів в доказуванні причинного зв'язку між забрудненням підземних вод в Кувейті та незаконним вторгненням Іраку у 1990 році, що стало причиною значного зменшення розміру претензії, висунутої Кувейтом [2].

Для того, щоб Російська Федерація повністю відшкодувала людські та матеріальні втрати, спричинені її міжнародно-протиправними діями, на виконання резолюції Генасамблеї ООН від 14 листопада 2022 року «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти

України», було створено Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, який є першою складовою всеохоплюючого міжнародного компенсаційного механізму.

Основною концепцією міжнародного компенсаційного механізму є побудова у тісній співпраці з міжнародними партнерами та міжнародними організаціями цілісної системи, яка забезпечить реальне відшкодування збитків, завданих агресією [3].

Концепція міжнародного компенсаційного механізму передбачає створення та функціонування наступних компонентів: міжнародного реєстру збитків; комісії з розгляду заяв, яка розглядатиме заяви та присуджуватиме суми компенсації до виплат; та компенсаційного фонду з якого будуть сплачуватися такі компенсації [4].

Перший крок на шляху створення цього механізму було зроблено 12 травня 2023 року: на 1466-му засіданні заступників міністрів Ради Європи прийнято Резолюцію CM/Res(2023)3 про встановлення Розширеної часткової угоди про реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Про створення Реєстру було оголошено на Саміті Глав Держав та Урядів Ради Європи, що відбувся у Рейк'явіку 16-17 травня 2023 року [3].

Місцезнаходженням міжнародного Реєстру збитків є м. Гаага, Королівство Нідерландів.

Міжнародний Реєстр збитків покликаний отримувати та обробляти заяви про збитки та докази; класифікувати та систематизувати такі заяви, оцінювати та визначати придатність заяв для включення до Реєстру та реєструвати прийнятні заяви з метою їх майбутнього розгляду та винесення рішення [3].

З 2 квітня 2024 року до міжнародного Реєстру збитків почався прийом заяв за однією категорією, визначеною Радою Реєстру – «Зруйноване або пошкоджене житло фізичних осіб». Прийом заяв щодо збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу, планується розпочати пізніше.

Заяву, подану до міжнародного Реєстру збитків, у разі її відповідності всім вимогам включають до Реєстру і направляють у Компенсаційну комісію. Компенсаційний фонд накопичує кошти на відшкодування й виплачує їх заявникам у міру отримання заяв і наявності коштів. Отже, всі складові міжнародного компенсаційного механізму – міжнародний Реєстр збитків, Компенсаційна комісія та Компенсаційний фонд – є надзвичайно важливими і лише за їхньої наявності компенсаційний механізм може функціонувати як єдине

ціле. На часі створення Компенсаційної комісії та Компенсаційного фонду.

Отже, Україна має створити компенсаційний механізм екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Безперечно, він буде безпрецедентним, оскільки безпрецедентною є нинішня російсько-українська війна. Реєстр збитків не уповноважений розглядати заяви та призначати компенсації, очевидно що це буде прерогатива відповідної Комісії та Компенсаційного фонду, без створення яких робота Реєстру немає жодного сенсу. В основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму компенсації, що сплачуватиме Російська Федерація Україні.

Список використаних джерел

1. Завдана довіллю шкода внаслідок війни вже перевищує 2,4 трильйона гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3850599-zavdana-dovkillu-skoda-vnaslidok-vijni-vze-perevisue-24-triljona-strilec.html> (дата звернення: 14.04.2024).
2. Донець О.В. Особливості повоєнного відновлення України: еколого-правовий аспект. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 груд. 2022 р.)* / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків : Право, 2022.. С. 52-58. DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-457-9>
3. Міжнародний реєстр збитків: що це таке та як працюватиме? URL:[https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-scho-tse-take-ta-yak-pratsuyvatime#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0% .](https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-scho-tse-take-ta-yak-pracuyvatime#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0% .) (дата звернення: 14.04.2024).
4. Механізми міжнародних репарацій за екологічну шкоду: компенсаційний механізм для України Аналітичний огляд. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Komp.-Kom.-dlya-Ukrayiny.pdf> (дата звернення: 14.04.2024).

* * * * *

КОГУТ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент;
МІСЯЦЬ АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ

2024 рік називають роком виборів, адже вперше в історії настільки велика кількість виборців голосуватиме у понад семидесяти країнах. Серед держав, де відбудуться вибори, є США, Індія, Індонезія, Пакистан, Мексика. Пройдуть вибори і в низці європейських країн, таких як Австрія, Британія, Грузія та Молдова, а громадяни країн ЄС обиратимуть Європарламент. Україна також була б у виборчому процесі, якби не повномасштабне вторгнення РФ. Щодо стану вітчизняного нормативного регулювання виборів, то у нас нарешті є єдиний консолідований акт виборчого законодавства – Виборчий кодекс України [1] (зазначимо, що кодифіковані акти сьогодні існують близько у двох десятках європейських держав [2, с. 8]), за яким та за новою виборчою системою у 2020 році ми вже проводили вибори. Та вже сьогодні зрозуміло, що перші повоєнні вибори вимагатимуть певних змін.

Звіт Єврокомісії щодо України в межах пакету розширення ЄС [3] вказує, що загалом правова база залишається сприятливою для організації демократичних виборів, але слід продовжити реформу виборчої законодавчої бази для вирішення невирішених питань. Ті рекомендації, які надавались Україні після кожних виборів, потребують перегляду та оновлення, але вже сьогодні потрібно приступати до імплементації слушних рекомендацій і зробити все, щоб належним чином підготуватися до проведення перших повоєнних виборів з дотриманням високих стандартів, що мають підтвердити готовність України до євроінтеграційних правил. Проаналізуємо деякі рекомендації.

Звіти Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (далі – ОБСЄ/БДІПЛ) зі спостереження за виборами часто містять рекомендації щодо *організаційних та професійних питань діяльності виборчих комісій*. Особливо це стосується практики заміни членів виборчих комісій та їх професіоналізму. Так, після виборів Президента України у 2019 році в остаточному звіті ОБСЄ/БДІПЛ зазначалось, що

після призначення початкового складу ОВК та до дня голосування у першому турі, ЦВК за запитом кандидатів у президенти або самих членів ЦВК замінила 39 відсотків членів ОВК, в тому числі 375 голів. А перед другим туром було замінено близько 8% членів ОВК. Незабаром після формування ДВК, ОВК замінили істотну кількість членів ДВК, багатьом з яких не було відомо про своє призначення у якості члена комісії [4, с. 12-13]. А на позачергових виборів народних депутатів 2019 року 63 відсотки членів ОВК, у тому числі 478 членів на керівних посадах, були замінені на пізніших етапах виборчого процесу, в основному партіями, що їх висунули, а заміни членів ДВК розпочались одразу після їхнього формування та до дня голосування сягнули 70 відсотків у деяких округах [5, с.11-12]. Такі дії суперечать міжнародним правилам, адже пунктом П.3.1.77 пояснювального докладу 2002 року до Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії передбачено що «органи, що призначають членів виборчих комісій, не мають бути в змозі вільно відкликати останніх, бо це породжує сумніви у їх незалежності. Відкликання на власний розсуд неприпустиме» [6, с.76].

На увагу заслуговує і рівень підготовки членів комісій. Відповідно до рекомендацій ОБСЄ/БДПЛ, на позачергових виборах народних депутатів ЦВК через свій навчальний центр та за допомогою освітньої он-лайн платформи організувала комплексну програму підготовки членів виборчих комісій на рівні ОВК та ДВК. І хоча у тренінгах взяли участь 56 відсотків членів ОВК, пізніше 55 відсотків підготовлених членів комісій були замінені політичними партіями протягом виборчого періоду. А навчання, що проводилось для персоналу виборчих дільниць відвідували лише 10 відсотків членів ДВК [5, с.12].

Зважаючи на практику частих змін членів виборчих комісій та рівень їх загального професіоналізму, після виборів Президента України у 2019 році в остаточному звіті ОБСЄ/БДПЛ зазначалось: «Слід приділити серйозну увагу встановленню строків для заміни членів комісій до дня голосування... Для укріплення професіонального потенціалу виборчих комісій, ЦВК та ОВК можуть проводити періодичні тренінги із сертифікацією потенційних членів ДВК, метою яких буде створення реєстру сертифікованих кадрів» [4, с.45]. А у звіті за результатами позачергових виборів народних депутатів у цьому ж році говориться про доцільність розгляду можливості перегляду порядку формування ОВК та ДВК, в тому числі шляхом встановлення обмежених можливостей для здійснення замін членів комісій, запровадження їх обов'язкової підготовки та сертифікації, принаймні

на рівні ОВК, та створення національного реєстру членів виборчих комісій [5, с.35].

Отже, доцільно ускладнити процедуру заміни членів виборчих комісій, а також законодавчо закріпити кінцеві строки такої заміни. Як варіант – якщо це відбувається з ініціативи кандидата чи партії, то таке подання вноситься не пізніше ніж за два дні до дня голосування і розглядається у п'ятиденний строк, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування. А якщо подання внесено за два дні, то – невідкладно, але не пізніше наступного дня після внесення. Якщо ініціатором є сам член виборчої комісії, то таке подання розглядається у п'ятиденний строк, але не пізніше останнього дня перед днем голосування. А щоб ротація членів виборчих комісій не впливала на рівень професіоналізму, доцільно передбачити обов'язкове навчання та сертифікацію хоча б для секретарів ОВК та ДВК. З цією метою доцільно розширити повноваження ЦВК в контексті організації такого навчання та здійснення обліку осіб, які пройшли навчання та виданих (анульованих) сертифікатів, а також створити належну інфраструктуру навчання. А для членів комісій, які пройшли навчання – передбачити додаткові фінансові стимули (наприклад, пріоритетне право на оплату праці).

Доречі, в контексті оплати плати, слід зазначити, що книги Виборчого кодексу України, які присвячені різним видам виборів, закріплюючи положення щодо оплати праці членів виборчих комісій та осіб, які залучаються до роботи у виборчій комісії, по різному підходять до визначення стажу, який зберігається на цей час. Так, в ч. 1 ст. 92 мова йде про «відповідний стаж», ч.1 ст.149 – «загальний та спеціальний стаж», а ч. 1 ст. 212 – просто «стаж роботи» [1]. Вважаємо, що такі визначення потребують уніфікації та узгодження з пенсійним законодавством.

Ми зупинились лише на окремих організаційних та професійних питаннях діяльності виборчих комісій, які потребують вирішення відповідно до міжнародних рекомендацій. При цьому треба зважати на необхідність дотримання стабільності виборчого законодавства, адже, згідно Кодексу належної практики у виборчих справах, основні елементи виборчого закону не можна переглядати менш як за рік до проведення виборів [6, с. 57]. Останні вибори показали проблеми з так званими «гарантованими мандатами», високою (25%) квотою для регіональних/територіальних списків, доцільність повернення процедури самовисування та ряд інших проблем, які потребують розв'язання. Тому в парламенті створили робочу групу для напрацювання відповідних змін. Це питання не лише місцевих виборів, але й виборів Президента України та до Верховної

Ради України. А щодо викликів, які постануть перед Україною при проведенні перших повоєнних виборів, то сьогодні їх важко передбачити і їх вирішення взагалі не регулюється чинним Виборчим кодексом, тому вже сьогодні необхідно активізувати роботу над змінами виборчого законодавства з дотриманням міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення 28.03.2024 року).
2. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / За ред. Ю.Б.Ключковського. К.: К.І.С., 2021. 768 с.
3. Звіт Єврокомісії у межах Пакета розширення ЄС. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення 28.03.2024 року).
4. Остаточний звіт ОБСЄ/БДППЛ за результатами виборів Президента України 31 березня та 21 квітня 2019 року. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_ru.pdf (дата звернення 28.03.2024 року).
5. Остаточний звіт ОБСЄ/БДППЛ за результатами позачергових виборів народних депутатів 21 липня 2019 року. URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_ndu.pdf (дата звернення 28.03.2024 року).
6. Кодекс належної практики у виборчих справах // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. /за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. С. 50-81.

* * * * *

КОСТЮК ОЛЕКСАНДР ВЯЧЕСЛАВОВИЧ,
здобувач вищої освіти факультету публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;
науковий керівник: **ВИГОВСЬКИЙ ДМИТРО ЛЕОНІДОВИЧ**,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НАРКОБІЗНЕС ЯК ЗАГРОЗА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ КРИМІНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ

Наркобізнес – це серйозна кримінологічна проблема, яка має значні соціальні, економічні та правові наслідки. В Україні, окрім загальних проблем, воєнний стан робить цю проблему ще

гострішою [1, с.79]. Вступ України до Європейського Союзу частково вплине на збільшення незаконного обігу наркотиків в країні ЄС. Цей вид злочинного бізнесу має міжнародний характер, зазвичай, наркотичні засоби виробляються в одних країнах, транспортуються через інші та споживаються в третіх. Наркобізнес породжує значні соціальні, економічні та правові проблеми, серед яких:

1) погіршення здоров'я населення. Зловживання наркотиками призводить до серйозних проблем зі здоров'ям, збільшенню кількості хвороб, що передаються статевим шляхом (ВІЛ/СНІД, гепатит) серед осіб, які зловживають наркотичними засобами, передозуваннями, хронічними захворюваннями та психічними розладами;

2) соціальна нестабільність. Наркоманія веде до руйнування сімей, збільшення бездомних, злочинності та зниження продуктивності праці;

3) економічні втрати. Витрати на охорону здоров'я, правоохоронну систему, соціальні служби та втрату продуктивності тягнуть за собою значні економічні наслідки для країни;

4) вплив на правопорядок і безпеку в державі. Наркобізнес часто пов'язаний з організованою злочинністю, з відмиванням грошей та характеризується високим рівнем насильницької злочинності і нестабільністю в регіонах виробництва та транзиту наркотичних засобів;

5) негативний вплив на міжнародну безпеку в країнах Європейського союзу.

Отже, наркобізнес є соціальним, масовим суспільно небезпечним явищем, яке характеризується стійким об'єднанням осіб для досягнення корисливої мети шляхом виготовлення, транспортування й реалізацією речовин, що є наркотичними відповідно до законодавства тих чи інших країн [2, с.36].

Наркозлочинність у формі наркобізнесу продовжує набувати все більш чітких економічних та організаційних характеристик. Вона має багато компонентів: політичний (що стосується злочинної поведінки політичних і правлячих еліт), економічний, транснаціональний, терористичний, організований, корупційний тощо. Звичайно, такі злочини й вчиняються в країнах Європейського Союзу. Кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю наркокартелів, не є чимось рідкісним на території країн Європейського Союзу. Судячи з об'єктивних фактів щодо розвитку та тенденцій наркооперацій і наркозлочинності, а також ефективності та спрямованості вжитих заходів, можна стверджувати, що світова спільнота ще далека від констатації успішності протидії наркозлочинності. Поява інтернету та

можливість здійснювати закриті електронне листування призвели до збільшення кількості найбільш небезпечних для суспільства діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, які вчиняють організовані наркогрупування – продуманих, підготовлених і ретельно спланованих діянь. Також наркобізнес породжує й ряд інших кримінальних правопорушень. В основному сюди відносяться вбивства, тяжкі ушкодження здоров'я, викрадення людей або захоплення заручників, шахрайство та кримінальні правопорушення пов'язані з банківсько-кредитною системою (зокрема відмивання грошей), вимагання, контрабанда, бандитизм та створення злочинних організацій.

Вміння користуватись сучасними технологіями призвело до більш складного стеження за наркобізнесом в Європейському Союзі та Україні. При здійсненні демографічної статистики осіб, що займалися наркобізнесом, було виявлено, що такі злочини здійснюють здебільшого особи віком від 18 до 30 років (51,9 %), 82% наркозлочинців проживають у великих містах та містечках (де наявний швидкісний інтернет), і лише 12% є сільськими мешканцями. Щодо гендерної складової, то цим видом злочинної діяльності займається більше чоловіків (76,6% і 23,4%, відповідно), серед них переважає молодь (51,9%), яка не працює й не навчається (78%), близько 39% раніше вже судимі [3, с.499].

Сьогодні в українських реаліях війни та воєнного стану дана проблема є дуже гострою. Наркозлочинність продовжує набувати все більш організованого характеру, оскільки наркотики, які поступають у військові частини збройних сил р.ф. набувають усе більших масштабів і стають серйозним кримінологічним чинником, протидіяти і запобігти якому дуже складно [4, с.95].

Рішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу, що включає:

- міжнародне співробітництво та застосування практик в сфері протидії наркозлочинності. Ефективна боротьба з наркобізнесом неможлива без співпраці країн у сферах обміну інформацією, екстрадиції злочинців та контролю за трансграничним переміщенням наркотиків;
- створення актуальних законодавчих нормативно-правових актів, спрямованих на боротьбу з виробництвом, розповсюдженням та споживанням наркотиків, а також з організованою злочинністю і відмиванням грошей;

- просвіту молоді та населення в контексті здорового способу життя та відмови від наркотиків. Інформування населення, особливо молоді, про ризики та наслідки вживання наркотиків;
- розробку та реалізацію програм для допомоги людям, які страждають від наркозалежності, з метою їх соціальної адаптації та відновлення;
- підтримку альтернативного розвитку легальної економічної діяльності в регіонах, де вирощують наркотичні рослини, з метою зменшення економічної залежності від наркобізнесу.

Ефективна боротьба з наркобізнесом вимагає злагоджених зусиль урядів, міжнародних організацій, громадянського суспільства та приватного сектору.

Список літератури

1. Гладкова Є.О., Щербаківа А.К. Феномен наркозлочинності в сучасній Україні. *Право*. 2022. № 1. С. 79-85.
2. Марочко К. С., Березняк В.С. Деякі особливості запобігання злочинності в сфері обігу наркотичних речовин, які вчиняються неповнолітніми. *Наркобізнес: сучасні глобалізаційні процеси : матер. регіонал. наук.-практ. семінару*. (28 лютого 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Біла К. О., 2020. С. 35-37
3. Криштоп С.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 498-501.
4. Богатирьов І. Проблема наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні: протидія та запобігання. *Публічне право*. 2023. № 3. С. 93-97.

* * * * *

КРАВЧУК СТЕПАН ЙОСИПОВИЧ,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ВЛАДНИХ ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВИ

Сутнісним аспектом демократії є пряма або опосередкована участь громадян у процесі прийняття рішень суб'єктами політичної влади. Її важливі ознаки – правове закріплення (як формальний критерій) та реальна реалізація права громадян брати участь у політиці, віднесення їх до процесу прийняття рішень на державному рівні.

Участь громадян у владних процесах до сьогодні залишається складною темою, яка є предметом дослідження багатьма фахівцями з права та державного управління. Важливим внеском у цю галузь є наукові доробки таких вчених, як О. Гостева, Е. Гутмана, Н. Ільченко, А. Ромаюк, Н. Ротар та інші. Проте, національна наука має у наявності різноманітні погляди на природу участі громадян та громадянського суспільства у владних процесах. Причиною цього є невідповідність законодавчої та виконавчої діяльності органів влади, що створює потребу у подальших дослідженнях цієї проблеми. Тому метою дослідження є аналіз окремих специфічних аспектів взаємодії громадян та органів державної влади в процесах формування демократії в Україні.

Сутнісним аспектом демократії є пряма або опосередкована участь громадян у процесі прийняття рішень суб'єктами політичної влади. Важливими ознаками демократії є правове закріплення (як формальний критерій) та реальна реалізація права громадян брати участь у політиці, їх включеність у процес прийняття рішень на державному рівні. Йдеться про кількісні показники участі (як статистичний критерій) та бажання (здатність, потребу) громадян бути учасниками політичного процесу. Власне ці аспекти відображають міру громадського контролю та волевиявлення громадян [3].

Поняття громадянської участі варто застосовувати тоді, коли йдеться про політичну участь за наявності розвиненої громадянської культури. Саме такий тип політичної культури притаманний демократичному суспільству та свідчить про достатній рівень політичної освіченості та наявність бажання громадян брати участь у реалізації механізму прийняття політичних рішень, впливати на владу, створювати інститути для представництва та реалізації своїх інтересів [4, с. 332].

Загалом, політичною участю є різноманітні форми непрофесійної політичної діяльності, спрямованої на здійснення реального впливу громадян на інститути влади та процеси прийняття рішень. Серед основних форм політичної участі виокремлюють участь у виборах до представницьких органів різного рівня та референдумах, участь у діяльності політичних партій, участь у конвенційних та неконвенційних політичних акціях [5, с.45].

Виходячи із аналізу наукових досліджень, варто було б виокремлювати такі типи участі, як конвенційна та неконвенційна. Конвенційна участь, спрямована на підтримку влади або здійснення впливу на неї, відповідає загальноприйнятим зразкам політичної поведінки та не суперечить правовим нормам. Прикладами є участь

громадян у виборах, комунікація з представниками владних структур, громадські ініціативи, спрямовані на вирішення суспільно важливих питань, участь у мітингах тощо. Неконвенційною участю є несанкціоновані владою дії, які суперечать загальноприйнятим зразкам політичної поведінки або чинному законодавству. Формою такої участі є протестна активність громадян [7, с.13; 8, с.70].

Науковці, як правило, виокремлюють такі форми політичної участі: участь у виборчому процесі (виборців, учасників передвиборчих кампаній, у тому числі суб'єктів їх фінансування, працівників на виборчих дільницях); здійснення впливу на політичних діячів та представників органів влади; участь у діяльності організацій, які здійснюють такий вплив; участь у розв'язанні питань функціонування громад тощо [6, с. 81].

Важливо, що про свободу та добровільність різних форм участі можемо стверджувати саме у демократичній державі. І у такому контексті, що є важливим для функціонування перехідних держав, можемо акцентувати увагу на відмінності демократизації від лібералізації – у відкритості для широких верств населення доступу до легальної політичної участі.

У численних наукових працях досліджені питання участі громадян у процесі прийняття політичних рішень, а саме інтерпретація цього аспекту як критерію демократії [6, с.83; 7, с.9; 8, с.6]. Як вказано вище, численні моделі демократії у певний спосіб обов'язково передбачають наявність громадянської участі в управлінні політичними процесами. Найпростішим є варіант, коли в умовах прямої або учасницької демократії політичні рішення приймаються прямою участю всіх громадян у цьому процесі. Оскільки політична участь громадян тут є ключовою, йдеться про наявність численних каналів впливу на процес ухвалення політичних рішень на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Основні риси учасницької демократії: «вимога надання аргументів сторонами політичного діалогу, доступність аргументів влади для всіх зацікавлених у діалозі громадян, обов'язковість рішень, вироблених в процесі діалогу між владою і громадянами, динамічність діалогу» [4, с.341].

Разом з цим, в умовах представницької демократії право відповідної участі у процесі прийняття рішень реалізовано шляхом делегування повноважень певним суб'єктам влади. Іноді протиставляють учасницьку та елітистську моделі демократії. Прихильником концепції елітистської демократії є Б. Берельсон, який обґрунтовує, що політичну участь громадян має бути обмежено

виборчою діяльністю, оскільки демократія не потребує їхньої широкої участі у процесі прийняття рішень. Однією з моделей, яка приділяє суттєву увагу питанню участі, є неліберативна демократія, сутність якої – у активній політичній участі та громадянській освіті з метою посилення ролі громадян у процесі прийняття політичних рішень, яка сприяє раціональній та чесній демократичній політиці, досягненню кращих суспільних результатів у довгостроковій перспективі [1, с.120].

Українські вчені, пропонують власні визначення демократії. Ф. Рудич пише, що «ознакою демократії є визнання за всіма громадянами права на участь у формуванні органів державної влади, контроль за діяльністю цих органів, вплив на прийняття спільних для всіх рішень на засадах загального, рівного виборчого права та здійснення цього права у процесі виборів, референдумів тощо. Демократія – форма політичної організації суспільства, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади, на його праві брати участь у здійсненні державних справ, і наділяє громадян достатньо широким колом прав і свобод» [7, с.11].

Іншими словами, термін «демократія» застосовується до ідеалу суспільного устрою, заснованого на відповідних цінностях (свободі, рівності, правах людини, народному суверенітеті, участі громадян в управлінні державою)». Зокрема, за визначенням Н. Ротар «діалогові форми політичної участі громадян, формування яких можливе тільки в умовах публічної відкритості влади, є однією з характеристик демократії участі, коли громадяни мають реальні можливості та законодавчо закріплені механізми впливу на процес ухвалення політичних рішень, минаючи посередників між ними і владою» [6, с.84].

Отже, спираючись на теоретичні розробки та прикладні дослідження, вітчизняні та закордонні дослідники питань функціонування демократії та демократизації політичного режиму для оцінки цих процесів звертають увагу на такий аспект, як участь громадян у процесі прийняття рішень. Наприклад, міжнародна правозахисна організація «Freedom house» у проєкті «Країни перехідного періоду» (який є щорічною оцінкою процесу демократизації у 29 країнах), до критеріїв оцінки країн перехідного періоду, серед інших, відносить:

- здійснення виборчого процесу з урахуванням такого аспекту, як участь громадян у політичному процесі;
- функціонування громадянського суспільства;

– демократичне урядування на місцевому рівні з врахуванням такого аспекту, як реальна громадянська участь у процесі прийняття рішень на рівні місцевих органів влади [9, с.24].

Індекс демократії, розроблений тижневиком «Economist» для 167 країн, обчислюють за низкою критеріїв, до яких (окрім виборчого процесу та плюралізму, функціонування уряду, коли йдеться про демократичні принципи прийняття рішень, політичної культури та громадянських свобод) відносять і такий, як політична участь.

Оцінка цього критерію відбувається за такими аспектами:

– участь виборців у парламентських та президентських виборах (кількість виборців, пропорційно до кількості громадян, які мають право голосу);

– автономія та здатність етнічних, релігійних та інших меншин впливати на політичний процес;

– представництво жінок у парламенті;

– розширена політична участь (членство у політичних партіях та громадських організаціях);

– громадянська залученість, інтерес громадян до політики;

– готовність населення брати участь у легальних демонстраціях;

– зусилля влади, спрямовані на заохочення політичної участі [2, с.34].

Законність нерозривно пов'язана з демократією. Цей зв'язок характеризується насамперед тим, що законність є невід'ємним елементом демократії, дійсного народовладдя. Крім цього, законність має за мету охорону суспільних відносин, соціальних цінностей суспільства, справедливості.

Отже, участь громадян у владних процесах є необхідним критерієм демократичності політичного режиму. Разом з цим, ці відносини можуть варіюватися залежно від моделі демократії і, більшою мірою, від ступеня демократичності політичного режиму. Водночас, хоч пряму реалізацію принципу участі забезпечує саме учасницька демократія, консолідована демократія передбачає найповнішу його реалізацію, оскільки саме за такого політичного режиму наявним є комплекс ознак демократії, пов'язаних не лише з процедурними аспектами, а й з особливостями політичної культури суспільства.

Список використаних джерел

1. Berelson B. Content Analysis in Communication Research. New York : HafnerPress, 1971. 220 p.

2. Берч В.В. Демократія як динамічний політико-правовий феномен: основоположні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Том 1. 2023. № 79. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/issue/view/17135> (дата звернення 22.01. 2024 р.).

3. Буханевич А.І. Забезпечення принципів відкритості та прозорості при налагодженні діалогу між владою та громадськістю. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=133> (дата звернення 22.01. 2024 р.).

4. Гутман Е. Устрій дорадчої демократії. Демократія : Антологія. Київ: Смолоскип, 2005. С. 327-363.

5. Романюк А. Порівняльний аналіз основних форм політичної участі громадян країн Західної Європи. *Віче*. 2008. № 1. С. 44-47.

6. Ротар Н. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1 (22). С. 75-92.

7. Рудич Ф. М. Політичний режим та народовладдя: методологічний контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 1 (45). С. 7-26.

8. Примуш М. Демократія і багатопартійність. *Політика і час*. 2001. № 2. С. 70.

9. Чабанна М. Економічні аспекти індексування демократії. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 7-32.

* * * * *

КРАСІЙ МАРІЯ ОМЕЛЯНІВНА,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,
канд. юрид. наук., доцент

ЗОВНІШНЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Антитерористична безпека України в значній мірі співпадає з інтересами Європейського Союзу (далі – ЄС), оскільки обидва суб'єкти мають спільний інтерес у боротьбі з тероризмом та забезпеченні стабільності на континенті. Україна співпрацює з ЄС у сферах обміну інформацією, спільних оперативних діяч, підтримці законодавства та інших аспектах антитерористичної діяльності. Однак безпека кожної країни, включаючи Україну, також залежить від внутрішніх зусиль та національних стратегій.

Відповідно до ст.13 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС «Сторони домовились співробітничати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та

боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також відповідно до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців».

Ст. 23 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачено, що «Сторони домовились співробітничати з метою попередження та запобігання актам тероризму згідно з міжнародним правом, міжнародним правом щодо захисту прав людини, біженців та гуманітарним правом, а також відповідними нормативними та підзаконними актами Сторін. Зокрема, Сторони домовились співробітничати на основі повного виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1373 2001 року, Глобальної контртерористичної стратегії ООН 2006 року та інших документів ООН, а також відповідних міжнародних конвенцій та документів.

Зокрема, Сторони реалізують ці домовленості шляхом: а) обміну інформацією щодо терористичних угруповань та організованих груп, які здійснюють їх підтримку, б) обміну досвідом та інформацією про тенденції тероризму та стосовно засобів і способів боротьби з тероризмом, зокрема допомогу у технічній галузі та навчанні, та с) обміну досвідом стосовно запобігання тероризму» [1].

Зростання актів тероризму та розповсюдження терористичних організацій створюють серйозні загрози для безпеки, стабільності та процвітання країн по всьому світу. Терористичні акти спричиняють людські трагедії, руйнування інфраструктури, економічні втрати, а також викликають паніку та нервозність серед населення. Ефективна боротьба з тероризмом вимагає спільних зусиль між країнами, міжнародними організаціями та громадськістю з метою протидії терористичним загрозам та захисту міжнародного спокою та безпеки.

Ситуація з тероризмом стала надзвичайно актуальною для України через події на сході країни. З початком бойових дій у зоні проведення операції об'єднаних сил (далі – ООС) з 2014 по 2022 роки та повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України зросла загроза терористичних актів. Такі обставини вимагають посилення заходів безпеки та боротьби з тероризмом, включаючи розробку та впровадження ефективних стратегій протидії терористичним загрозам, співпрацю з міжнародними партнерами та підтримку з боку міжнародної спільноти.

Згідно з п.33 Стратегії національної безпеки України «Україна, прагнучи зміцнити заснований на демократичних нормах і цінностях міжнародний порядок, бере активну участь у протидії тероризму, розповсюдженню зброї масового ураження, міжнародній злочинності, наркоторгівлі, торгівлі людьми, політичному та релігійному

екстремізму, нелегальній міграції, кіберзагрозам, негативним наслідкам зміни клімату, а також у попередженні та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру» [2].

Кримінальна відповідальність за терористичний акт була передбачена Кримінальним кодексом України (далі – КК України) з моменту його прийняття в 2001 році. З того часу до КК України було внесено декілька суттєвих змін та доповнень, спрямованих на удосконалення боротьби з тероризмом та посилення покарання за подібні злочини, а саме: передбачено відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму; фінансування тероризму; перетинання державного кордону України з терористичною метою.

Україна виконує зобов'язання перед ЄС у багатьох сферах, включаючи антитерористичну безпеку. Це передбачає реалізацію політичних, економічних, соціальних та правових реформ, які спрямовані на наближення до стандартів ЄС та зміцнення співпраці в різних сферах, включаючи боротьбу з тероризмом.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top. (дата звернення: 08.04.2024).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC#Text>. (дата звернення: 08.04.2024).

* * * * *

КРИМЧАК АЛЬОНА ВОЛОДИМИРІВНА,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юрид.факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
науковий керівник: ГАВРІК РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
професор кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права, канд. юрид. наук, доцент

АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ

Медіація в адміністративних спорах стає все більш актуальною темою не лише в країнах Європи, а і для України. Цей метод альтернативного вирішення конфліктів набирає популярності завдяки своїй ефективності, економічній вигідності та економії часу.

Медіація в її сучасному розумінні почала розвиватися у другій половині ХХ століття, передусім, в країнах англосаксонської системи права – США, Австралії, Великобританії, пізніше, і в інших країнах [1, с.8]. Цікавим моментом є те, що перші спроби застосувати медіацію в Україні були в кінці ХХ століття під час страйку шахтарів на сході України [2, с.120]. Проте медіація так і не поширилася на території України у зв'язку з низьким рівнем правової культури на той час. З набуттям Україною незалежності медіація починає поширюватися і на нашій території, проте знадобилося чимало часу для її врегулювання законодавством.

Найважливішим кроком стало прийняття у 2021 році Верховною Радою України Закону України «Про медіацію», в якому чітко визначено, що медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Слід зазначити про характерні для медіації ознаки:

- Альтернативний спосіб вирішення конфліктів;
- Специфічний вид переговорів;
- Добровільність;
- Наявність третьої сторони – медіатора;
- Медіатор не тисне на сторони для прийняття певного рішення або надання порад щодо можливих альтернатив. Він не має права на винесення обов'язкового для учасників рішення;
- Важлива активна участь сторін у переговорах для пошуку можливих рішень;

- Учасники несуть відповідальність за прийняття та виконання рішень, медіатор же відповідає за забезпечення дотримання правил та принципів процедури.

В Кодексі адміністративного судочинства не існує окремого інституту медіації, проте не можемо сказати, що в адміністративних справах вона не застосовується. Також слід зазначити про зміни в окремих статтях Кодексу, де згадується медіація. В Законі України «Про медіацію» чітко вказана сфера застосування, де зазначається поширення дії цього Закону і на адміністративні спори.

Медіація в адміністративних спорах зазнає значних викликів через низку факторів, які необхідно враховувати. Серед найважливіших аспектів варто відзначити той факт, що деякі дослідники стверджують, що застосування медіації у цій категорії справ може суперечити основним принципам адміністративного права. Це пояснюється тим, що учасники конфлікту виявляються в нерівних умовах: одна сторона має владні повноваження, що створює підґрунтя для можливого корупційного впливу. Тим не менш, не можна ігнорувати той факт, що медіація в адміністративних спорах поширюється в різних країнах.

Серед пріоритетних завдань Ради Європи та Європейського Союзу є підтримка держав-членів у покращенні доступу до справедливості та розробці альтернативних методів вирішення спорів. Ця підтримка включає в себе розроблення стандартів, які мають визначати національні закони відповідно до міжнародних зобов'язань.

На основі порівняльного аналізу передового досвіду з медіації в інших країнах світу, Рада Європи розробила рекомендації для України та запропонувала висновки щодо необхідної нормативно-правової бази. Результати дослідження не мають на меті пропагувати певну модель медіації, але передають інформацію про різноманітні підходи та їхні результати у цій сфері.

У 1981 році Рада Європи створила Рекомендації № R (81) 7. Ця рекомендація зосереджується на проблемах, що створюють перешкоди в доступі до справедливості, зокрема, на складнощах, тривалості та вартості судових процедур. Визнавши необхідність усунення застарілих та неефективних процедур, які не приносять користі через велику витрату часу та коштів, Рада Європи пропонує використання медіації та примирення як альтернатив до судових процесів у галузі цивільного та адміністративного права.

При вивченні практики застосування медіації у Німеччині, слід зазначити, що її застосування та впровадження у законодавство проходить успішно. Поширеною проблемою є недостатня кількість

кваліфікованих медіаторів, але за останні роки спостерігається активне впровадження в навчальних закладах курсу «Медіація», що позитивно впливає на її поширення та застосування в процесуальних процесах. Цей підхід допомагає підготувати кваліфікованих фахівців, які зможуть ефективно застосовувати методи медіації в різних сферах життя. Україна також перебуває на цьому шляху, і вже розпочався процес впровадження навчання за цією спеціальністю, зокрема в університетах Харкова та Чернівців. Це свідчить про поступове розуміння важливості медіації як ефективного інструменту вирішення конфліктів і покращення взаєморозуміння в суспільстві.

За аналізом застосування медіації у Франції виявлено, що її використання в адміністративних справах є досить рідким явищем порівняно з іншими категоріями справ. У цій країні медіаційні послуги надаються безкоштовно, оскільки фінансуються державою, і значна частина медіаторів є волонтерами.

Застосування судової медіації активно поширено у Фінляндії, де суддя суду, в якому порушено справу, може виступати у ролі медіатора, проте після цього не має права у подальшому розглядати її. Відповідно до досліджень, медіація здійснюється на засадах безоплатної допомоги і не стягують оплату за медіацію, тому у фінських судах приблизно 68% випадків закінчуються врегулюванням спорів [4, с. 79].

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок про зростаючу актуальність та потенціал медіації у вирішенні адміністративних спорів як у Європі, так і в Україні. Незважаючи на певні виклики, у тому числі нерівноправність учасників та можливість корупційного впливу, медіація заслуговує на увагу та підтримку як ефективний інструмент альтернативного вирішення спорів. Прийняття відповідного законодавства та впровадження міжнародних стандартів у сфері медіації є важливими кроками на шляху до покращення судової системи та забезпечення доступу до справедливості для всіх громадян.

Список використаних джерел

1. Красіловська З.В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: автореф. дисертац. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 теорія та історія державного управління. Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Одеса, 2017. 20 с.

2. Кравчик М.Б. Світовий досвід функціонування медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. С. 119-123. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/30.pdf (дата звернення: 27.03.2024).

3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

4. Мельничук О. Ф. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 72. С. 77-81. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/14-1.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).

* * * * *

КРУШИНСЬКИЙ СЕРГІЙ АНТОНОВИЧ,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Низка міжнародних нормативно-правових актів декларують право обвинуваченого на ефективне представництво та правову допомогу у кримінальному провадженні. Так, ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначає право на справедливий судовий розгляд, включаючи право обвинуваченого на «достатній час і можливості для підготовки свого захисту», а також «захищати себе особисто або за допомогою обраного ним захисника або, якщо він не має достатніх коштів для оплати юридичної допомоги, отримати її безкоштовно, коли цього вимагають інтереси правосуддя» [1].

Ст.14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначає, що «під час розгляду будь-якого висуного проти нього кримінального обвинувачення кожен має право на такі мінімальні гарантії в умовах повної рівності, зокрема, мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту та спілкуватися з захисником за власним вибором; захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають,

безоплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника» [2].

Подібним чином тлумачиться право на представництво та правову допомогу й у Основних принципах ООН щодо ролі адвокатів, які декларують право будь-якої людини звернутися за допомогою до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінального провадження. При цьому на уряди держав покладається обов'язки гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження, статі, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, економічного чи іншого статусу, забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для юридичної допомоги позбавленим людям; забезпечити можливість кожному бути поінформованим компетентними владами про право одержати допомогу адвоката за його вибором при арешті, затриманні або обвинуваченні у кримінальному правопорушенні [3].

Директива 2016/1919 «Про правову допомогу підозрюваним і обвинуваченим у кримінальному провадженні та розшукуваним особам у провадженні за європейським ордером на арешт» [4] вищезазначені стандарти включила до законодавства Європейського Союзу.

Європейський суд з прав людини також справедливо розглядає право на правову допомогу в якості складника більш широкого за своїм обсягом та значенням права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції. Щодо справ про кримінальне обвинувачення ЄСПЛ наголосив тому, що право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, на ефективний адвокатський захист є одним із атрибутів справедливого судового процесу (справа «Van Geyselghem v. Belgium») [5].

Важливі аспекти права на правову допомогу у справах про кримінальне обвинувачення сформульовані ЄСПЛ у справі «Pakelli v. Germany» [6]. Зазначена справа стосувалася випадку, коли німецьке кримінально-процесуальне законодавство встановлювало можливість представляти свої інтереси особисто або користуватися допомогою захисника. Ці можливості визнавалися взаємовиключними, тобто особистий захист особою унеможлилював додатковий її захист адвокатом. Офіційний текст Конвенції англійською мовою також встановлює можливість особи захищати себе особисто або використовувати допомогу захисника. А французький текст Конвенції передбачає існування у осіб сукупності прав – захищатися особисто та

за допомогою захисника. Використання цих сполучників («або», «та») у різних текстах Конвенції, які є автентичними, призвело, як наслідок, до звуження чи розширення змісту суб'єктивних прав. ЄСПЛ визнав використання тексту Конвенції французькою мовою більш правильним, з огляду на мету пункту 3 (с) статті 6 Конвенції щодо забезпечення ефективного захисту права на правову допомогу [7, с. 51]. Тож, згідно з практикою ЄСПЛ особа може захищати себе особисто та одночасно використовувати правову допомогу захисника, який обраний на її розсуд.

Право обвинуваченого мати достатній час і можливості для підготовки до свого захисту складно реалізувати без забезпечення іншого права – «бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього» [8, с. 52]. ЄСПЛ пояснив логіку цього положення: підозрюваному має бути надана інформація, яка необхідна для повного розуміння обсягу обвинувачень проти нього з метою підготовки адекватного захисту» (справа «Mattocchia v. Italy») [9].

Повідомлення про обвинувачення має містити як фактичні (вид правопорушення), так і правові відомості (назва і зміст відповідної статті кримінального закону). Так, у рішенні по справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» ЄСПЛ зазначив, що пункт 3 (а) статті 6 Конвенції визнає за обвинуваченим право бути повідомленим не тільки про підстави обвинувачення, тобто про реальні факти, які йому інкримінуються і на яких засновується обвинувачення, але також про правову кваліфікацію цих фактів» [10].

ЄСПЛ вважає, що ступінь детальності інформації, що повідомляється обвинуваченому, має «критичне» значення, оскільки саме в момент надання такої інформації обвинуваченому офіційно повідомляють про фактичні та правові підстави пред'явленого йому обвинувачення. Така інформація повинна бути докладною і не тільки повідомляти обвинуваченому про причини обвинувачень, тобто про дії, які він, як передбачається, вчинив і які лежать в основі обвинувачення. З неї обвинувачений повинен також дізнатися правову кваліфікацію цих дій, тобто закон, відповідно до якого імовірно вчинені ним дії становлять кримінальний злочин. Ступінь «детальності» такої інформації може відрізнятись в залежності від конкретних обставин справи, однак в будь-якому випадку обвинувачений повинен отримати достатню інформацію, щоб він повністю усвідомив обсяг пред'явлених обвинувачень і мав можливість належним чином підготуватися до захисту.

Зважаючи на те, що Україна ухвалила спеціальний Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [11], яким визнала практику ЄСПЛ джерелом національного права, зазначені стандарти забезпечення ефективності захисту у кримінальному провадженні є обов'язковими для впровадження у практику українського кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: <https://cutt.ly/5w4LcGiS>.

2. International Covenant on Civil and Political Rights. *United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://cutt.ly/mw7VkyVl>.

3. Basic Principles on the Role of Lawyers Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. *United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://cutt.ly/qw7Vkjkt>.

4. EU Directive 2016/1919 of the European Parliament and of the Council on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2016. URL: <https://cutt.ly/lw7VkmHu>.

5. Case of Van Geyselhem v. Belgium (Application № 26103/95): Judgment of 21 January 1999. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58908>.

6. Case of Pakelli v. Germany (Application № 8398/78): Judgment of 25 April 1983. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57554>.

7. Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. К.: ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.

8. Крушинский С. Осведомленность обвиняемого о характере и основании предъявленного ему обвинения как элемент права на справедливый суд. *Eurasian Academic Research Journal*. 2022. № 1 (40). С. 51-57.

9. Case of Mattoccia v. Italy (Application № 23969/94): Judgment of 25 July 2000. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58764>.

10. Case of Pelissier and Sassi v. France (Application № 25444/94): Judgment of 25 March 1999. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58226>.

11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

* * * * *

ЛАГОЙДА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З ПИТАНЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Наприкінці ХХ ст. екологічні проблеми планети вийшли на перший план серед інших глобальних питань. Зокрема, одним з найсерйозніших викликів, який вимагає активізації довгострокових спільних дій, є зміна клімату.

Аналіз міжнародного-правового регулювання боротьби з цим негативним явищем передбачає з'ясування поняття клімату. Сутність терміну закладена, перш за все, в його лінгвістичному значенні. Слово «клімат» походить від грецького κλίμα (κλίματος) – багаторічний режим погоди в даній місцевості, що визначається географічними умовами [1]. Сучасне тлумачення цього слова розкриває його як метеорологічні умови, властиві певній місцевості [2]. Термін «клімат» був введений Гіппархом ще в II ст. до нашої ери.

Кліматична система Землі, згідно останніх наукових узагальнень в цій сфері, складається з атмосфери, гідросфери, суші, кріосфери, а також біосфери. І всі ці складові піддаються великому антропогенному впливу, що породжує глобальні кліматичні зміни. Тому саме людство повинно усувати наслідки своєї діяльності хоча б заради себе самого. На сьогодні найбільш дієвим і загальновизнаним методом такої спільної активності є міжнародне законодавство.

Поява глобальної загрози зміни клімату стала поштовхом до його міжнародно-правової охорони. Такі серйозні екологічні проблеми, як руйнування озонового шару і озонові діри, парниковий ефект, смоги та кислотні дощі вже стали, на жаль, нашою дійсністю. Спроби врегулювання міжнародних відносин у сфері збереження клімату Землі носили поступовий характер. Протягом всього переговорного процесу, не дивлячись на розбіжності підходів, держави все-таки погодились розробити і зробити певні кроки по скороченню антропогенного впливу на клімат і адаптації населення нашої планети до негативних наслідків його зміни. Не належна увага до цього проблемного питання може призвести до занепаду сільського господарства, продовольчої кризи та інших згубних явищ, які в результаті створюють вплив на стан гарантування прав людини для мільйонів мешканців земної кулі. Тому зміна клімату – це не виключно екологічна проблема, а й гуманітарна.

Зміна клімату розглядається в різних аспектах з точки зору ряду наук, як природничих, так і гуманітарних. Задачею правової науки є пошук, обґрунтування і встановлення оптимальних способів реалізації найамбітніших рекомендацій, що отримані в результаті природничих досліджень, до прикладу по скороченню глобальних викидів парникових газів. Право володіє великим регуляторним потенціалом в даній сфері.

Правове регулювання протидії змінам клімату включає в себе національний та міжнародний рівень. Слід відмітити, що більшість прогресивних тенденцій в екологічному праві були започатковані на міжнародному рівні та імплементувалися в подальшому в національне законодавство під тиском міжнародної спільноти. Зважаючи на це та беручи до уваги пріоритетність норм міжнародного права над національними, нами буде розглянута саме міжнародно-правова охорона клімату.

Вперше світове співтовариство офіційно на вищому рівні визнало наявність проблеми антропогенного впливу на зміну клімату Землі в 1979 році, коли Всесвітньою метеорологічною організацією була створена Всесвітня кліматична програма. Її метою визначено забезпечення координації міжнародних зусиль, спрямованих на поліпшення спостережень за кліматом, поглиблення досліджень можливих його змін, систем попередження про несприятливі та стихійні гідрометеорологічні явища, пов'язані з коливаннями та змінами клімату, розроблення методології оцінки соціально-економічних наслідків коливань та змін клімату, надання рекомендацій щодо стратегії реагування на зміни клімату й адаптації економіки до нових кліматичних умов, зменшення негативного впливу змін клімату на здоров'я населення та на стан екологічної безпеки, а також для інформування громадськості. Однак реалізація даної кліматичної програми у більшості країн світу здійснюється в рамках національних кліматичних програм [3].

Наступною знаковою подією стала Віденська конференція 1985 р., на якій було погоджено Віденську конвенцію про охорону озонового шару (22.03.1985 р.). Її ратифікували 197 держав (усі члени Організації Об'єднаних Націй і Європейського Союзу) [4]. Як видно з назви документу, він розглядається як основа для міжнародних зусиль по захисту озонового шару. Найбільш сконцентровано зміст кроків, що передбачає даний документ, викладено у ч.1 ст.2: «Сторони вживають належних заходів відповідно до положень цієї Конвенції і тих діючих протоколів, сторонами яких вони є, для захисту здоров'я людини і навколишнього середовища від несприятливих наслідків, які є або

можуть бути результатом людської діяльності, що змінюють чи здатні змінити стан озонового шару» [5]. Однак дана Конвенція не передбачає юридично обов'язкові цілі скорочення використання хлорфторвуглеводнів, а саме вони є головними хімічними речовинами, що викликають виснаження озонового шару. Ці аспекти питання викладені у супроводжуючому Монреальському протоколі про речовини, що руйнують озоновий шар (16.09.1987 р.). Даний міжнародний договір також розроблений для захисту озонового шару через припинення або обмеження виробництва ряду речовин, що виснажують озон. Також закріплено заборону вивезення озоноруйнівних речовин до країн, які не є учасницями Монреальського протоколу [6].

Занепокоєність світової спільноти наявними змінами клімату нашої планети призвела до того, що 9 травня 1992 р. у Нью-Йорку на Всесвітньому саміті представниками 155 держав було підписано Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату. Нею передбачено заходи по скороченню викидів в атмосферу парникових газів, що загрожують глобальним потеплінням. Також до її нововведень можна віднести започаткування зелених інвестицій. Даний документ не лише в загальному вигляді описує бажані дії країн-учасниць, як попередні, а встановлює для них кількісні зобов'язання щодо обмеження і скорочення викидів парникових газів з врахуванням їх соціально-економічним умовам [7].

Через п'ять років, 11 грудня 1997 р., в японському місті Кіото був прийнятий ще один знаковий міжнародний документ, що сприяє сталому розвитку – Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. А основні технічні питання реалізації його положень були прийняті 7-ою Конференцією Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (м. Марракеш, 2001 р.) і відомі під назвою «Марракеш угоди».

Отже, Протокол зобов'язує розвинуті країни та країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів у 2008-2012 роках до рівня 1990 року. Протокол підписала та ратифікувала 191 країна, в тому числі більшість промислово розвинутих країн, крім США, які підписали, але не ратифікували угоду.

Даним документом було узгоджено, що країни-учасниці зобов'язані зменшити середньорічні обсяги викидів парникових газів в період 2008-2012 рр. в середньому на 5,2 % (у порівнянні з 1990 р.). Окреме зобов'язання щодо їх зниження взяли Японія – на 6 %, США – на 7 % та ЄС – на 8 %. В межах ЄС на окремі країни були накладені

різні обмеження. Зокрема, в червні 1998 року Міністри довіклля країн ЄС своєю постановою зобов'язали Австрію зменшити їх викиди на 13 % [8].

Зменшення викидів кожна країна може здійснювати за допомогою збільшення ефективності виробництва, зменшення обсягів виробництва, раціональнішого використання енергоресурсів, а також виконання проєктів, які призводять до зменшення викидів парникових газів у інших країнах.

Для врегулювання викидів парникових газів, країни робили ставку на торгівлю сертифікатами викидів, які, «де факто», репрезентують право на забруднення довіклля парниковими газами. Невикористані внаслідок зниження виробництва сертифікати, можуть бути продані. Таким чином, ініціювався національний, а згодом, і європейський ринок сертифікатів.

Попри загальну прогресивність Кіотського протоколу як першого масштабного кроку на міжнародному рівні в цій сфері, він справді не справив позитивного впливу на зменшення світових викидів. За 20 років світові викиди вуглецю зросли на 38,3%. Більше того, якщо у 1990 - 1997 рр. (докіотський період) середньорічний приріст викидів становив лише 1%, то у 1997 - 2012 рр. (кіотський період) – 3%. До того ж таке підвищення темпів приросту викидів було неадекватне зростанню ВВП. Країни, що розвиваються, по суті, знівельовали досягнення країн ЄС, істотно наростивши викиди. Саме через них і сталося загальносвітове зростання викидів [9].

На зміну Кіотському протоколу прийшла Паризька кліматична угода від 12 грудня 2015 р.– угода в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю. Даний документ мав врахувати прорахунки Кіотського протоколу. І основний недолік був врахований – максимальне охоплення угодою країн-продуцентів викидів. Угоду підписали 195 країн, з яких 141 ратифікувала впродовж 2016 р. Отже, перше досягнення Паризької угоди очевидне – це успішний процес ратифікації, який перевершив усі очікування. Угоду вже ратифікували країни, в яких проживає 82% населення світу і вони дають 87% світового ВВП та 83% світових викидів. Тим самим досягнуто дотримання першого важливого принципу глобальної кліматичної політики – охоплення угодою всіх країн-продуцентів викидів [9].

Наразі серйозною проблемою залишається реалізація другого важливого принципу глобальної кліматичної політики – обов'язковості та вагомості зменшення викидів в абсолютних і відносних (у співвідношенні до ВВП) вимірах. Дотримання цього принципу поки

що поставлене на добровільну основу – це декларування країнами своїх очікуваних національно-визначених внесків (ОНВВ) у зменшення глобальних викидів, які мають бути амбітними та постійно зростати. Але поки що справи тут далеко не оптимістичні.

Загалом аналіз правових основ міжнародної екологічної політики з питань попередження зміни клімату та практики їх застосування показує, що досягнення бажаних результатів можливе лише за допомогою консолідації світових зусиль та конкретних дій держав на національному рівні. Потрібно відходити від декларативності і неконкретності та запроваджувати натомість директивність і чітку звітність. А наразі складається враження, що благородні цілі та непогана стратегія дуже часто знецінюються кон'юнктурністю їх реалізації. Тому завдання розробки та вжиття радикальних заходів із глобальної антиуглецевої політики залишається дуже актуальним. Необхідність таких заходів неминуча, бо загроза потепління клімату залишається головним викликом цивілізації.

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1974. URL: <https://126.slovaronline.com/articles/%D0%93/page-1>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: «Перун», 2004. 1728 с.
3. Про Кліматичну програму України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1998 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-97-%D0%BF#Text>.
4. Віденська конвенція про охорону озонного шару. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=2582265>.
5. Віденська конвенція про охорону озонного шару від 22 березня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text.
6. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар від 16 вересня 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text.
7. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.
8. Кіотський протокол. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?curid=20707>.
9. Гайдуцький І. П. Паризька кліматична угода: стратегія і кон'юнктура. *Дзеркало тижня*. 2 червня 2017 р. URL: https://zn.ua/ukr/internal/parizka-klimatichna-ugoda-strategiya-i-kon-yunktura-244436_.html.

* * * * *

ЛАНДІНА АННА ВАЛЕНТИНІВНА,
ст. наук. співробітник відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України, канд. юрид. наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Однією з обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення є осудність, яка визначається як особливий інтелектуально-вольовий стан особи, при якому особа може повною мірою усвідомлювати свої діяння і керувати ними. Поряд із цим існує поняття обмеженої осудності, при якому особа не може повною мірою усвідомлювати свої діяння та/або керувати ними, але кримінальна відповідальність такої особи не виключається.

У межах інституту обмеженої осудності визначені стани особи, які обумовлюють у неї часткове блокування здатності повною мірою виявляти свої інтелектуально-вольові здібності.

Відповідно до ст.20 КК України, обмежено осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. До 2001 року, коли набув чинності сучасний КК України, такого інституту, як обмежена осудність, кримінальне законодавство не містило.

Сучасне зарубіжне кримінальне законодавство містить різні за змістом і сутністю положення щодо особливостей кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями, які обумовлюють стан обмеженої осудності.

Поняття та кримінально-правові наслідки обмеженої осудності містить кримінальне законодавство таких країн:

- Франція – у ст.122-1 зазначається, що особа, яка на момент вчинення злочину перебувала у стані психічного чи нервово-психічного розладу, що низив її здатність усвідомлювати та контролювати свої дії (зменшена осудність), не звільняється від кримінальної відповідальності, але ця обставина враховується судом при призначенні покарання та визначенні способу його відбування [1];

- Швейцарія – згідно із ст.11 суд може пом'якшити покарання, якщо буде встановлена зменшена осудність у особи, яка вчинила злочин (якщо внаслідок розладу душевної діяльності чи свідомості,

або внаслідок недостатнього розумового розвитку злочинець не мав можливості повною мірою оцінювати характер своїх діянь та керувати ними) [2];

- ФРН – § 21 визначає підстави зменшеної осудності: якщо здатність особи внаслідок істотного хворобливого розладу, глибокого розладу свідомості, недоумства чи іншого психічного відхилення була значно зменшена при злочинній діяльності, то покарання може бути пом'якшено [3];

- Італія – згідно із ст.89 покарання для суб'єкта злочину має бути зниженим, якщо він на момент вчинення злочину перебував у такому психічному стані, який не виключав, але істотно знижував його здатність усвідомлювати і бажати [4], що свідчить не про право, а про обов'язок пом'якшувати покарання за вчинення кримінального порушення особою із психічною аномалією;

- Фінляндія – у § 4 гл.3 вказано, що якщо судом буде визнано, що при вчиненні злочинного діяння особа не повною мірою володіла своїм розумом, хоча і не може вважатися неосудною, то їй має призначатися покарання у виді позбавлення волі чи грошовий штраф (за правилами ч. 1 § 2) [5];

- Голландія – ст. 37 КК містить положення, що у випадку, якщо особа, незважаючи на її психічне захворювання, може нести кримінальну відповідальність, їй призначається покарання у поєднанні із поміщенням суб'єкта на лікування строком на й рік [6];

- Республіка Польща – згідно із §2 ст.31 обмежена осудність за цим кримінальним законодавством має місце, якщо на момент вчинення злочину здатність розуміти значення власного діяння чи керувати своєю поведінкою у суб'єкта злочину були значною мірою обмежені [7], що дозволяє правозастосовцям Республіки Польща до випадків вчинення злочину у стані обмеженої осудності відносити і інші випадки, не пов'язані із певними психічними аномаліями;

- Австрія – у §34 передбачена можливість пом'якшення покарання особі, яка у силу психічних аномалій не в повній мірі здатна розуміти те, що відбувається [8].

Отже, серед країн, в кримінальному законодавстві яких передбачена обмежена осудність для осіб із психічними аномаліями, утворилися умовні два підходи щодо кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями (психічними розладами) у відповідності із приналежністю до певної правової сім'ї: англо-американська (англосаксонська) та романо-германська (континентальна). У переважній більшості країн романо-германської правової сім'ї, кримінальне законодавство яких визначає особливості

відповідальності осіб із психічними аномаліями (обмежена осудність), визначають такі критерії, як медичний (наявність психічної аномалії чи розладу) та психологічний (відсутність можливості усвідомлювати та/або контролювати свої діяння). Кримінальне законодавство країн англо-американської правової сім'ї взагалі не має чіткого визначення поняття, критеріїв та наслідків стану обмеженої осудності у суб'єкта злочину. Кримінальне законодавство України щодо визначення особливостей кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями за формою їх законодавчого визначення відповідає законодавству держав романо-германської правової сім'ї.

Видається, що найбільш правильним щодо кримінальної відповідальності осіб з психічними аномаліями є підхід законодавців тих країн, у кримінальному законодавстві яких наявність психічної аномалії визнається обставиною, яка пом'якшує покарання. Враховуючи це пропонуємо у ч. 1 ст. 66 КК України норму наступного змісту: «вчинення кримінального правопорушення особою з наявною психічною аномалією, яка не виключає осудності».

Список використаних джерел

1. Penal Code of French Republic. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20Updated%20on%2012-10-2005.pdf
2. Swiss Criminal Code. URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20190301/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20190301-en-pdf-a.pdf
3. German Criminal Code. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html
4. Criminal Code of Italy (1993, as amended 2018) (excerpts related to Hate Crime Laws) (English) <https://legislationline.org/taxonomy/term/23690>
5. Criminal Code of Finland. URL: <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>
6. Criminal Code of the Kingdom of Netherlands. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf
7. Criminal Code of the Republic Poland (1997). URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf
8. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8548/file/Austria_CC_1974_am122019_de.pdf

* * * * *

ЛОГІНОВА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету, канд. юрид. наук

МІЖНАРОДНО- ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Право на судовий захист і процесуальні гарантії його реалізації виступають головним фактором у забезпеченні ефективності цивільного судочинства. Дослідження потребують проблеми забезпечення конституційного права на судовий захист у цивільному процесуальному праві України, оскільки питання приведення національної практики правозастосування у відповідності до міжнародних стандартів у цій сфері є досить актуальним.

У 2014 році підписана Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами, членами, з іншого боку. Україна взяла на себе зобов'язання до 2026 року гармонізувати своє законодавство у сфері утвердження верховенства права. В Угоді зазначається необхідність утвердження верховенства права та наголошується, що співробітництво має відбуватись на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [1].

Правову природу міжнародних стандартів у сфері прав людини можна розглядати як: загальновизнані положення міжнародних актів обов'язкового та рекомендаційного характеру, а також принципи міжнародного права, що визначають основні права особи [2].

В Юридичній енциклопедії термін «стандарт» визначено як взірець, еталон, модель, сприймається як вихідне положення, якому мають відповідати певні об'єкти [3].

Систему міжнародних стандартів цивільного судочинства можна умовно класифікувати на:

- Міжнародні універсальні стандарти (Загальна декларація прав людини 1948 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.;
- Основні принципи щодо незалежності суддів 1985 р.;
- Бангалорські принципи поведінки суддів 2006 р.;
- Загальна (Універсальна) хартія судді 1999 р.

Важливо виокремити низку Висновків експертної комісії Міжнародної асоціації суддів, міжнародні регіональні стандарти, а саме:

- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.;
- Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» 1998 р.;
- Рекомендація NR(84)5 Комітету міністрів Ради Європи державам – учасницям про принципи цивільного провадження, спрямовані на вдосконалення функціонування системи правосуддя 1984 р.

Важливими варто визнавати і національні стандарти цивільного судочинства – Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Кодекс професійної етики судді та ін. [4].

Європейська система захисту прав людини є найбільш повною і ефективною, базується на низці договорів, основним з яких є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

В частині 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплені такі елементи права на судовий захист: 1) право на розгляд справи, 2) справедливість судового розгляду, 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення, 4) розумні строки розгляду справи, 5) розгляд справи судом, встановленим законом, 6) незалежність і безсторонність суду [5].

Можна вважати, що українське законодавство в основному орієнтується на вказану вище практику і рекомендації та наближається до європейських стандартів.

Відповідно до ст.124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [6]. Відповідно до частини 4 статті 10 Цивільного процесуального кодексу України суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, на практику Європейського суду з прав людини як джерело права [7].

Важливу роль у запровадженні міжнародних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини.

У справі Фретте проти Франції (Рішення ЄСПЛ у справі Frette v. France заява № 36515/97 від 2 жовтня 2001 р.) суд зазначив, що

«стаття 6 параграфу 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий законом, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутися до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права».

У справі Голдер проти Великобританії (Рішення ЄСПЛ *Golder v. the United Kingdom* заява № 4451/70 від 21 лютого 1975 р.) зазначено, що суд приходиться до висновку, що стаття 6 п. 1 забезпечує кожній людині право на розгляд в суді будь-якого спору, який відноситься до його цивільних прав і обов'язків. Вона визнає «право на суд», де право доступу, розуміється як можливість ініціювати судовий розгляд з цивільних справ.

Водночас, Європейський суд з прав людини ухвалив, що право на доступ до правосуддя не є абсолютним. Це означає, що держави-учасниці Європейської конвенції можуть встановлювати законодавчі межі здійснення цього права, однак за умови, що така регламентація ніколи не повинна вести до «зазіхань на суть цього права». Будь-яке обмеження права на доступ до правосуддя повинно мати мету й розумно відповідати їй.

Українське законодавство в основному орієнтується на вказану практику. Так, відповідно до Цивільного процесуального кодексу України [7], кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів (ч.1 ст. 4); відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною (ч.3 ст.4); завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, держави (ст. 2); здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором (ч.1 ст.5).

Судовий розгляд цивільних справ повинен проводитися в розумний строк. Для вирішення питання, чи дотриманий «розумний строк» судового розгляду, Європейський суд з прав людини в кожному конкретному випадку враховує ряд критеріїв.

Так, Європейський суд з прав людини у справі Літвінюк проти України (Рішення *Litvinyuk v. Ukraine*, заява № 55109/08 від 1 березня 2018 р.) зазначив, що розумність тривалості судового розгляду повинна оцінюватись в світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв: складність цивільного спору, поведінки позивача та відповідних органів влади, а також важливості предмета спору для заявника.

Відповідно до ч.1 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України, учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватись процесуальними правами, зловживання процесуальними правами не допускається [7].

Статтею 121 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства.

Європейським судом були вироблені і інші стандарти, зокрема стандарт щодо «справедливого розгляду» справи. В даний стандарт включена вимога про дотримання принципу рівності між сторонами судового розгляду.

У Цивільному процесуальному кодексі України означений стандарт розкривається через принципи верховенства права, поваги до честі і гідності, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність, пропорційність, гласність судового процесу.

Міжнародні стандарти цивільного судочинства будуються на загальних принципах судочинства, закріплених у відповідних міжнародних актах та рішеннях міжнародних судових інстанцій. Цивільне процесуальне законодавство України в цілому відповідає міжнародно-правовим стандартам. Однак, існує нагальна потреба у подальшому вдосконаленні правозастосовної практики міжнародних стандартів через використання практики Європейського суду з прав людини.

Для того, щоб українська правова система відповідала загальноєвропейським стандартам, необхідно вдосконалювати цивільне процесуальне законодавство і судову практику.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами, членами , з іншого боку. 21 березня 2014 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/law/show/984_011#Text.

2. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 184 с.

3. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5. (редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. К.: Українська енциклопедія, 2003. 736 с.

4. Остафійчук Л.А. Судовий прецедент як міжнародно-правовий стандарт захисту прав, свобод та інтересів особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія "Право. Випуск 79. ч.2. С. 296-297.

5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікована Законом №475/97-ВР від 17 лютого 1997 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Цивільний процесуальний кодекс України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/law/show/161815/print>

* * * * *

ЛУЧКОВСЬКА СВИТЛАНА ІГОРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ACQUIS ЄС НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

23 червня 2022 року Європейська Рада одноголосно ухвалила історичне рішення – лідери 27 країн-членів ЄС проголосували за надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Статус кандидата офіційно запустив процес набуття Україною членства в ЄС. 14 грудня 2023 року Європейська Рада ухвалила рішення про початок офіційних переговорів про вступ України до ЄС і наразі триває робота над переговорною рамкою та офіційний скринінг відповідності українського законодавства acquis ЄС. У зв'язку з цим, необхідно працювати над подальшими кроками та реформуванням, аби не втрачати темпи інтеграції.

Acquis ЄС є сукупністю спільних прав й обов'язків, які є обов'язковими для всіх країн-членів ЄС. Воно постійно розвивається та включає в себе: зміст, принципи та політичні цілі установчих

договорів ЄС; законодавство, прийняте на виконання установчих договорів ЄС та прецедентне право Суду ЄС; декларації та резолюції, прийняті ЄС; інструменти в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики; міжнародні угоди, укладені ЄС, а також ті, що набули чинності між державами-членами в межах сфери діяльності ЄС [1]. Країни-кандидати повинні прийняти *acquis*, перш ніж вони зможуть приєднатися до ЄС і зробити право ЄС частиною свого національного законодавства. Прийняття та імплементація *acquis* є основою переговорів про вступ.

Скринінг, або аналітична експертиза *acquis* ЄС, є підготовчою фазою переговорів про вступ до ЄС. Сам процес скринінгу здійснюється спільно Єврокомісією та країною-кандидаткою на вступ до ЄС. Отже, скринінг є офіційною процедурою, під час якої Європейська Комісія спільно з країною-кандидатом на членство в ЄС аналізують відповідність національного законодавства країни-кандидата відповідному *acquis* ЄС (праву ЄС). Скринінг відбувається за переговорними главами, які згруповані за кластерами (тематичними блоками) відповідно до переглянутої у 2020 році методології розширення ЄС. В результаті скринінгу будуть визначені пріоритети ключових реформ (*benchmarks*) для кластеру в цілому. За результатами скринінгу Єврокомісія представить звіт, на основі якого Рада ЄС ухвалить рішення про відкриття переговорного кластера. Скринінг вважається першим кроком у процесі перемовин про членство в Євросоюзі [2].

Цей процес дає можливість державі-кандидатці ознайомитись з *acquis* ЄС та в подальшому зазначити свій рівень відповідності законодавству ЄС, а також окреслити плани щодо подальшого узгодження. Іншою метою скринінгу є ідентифікація тих кластерів (блоків) *acquis* ЄС, в яких необхідно досягти прогресу, аби законодавство країни-кандидатки було сумісним з правилами ЄС.

25 січня 2024 року українська делегація на чолі з Віцепрем'єр-міністеркою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольгою Стефанішиною взяла участь в установчій зустрічі у Брюсселі щодо започаткування процедури скринінгу [3]. ЄС на засіданні представляли Генеральний директор Директорату Європейської комісії з питань політики сусідства та переговорів з розширення (DG NEAR)) Герт Ян Купман та директорка у справах відносин з Україною Анна Ярош-Фріз.

Учасники зустрічі обговорили підходи до формування переговорних команд, підготовку переговорної рамки ЄС та переговорної позиції України, проведення першої міжурядової

конференції та календар взаємодії на найближчі місяці. Під час засідання європейська сторона презентувала особливості й етапи проведення офіційного скринінгу, а Україна – своє бачення національної переговорної архітектури [4]. Адже зазначена офіційна процедура скринінгу є аналізом адаптації законодавства України на відповідність до права Європейського Союзу в контексті рішення Європейської ради від 14 грудня 2023 року про початок переговорів з Україною щодо членства в ЄС.

Отже, базисом для переговорів є проєкт Європейської Комісії за запитом держави-члена. Переговори про вступ офіційно розпочинаються після того, як країни-члени погодять їхні рамки. Вже під час самих переговорів, розділених по блоках і главах, країна готується до впровадження законів та стандартів ЄС.

Важливо зазначити, що Україна потягом 2023 року ще до отримання офіційного рішення Європейської Ради провела селф-скринінг (самоскринінг, комплексний порівняльний аналіз законодавства України щодо його відповідності праву Європейського Союзу), що дало можливість визначити стан адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. До проведення селф-скринінгу було залучено понад 80 органів державної влади та державних установ за 34 переговорними розділами. Було опрацьовано близько 28 тисяч актів права ЄС та за результатами підготовлено 34 звіти з результатами гармонізації національного законодавства з правом ЄС [5]. Результати цих звітів буде покладено в основу наповнення майбутньої Національної програми нормативно-правового наближення українського законодавства до актів права ЄС.

14 грудня 2023 року був презентований звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) – селф-скринінгу. Україна стала першою державою, в якій селф-скринінг провели ще до офіційного скринінгу Європейської Комісії. Під час масштабної аналітичної експертизи вдалося опрацювати близько 28 тисяч актів права ЄС. Оцінку проводили в декілька етапів протягом 6 місяців. Процедура дала змогу визначити стан адаптації українського законодавства до права ЄС, виявити невідповідності та прогалини, які треба усунути в межах переговорів та підготовки до вступу в Європейський Союз. Результати оцінки були такі: 2 739 актів права ЄС підлягають повній та/або частковій імплементації; 1 625 актів права ЄС імplementовано повністю; 23 456 актів права ЄС не потребують імплементації у ході переговорного процесу [6].

Отже, процедура селф-скринінгу законодавства України на відповідність законодавству ЄС є обов'язковою для фактичного початку переговорного процесу щодо вступу країни-кандидата до Європейського Союзу. До початку безпосередніх передвступних переговорів Україна має сформувати дорожні карти у сферах верховенства права, свободи руху осіб (юстиція, свобода, безпека) та реформи державного управління. За результатами скринінгу Європейська Комісія представить Раді ЄС проект рамкових умов для переговорів з Україною про членство, що стане підставою для їх початку.

Водночас у процесі підготовки до офіційного скринінгу українською стороною були розроблені проекти нормативно-правових актів, що мають бути прийняті в рамках переговорного процесу та ухвалені відповідні законопроекти для їх імплементації у Верховній Раді. Таким чином, це дозволило визначити стан адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу, обсяг роботи, яку потрібно виконати, а також визначити підходи до формування переговорних команд.

Важливим також є те, що 8 листопада 2023 року Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн повідомила, що Україна виконала понад 90% реформ у рамках семи рекомендацій, зокрема щодо реформи Конституційного Суду, продовження судової реформи, антикорупційних заходів та боротьби з відмиванням коштів, втілення антиолігархічного закону, узгодження аудіовізуального законодавства з європейським та зміну законодавства про нацменшини [7]. Такі результати незалежної оцінки виконання Україною «домашнього завдання» із завершення реалізації рекомендацій з боку Генерального директорату Європейської комісії з питань політики сусідства та переговорів із розширення будуть мати важливе значення для початку безпосередніх переговорів з приєднання України до ЄС.

Окрім того, важливим фактором на користь успішного проходження скринінгу є те, що рішення Європейської Ради про початок переговорів з Україною щодо вступу до Європейського Союзу від 14 грудня 2023 року не містить жодних додаткових умов.

Перша пояснювальна сесія щодо переговорних розділів права ЄС у межах офіційного скринінгу, а саме стосовно розділу 23 «Верховенство права та основоположні права та свободи» відбулась 21-22 лютого 2024 року [8]. Загалом такі сесії триватимуть до кінця травня 2024 року.

Таким чином, початок роботи з проведення Європейською Комісією аналітичної перевірки українського законодавства на

відповідність *acquis* ЄС є першим фундаментальним кроком із приєднання України до ЄС та має надати імпульс для безпосередніх переговорів з цього приводу.

Список використаних джерел

1. European Commission - Enlargement – *Acquis*. *Official website of the European Union*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/acquis_en.

2. Словник термінів перемовин про вступ до ЄС. *Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційний сайт*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/prezentovano-slovyk-terminiv-peremovyn-pro-vstup-do-yes/>.

3. Відбулася установча зустріч з представниками Європейської Комісії щодо подальших кроків в процесі перемовин про вступ України до ЄС. *Міністерство юстиції України. Офіційний сайт*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidbulasya-ustanovcha-zustrich-z-predstavnikami-evropeyskoi-komisii-schodo-podalshih-krokviv-v-protsesi-peremovyn-pro-vstup-ukraini-do-es>.

4. У Брюсселі українська делегація на чолі з Віцепрем'єркою Ольгою Стефанішиною взяла участь в установчій зустрічі щодо започаткування процедури скринінгу. *Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційний сайт*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/u-bryusseli-ukrayinska-delegatsiya-na-choli-z-vitsepremyerkoju-olgoju-stefanishynoyu-vzyala-uchast-v-ustanovchij-zustrichi-shhodo-zapochatkuvannya-skrynuingu/>.

5. Презентовані результати першого етапу селф-скринінгу. *Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційний сайт*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/prezentovani-rezultaty-pershogo-etapu-self-skrynuingu/>.

6. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації активів права Європейського Союзу (*acquis* ЄС). *Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційний сайт*. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf.

7. Рішення Єврокомісії по Україні: 90% вимог виконано, рекомендують відкрити переговори. *Європейська правда*. 8 листопада 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/8/7173108/>.

8. Віцепрем'єрка провела нараду з членами урядової делегації, що брали участь у першій пояснювальній сесії щодо переговорних розділів права ЄС у межах офіційного скринінгу. *Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. Офіційний сайт*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/news/vitsepremyerka-provela-naradu-z-chlenamy-uryadovoyi-delegatsiyi-shho-braly-uchast-u-pershij-poyasnyvalnij-sesiyi-shhodo-peregovornyh-rozdiliv-prava-yes-u-mezhah-ofitsijnogo-skrynuingu/>.

* * * * *

МАНДЗІЙ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, народний депутат України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА РІВНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питанням нормативного забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб на європейському рівні приділяється значна увага. Серед основних актів слід назвати Рекомендацію Rec (2006) 6 Комітету Міністрів Ради Європи від 5 квітня 2006 року [1], яка пов'язує забезпечення прав усіх внутрішньо переміщених осіб із застосуванням, у тому числі, Керівних принципів з питань внутрішньо переміщених осіб [2], та інших відповідних міжнародних правових інструментів у сфері прав людини або гуманітарного права. У цьому аспекті слід відмітити відповідність рекомендації базовим положенням Керівних принципів. Важливо зауважити, що причини можливих внутрішніх переміщень не зводяться виключно до природних або техногенних катастроф, у своїй основі вони можуть мати й інші фактори. Такий висновок впливає у результаті тлумачення пункту першого названого вище акту.

Головним обов'язком держави, де відбулося внутрішнє переміщення, є забезпечення постачання таким особам гуманітарної допомоги. Якщо держава не в змозі самостійно вирішити питання захисту та організації належної допомоги внутрішньо переміщеним особам, то така допомога може надходити з боку інших держав, та відповідних міжнародних організацій. При цьому в рекомендації закріплена недопустимість довільної відмови від вказаної пропозиції інших держав чи то міжнародних організацій надати допомогу.

Держава повинна постійно забезпечувати відповідне ставлення суспільства до проблеми внутрішнього переміщення. З цього приводу пунктом другим передбачено, що по відношенню до внутрішньо переміщених осіб мають вживатися ефективні заходи з метою забезпечення рівного ставлення до них. Більше того, за певних умов може виникнути необхідність запровадження механізмів особливого поводження з такою категорією громадян, зважаючи на їхні потреби.

На рівні національного законодавства мають бути забезпечені основні права внутрішньо переміщених осіб, передусім це стосується права на життя, особисту недоторканість та свободу, особисту безпеку.

Держава має встановити дієві нормативні механізми задля швидкого забезпечення такої категорії осіб усіма документами, котрі необхідні для здійснення їхніх прав. При цьому будь-які необґрунтовані вимоги висуватися не можуть. У цьому аспекті, як вірно зазначають автори монографії «Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти»: «Сутнісний зміст прав людини зумовлює певні стандарти і вимоги до діяльності органів публічної влади. ... Відповідно до цих стандартів вживані державою заходи у сфері прав людини і основоположних свобод не можуть мати довільного характеру та передбачати надмірно широку дискрецію (свободу розсуду) щодо здійснення органами публічної влади своїх повноважень» [3, с.51].

Досить важливою є також вимога Рекомендації щодо забезпечення на національному рівні належної поінформованості внутрішньо переміщених осіб, вирішення питання про отримання таким суб'єктом відповідних консультацій, і якомога раніше. У викладеному аспекті держава має запровадити механізми належної співпраці з науковими установами, правозахисними організаціями, з метою формування обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення порядку вирішення проблемних питань, поширення інформації та надання потрібних юридичних консультацій особам, які опинилися в обставинах внутрішнього переміщення.

Особливо наголошено, що в межах держави внутрішньо переміщені особи повинні мати усі можливості для всебічної реалізації свого права голосувати або бути обраним на національних, регіональних чи місцевих виборах. Національним законодавством мають встановлюватися відповідні гарантії, які унеможливають жодні перешкоди в реалізації виборчих прав даної категорії осіб.

Важливе значення в Рекомендації займають питання забезпечення майнових прав внутрішньо переміщених осіб. Так, у пункті восьмому закріплені положення згідно яких внутрішньо переміщені особи повинні мати право на повернення своєї власності, що була залишена внаслідок переміщення. Більше того, якщо такі особи об'єктивно позбавлені можливості повернути своє майно, держава має гарантувати належну компенсацію названої майнової втрати.

Ще одним важливим актом європейського права, який також встановлює стандарти забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, а також наголошує на неодмінному дотриманні Керівних принципів, є Рекомендація 1877 (2009) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених

на тривалий час» від 24 червня 2009 року [4]. Згідно з пунктом п'ятнадцять рекомендації, Асамблея рекомендує Комітету міністрів, з метою дотримання міжнародних стандартів захисту, спонукати держав-членів суворо дотримуватися Керівних принципів ООН та Рекомендації Комітету міністрів Rec(2006)6 й включати (де це доречно) Керівні принципи ООН у національне законодавство, якщо цього ще не зроблено.

Доказом особливого занепокоєння проблемою внутрішнього переміщення слугують наступні положення Рекомендації 1877 (2009). Так, Асамблея рекомендує Комітету міністрів створити новий постійний комітет у рамках Ради Європи з повноваженнями розглянути питання притулків і переміщення (на заміну Спеціальному комітету експертів з юридичних аспектів територіального притулку, біженців та осіб без громадянства (CANAR)) і дати йому завдання вивчити можливі прогалини в міжнародних документах та національному законодавстві з метою розробки додаткових обов'язкових міжнародних угод, що запропоновано Рекомендацією Комітету міністрів Rec(2006) 6, вивчення механізмів імплементації нормативно-правової бази, що застосовуватиметься до внутрішньо переміщених осіб, і розробки конкретних критеріїв для довготривалих рішень у кожній зацікавленій країні; підвищувати поінформованість і наявні механізми захисту відповідно до Європейської конвенції з прав людини (СЄД № 5), останньої редакції Європейської соціальної хартії (СЄД № 163) і її механізму колективних скарг, Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН), Рамкової конвенції про захист національних меншин (СЄД № 157) з точки зору їх застосування до внутрішньо переміщених осіб.

Слід зауважити, що Рекомендацією 1877 (2009), на відміну від Рекомендації Rec (2006) 6, доволі детально закріплені питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб у багатьох сферах життєдіяльності.

Безпосередньо вирішенню питань власності внутрішньо переміщених осіб, присвячена Резолюція 1708 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб» від 28 січня 2010 року [5]. Даним актом передбачено, що відновлення майнової сфери внутрішньо переміщених осіб, має відбуватися в межах застосування механізмів реституції, як оптимальної відповіді втраті доступу та прав на житло, землю, чи інше майно. Таким чином, внутрішньо переміщеній особі пропонується або безпечне та гідне повернення у власний дім; або забезпечується місцева інтеграція в місці переміщення; або пропонується переселення в інше місце в межах країни походження

або за кордон. В іншому випадку внутрішньо переміщеній особі повинна надаватися належна компенсація втрат у майновій сфері.

В якості висновку слід констатувати, що на рівні Європейського Союзу встановлені надійні правові механізми захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Положення актів європейського права слугують надійними векторами в частині побудови архітектури актів законодавства у даній сфері, в межах окремо взятої держави.

Список використаних джерел

1. Рекомендація Rec (2006) 6 Комітету Міністрів Ради Європи від 5.04.2006 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1>.

2. Керівні принципи з питань внутрішньо переміщених осіб, від 1998 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml

3. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти. Монографія. Ужгород: Рік-У, 2017. 348 с.

4. Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час. Рекомендація 1877 (2009) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 24.06.2009 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab0>.

5. Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб. Резолюція 1708 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5a6d>.

* * * * *

МАРКЄЛОВА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Кримінальне провадження не може бути реалізоване без впливу сторони обвинувачення чи суду на інших його учасників та їх зобов'язання дотримуватися певної поведінки, виконання певних обов'язків для досягнення дієвості провадження, подолання негативних явищ, що можуть перешкоджати або перешкоджають його здійсненню. Такими важелями впливу відповідно до розділу II КПК України є заходи забезпечення кримінального провадження.

Під час досудового розслідування найбільше застосовується такий захід забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (далі – ТДРД). Згідно із судовою статистикою у 2022 р. слідчими суддями було задоволено понад 111 тис. клопотань щодо застосування ТДРД [1]. Даний захід насамперед спрямований на формування та закріплення доказової інформації в кримінальному провадженні, а також установлення обставин учиненого кримінального правопорушення. Законодавець у ч. 1 ст. 159 КПК України визначив, що ТДРД полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Під час кримінального провадження ТДРД може запроваджуватися незалежно від особи власника чи особи, у користуванні або розпорядженні якої ці речі перебувають. Цілком важливо, щоб такі речі чи документи мали значення для провадження. Крім того, застосування даного заходу не залежить від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й може здійснюватися як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Науковці, які досліджували даний захід забезпечення кримінального провадження, відзначають його вплив на можливість реалізації власником (володільцем) майна своїх правомочностей. Так, Т. О. Музиченко зазначила, що ТДРД є заходом примусу, який пов'язаний передусім з втручанням у право власності й обумовлений потребами досудового розслідування [2, с.107]. На думку В. П. Кушпіт та І. І. Циліорик, ТДРД є заходом, за допомогою якого слідчий чи прокурор збирають доказову інформацію, і заходом, який суттєво обмежує право особи на власність [3, с.373].

Ми погоджуємося з позицією цих науковців, але вважаємо за доцільне зацентувати увагу, що ТДРД передбачає різні способи його виконання. Прикладом є надання власником речей чи документів можливості стороні обвинувачення чи захисту ознайомитися з ними чи зробити їх копії, що жодним чином не впливає на власника (володільця) цих речей чи документів, більш того, він переважно добровільно виконує ці дії. Разом з тим вилучення (виїмка) певних речей чи документів суттєво позначається на правомочності власника (володільця) речей чи документів і тим самим обмежує його право власності. Власний досвід автора свідчить, що здебільшого в клопотаннях сторони обвинувачення про ТДРД порушується питання саме щодо вилучення певних речей чи документів, що призводить до правообмежувальних наслідків для власника в результаті проведення

цього заходу.

З метою недопущення будь-яких порушень прав власника (володільця) майна в законі чітко визначено порядок ініціювання та застосування цього заходу. Так, правом на його ініціювання і проведення, як ми вже зазначали, наділено обидві сторони кримінального провадження. Саме ініціювання цього заходу здійснюється шляхом подання до слідчого судді чи суду обґрунтованого клопотання про надання дозволу на його проведення.

Відповідна сторона кримінального провадження має довести слідчому судді чи суду наявність таких фактів, як: перебування або можливість перебування речей та інших об'єктів права власності у володінні певної фізичної або юридичної особи; неналежність речей та інших об'єктів права до таких речей, до яких заборонено доступ; речі і документи самі собою або в сукупності з іншими речами, у зв'язку з якими подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; існування факту нагальної необхідності вилучення таких речей і документів.

Слідчий суддя чи суд, розглянувши відповідне клопотання у своїй ухвалі, має чітко визначити спосіб проведення ТДРД з урахуванням вимог щодо цього питання сторони кримінального провадження, викладених у клопотанні та їх обґрунтованості. В ухвалі про надання ТДРД слідчий суддя чи суд можуть дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК України). Отже, ТДРД має відбуватися виключно на підставі прямого дозволу слідчого судді чи суду в разі їх вилучення.

З метою оперативного розкриття кримінальних правопорушень та реалізації завдань кримінального провадження деякі науковці пропонують нормативно закріпити право слідчого і прокурора застосовувати цей захід без отримання дозволу слідчого судді чи суду [4, с.296]. Вважаємо, що така думка не є вірною, оскільки будь-які процесуальні дії, які пов'язані з обмеженням права власності особи, мають проводитися виключно на підставі рішення слідчого судді чи суду. В іншому випадку це призведе до неконтрольованого вилучення речей, документів під час досудового розслідування та порушень прав власників (володільців) такого майна.

Доречно також зауважити, що під час виконання ухвали слідчого судді чи суду про ТДРД уповноважений суб'єкт повинен ознайомити володільця речей і документів із зазначеною ухвалою та надати йому копію (ч. 2 ст. 165 КПК України). У разі, якщо виконання такого рішення не стосується вилучення речей чи документів, слідчий не має права самостійно шукати речі чи документи, оглядати приміщення, відкривати шафи, вносити документи чи речі за межі місця їх перебування [5, с.178].

На практиці виникає безліч невирішених питань у разі застосування ТДРД. Передусім це пов'язано з відсутністю в КПК України належного регулювання правового статусу вилучених речей і документів, бракуваням чітко визначених строків перебування в особи, яка провела цю дію, вилучених речей чи документів, а також відсутністю процесуального механізму повернення вилучених речей чи документів. Унаслідок цього виникають ситуації, за яких таке майно знаходиться протягом тривалого часу в слідчого без будь-якої потреби, а це, у свою чергу, призводить не лише до суттєвого обмеження прав власника (володільця), а й до їх порушення.

Музиченко Т. О., досліджуючи такі прогалини в законі, зауважила, що отримані речі та/або документи в ході проведення ТДРД, а саме в разі їх вилучення, не можна вважати в силу положень ст. 168 КПК України тимчасово вилученим майном. Такі об'єкти є речами і документами, що вилучено в ході процесуальної дії – ТДРД, а тому є неприпустимою практика звернення сторін кримінального провадження з клопотаннями про ТДРД та накладення арешту на таке майно [2, с.108]. На нашу думку, така позиція не сприяє правовій визначеності статусу вилучених речей і документів та забезпеченню прав і законних інтересів їх володільця під час застосування цього заходу. Вважаємо за доцільне підтримати пропозицію В. І. Фаринника, який слушно зазначив, що вилучені на виконання ухвали слідчого судді чи суду речі та документи після закінчення строку дії такої ухвали мають вважатися тимчасово вилученим майном. Строк дії ухвали про ТДРД має охоплювати час, упродовж якого слідчий чи прокурор повинні «розпорядитися» майном, тобто повернути його володільцю або звернутися до суду з клопотанням про накладення арешту (ст.ст. 169, 171 КПК) [6, с.59]. Така пропозиція, на нашу думку, більше спрямована на врегулювання правового статусу вилученого майна та забезпечення прав й законних інтересів його власника чи володільця.

Вищезазначене свідчить, що ТДРД є тим заходом забезпечення провадження, який може суттєво впливати на правомочності власників

(володільців) вилученого майна, а тому потребує ще більш детального врегулювання з боку законодавця з метою недопущення необґрунтованого обмеження прав власників (володільців) майна.

Список використаних джерел

1. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік № 1-к. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

2. Музиченко Т.О. Апеляційне оскарження ухвал слідчого судді щодо правомірності обмеження права власності особи у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 326 с.

3. Кушпін В. П., Циліорик І. І., Черепушак В. В. Про забезпечення недоторканності права власності у кримінальному провадженні прокурором і слідчим. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 371-375.

4. Гловюк І.В., Андрусенко С.В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 293-297. URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/9/Holoviuk%20I.V.,%20Andrusenko%20S.V..pdf

5. Зелькіна Т.Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2021. 291 с.

6. Фаринник В.І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

* * * * *

МАРТИНЮК ІННА СТАНІСЛАВІВНА,
старший викладач кафедри права
Хмельницького національного університету

ГЕНДЕРНІ КВОТИ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЯК ЯВИЩЕ ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Сьогодні гендерна рівність є важливою умовою забезпечення всебічного, справедливого та сталого розвитку суспільства. Гендерні квоти – це стратегія державної гендерної політики у формі позитивної дискримінації, що має на меті збільшення кількості жінок на владних позиціях для достатнього представництва у владі [1, с.82]. Гендерне квотування має на меті подолання історичної несправедливості ізоляції жінок від участі у політичному житті; залучення жінок до прийняття політичних рішень та гарантування участі жінок у представницьких органах влади.

Гендерні проблеми досліджували В. Покришук, С. Коваль, О. Піжук, В. Данюк, Н. Вишнеvsька та інші науковці. Разом з цим, питання гендерних квот у виборчому процесі досліджувались недостатньо. Тому нашою метою є висвітлення проблеми позитивної дискримінації гендерних квот у виборчому законодавстві України, а також виявлення її причин та способів вирішення. Для досягнення вищезазначеної мети доцільно проаналізувати та дати оцінку виборчому законодавству нашої держави з урахуванням гендерних особливостей, запропонувати заходи та методи вирішення окресленої проблеми.

Гендерні квоти можуть встановлюватись як для жінок, так і для чоловіків. Але, оскільки частка чоловіків у різних органах управління перевищує 90%, то позитивна дискримінація використовується переважно для відновлення утиснутих прав жінок. Позитивна дискримінація використовується перш за все для відновлення жіночих прав, які зазнають утисків. В основному вона розглядається як вимушений тимчасовий захід, розрахований на швидке усунення „історичної несправедливості“ по відношенню до жінок [2].

Рівність прав і свобод жінок та чоловіків є одним із фундаментальних конституційних принципів, який закріплено на законодавчому рівні більшості країн світу. Окрім того, його дотримання є основоположним для діяльності багатьох як міждержавних, так і неурядових міжнародних організацій. Можливість жінок активно залучатися у вибори та політику гарантується Міжнародним пактом про соціальні, культурні та економічні права 1966 р. [3], Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод [4], Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [5] тощо. Важливий вплив на виборчий процес здійснюють дослідження та висновки Венеціанської комісії, які стосуються саме проблем виборів. Зокрема, Кодекс належної практики у виборчих справах з двома додатковими документами, один з яких безпосередньо стосується забезпечення принципу гендерного паритету на виборах, вважається зразковим у цій сфері представництва тої чи іншої статті у партійних списках на виборах [6, с.18].

Значним досягненням у сфері гендерного паритету є Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних і суспільних рішень», прийнята 12 березня 2003 року. У документі зазначено, що жінки становлять більш ніж половину населення світу, а

відповідно й значну частину електорату, а саме тому їхня участь у виборах та, як наслідок, у політичному житті своєї країни є необхідністю. Саме тому Рада Європи у цьому документі закріплює рекомендації державам-учасникам організації сприяти збалансованому представництву обох статей, забезпечити можливість здійснення виборчого права для жінок та чоловіків, закріпити необхідні положення у національних законодавствах тощо. Окрім того, у додатку до документа Рада Європи зобов'язує держави-учасниці розглянути ймовірність проведення законодавчих реформ для того, щоб створити рівні умови для представників обох статей на місцевих, регіональних, національних і наднаціональних виборах [7, с.488].

Ще одним важливим документом у цій сфері є Декларація про участь жінок у виборах, ухвалена у 2006 році. Документ зазначає, що для досягнення принципу гендерної рівності можуть бути застосовані такі заходи як чергування представників статей у виборчих списках, забезпечення збалансованої частки представництва жінок та чоловіків, відмова у реєстрації для партій, що не дотрималися цього принципу, застосування санкцій [8, с.144].

Україна також входить до переліку країн, які вживають заходів для забезпечення паритетності у виборчому процесі. Як відносно молода держава на світовій політичній арені, Україна досягла значних успіхів у сфері гендерної рівності. Як зазначають дослідники, ситуація у цій сфері покращується з кожним роком. Сьогодні значна частка представниць жіночої статі активно залучаються до участі у виборах, а надалі й в управлінні державою.

Ще на початку 2000-х років Україна розпочала впровадження реформ для забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків у політичній сфері. У липні 2005 року Президент України підписав указ «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який став основою для прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» [9].

Також Україна ратифікувала Декларацію про рівноправність жінок і чоловіків, яку ухвалив Комітет міністрів Ради Європи (1988), Конвенцію з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (1981), Пекінську декларацію та платформу дій (1995), Цілі розвитку тисячоліття (2001), Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики та громадського життя, прийняту

Комітетом міністрів Ради Європи (2003), Резолюцію 5 Європейської конференції (2003) тощо.

У статті 24 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого не може бути привілеїв чи обмежень за певними ознаками людини, в тому числі за ознакою статі. Тому деякі дослідники вважають, що гендерне квотування порушує цю статтю, створюючи особливі умови для жінок. Але, як зазначалося вище, згідно з міжнародними стандартами та основними документами, що закріплюють основоположні права людини, гендерне квотування не є явищем дискримінації.

Закон України про місцеві вибори, прийнятий 2015 р., передбачав встановлення гендерної квоти для забезпечення принципу рівних виборів. У статті 4 зазначалось, що статі повинні бути представлені щонайменше 30% від загальної кількості кандидатів у списках [10]. У редакції Закону «Про політичні партії» 2019 р. міститься положення про те, що в статуті партій мусить бути закріплено розмір квот не менше 30% від загальної кількості представників партії у списку [12]. Така квота визначає найменшу частку представництва жінок та чоловіків у виборчих списках на виборах усіх рівнів.

Чергова виборча реформа, яка стосувалася сфери гендерної рівності, була проведена у 2019 р. 11 липня 2019 р. парламент України прийняв Виборчий кодекс. У пункті 12 статті 154 було запроваджено принцип, згідно з яким у кожній п'ятірці партійних списків повинно бути щонайменше 2 представники кожної статі. Якщо ж кількість кандидатів не кратна 5, то на останніх позиціях представники партії різних статей повинні чергуватися. Цей принцип застосовується на загальнодержавних та регіональних виборах, а також при формуванні єдиного та територіальних виборчих списків партій.

Негативним є те, що Виборчий кодекс, як і закон 2015 р., не передбачив жодних санкцій за недотримання відповідних положень. Автори проєкту пропонували запровадити механізм, згідно з яким ЦВК може відмовити партії у реєстрації на виборах у разі, якщо чоловіки складають більше, ніж 60% її виборчого списку. Проте депутати не підтримала таку ініціативу. Хоча стаття 230 Кодексу зазначає, що у випадку порушення порядку висування кандидатів ТВК відмовлятиме у реєстрації кандидатів.

Україна ратифікувала всі ключові документи, які стосуються гендерної рівності. Окрім того, ухвалено закони «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», «Про місцеві вибори», «Про політичні партії» тощо. У 2015 році Закон про місцеві вибори

запровадив в Україні гендерну квоту у розмірі 30%. У 2019 році Виборчим кодексом України впроваджена квота 40%, яка передбачає, що у кожній п'ятірці повинно бути щонайменше два представники кожної статі. Впровадження цієї гендерної квоти не гарантує, що на наступних парламентських виборах частка жінок у парламенті становитиме 40% від загальної кількості парламентаріїв. Проте це значно збільшить шанси представниць жіночої статі потрапити до парламенту.

З огляду на вище викладене, можна зробити висновок про те, що принцип гендерної рівності виступає важливим принципом виборчого процесу у всіх демократичних країнах світу. Забезпечення гендерного паритету у виборчому процесі сприяє збільшенню кількості жінок у політичному житті, що є важливим чинником демократичного розвитку суспільства. Дотримання принципу збалансованого гендерного представництва забезпечується та контролюється у більшості країн світу та регулюється численними вітчизняними нормативно-правовими актами і міжнародними угодами. Важливий вплив на виборчий процес здійснюють дослідження та висновки Венеціанської комісії, яка ухвалила важливі документи, що стосуються гендерної рівності на виборах. Ці документи гарантують жінкам доступ до виборчого процесу на рівні з чоловіками та зобов'язують держави гарантувати неухильне дотримання принципу збалансованого гендерного представництва. Для того, щоб гарантувати гендерну рівність на виборах на державному або на партійному рівнях, застосовуються різноманітні механізми, найпоширенішим з яких є гендерне квотування. Різноманітні гендерні квоти є тимчасовими та сприяють збалансованому гендерному представництву у виборчих списках. Загалом гендерні квоти застосовуються більш ніж у 130 країнах світу. Проте вони є ефективними тільки у разі існування механізму санкцій за порушення принципу квотування. Важливо при здійсненні політики гендерної рівності не забувати, що надаючи привілеї одній статі, не варто все ж обмежувати можливості та права іншої, інакше це порушує сам принцип рівності.

Список використаних джерел

1. Марценюк Т.О. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 254 с.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення 20.03.2024).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 16.03.2024).

4. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 19.03.2024).

5. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 26.03.2024).

6. Керівні принципи щодо виборів. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи*: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. 34 с.

7. Рекомендація 3 Комітету Міністрів Ради Європи «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних і суспільних рішень». *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи*: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. С. 486-492.

8. Доповідь про виборче законодавство та виборчу адміністрацію в Європі. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи*: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К., 2009. С. 132-197.

9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення 24.02.2024).

10. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19/ed20151209> (дата звернення 12.02.2024).

11. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. С. 79-93.

12. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення 28.02.2024).

13. Залеток Н. Проблема надання виборчого права британським жінкам у ході парламентських реформ (1832-1884). *Український історичний збірник*. 2013. Вип. 16. С. 94-101.

* * * * *

МІЩЕНКО ІЛОНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доцент кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
канд. юрид. наук, доцент

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЗА МИТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Багатогранність зовнішньоекономічної діяльності, а разом з тим і пов'язаних з ними митних формальностей та процедур є одними з основних передумов, що зумовлюють актуальність та затребуваність митного представництва як частини митного процесу. Імпортери та експортери здебільшого не володіють детальними знаннями в галузі митної справи та стосовно специфіки контрольних операцій з боку митних органів щодо товарів, особливо якщо зовнішня торгівля здійснюється ними не на постійній основі, а лише час від часу. Тому залучення митних представників є об'єктивно необхідною частиною міжнародних торговельних мереж, оскільки їхні професійні знання у сфері митного контролю є запорукою максимального захисту інтересів як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і держави в особі митних органів. Причому важливість представників не залежить від країни, оскільки суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності стикаються з подібними проблемами по всьому світу.

Митне законодавство ЄС оперує таким поняттям, як митне представництво. Відповідно до п.6 статті 5 Митного кодексу (далі – МК) МК ЄС митний представник означає «будь-яку особу, призначену іншою особою для виконання дій та формальностей, передбачених митним законодавством, у відносинах з митними органами» [1]. Це доволі розпливчате формулювання конкретизується у параграфі 2 глави 2 розділу I МК ЄС. Так, стаття 18 визначає, що митне представництво може бути прямим чи непрямим. В рамках прямого представництва митний представник діє від імені та за дорученням іншої особи. Якщо ж представництво є непрямим, то митний представник діє від свого імені, але за дорученням іншої особи [1].

На перший погляд може здатися, що зазначені відмінності не відіграють суттєвої ролі у відносинах між митним представником та особою, яку він представляє. Але це лише на перший погляд. Основна відмінність між двома видами представництва полягає у ступені залученості представника до обов'язків та відповідальності, покладених на особу, яку він представляє.

Пряме представництво є найбільш поширеним в країнах ЄС, оскільки при ньому митний представник не несе жодних ризиків, пов'язаних з діяльністю особи, яку він представляє. Непряме представництво є менш поширеним і характерне переважно для митних представників, які добре організували свою діяльність і користуються високим рівнем довіри з боку своїх клієнтів [2].

За загальним правилом, встановленим ч.3 ст.77 МК ЄС, декларант несе відповідальність за митний борг. У свою чергу декларант відповідно до п.15 ст.5 МК ЄС – це особа, яка подає митну декларацію, декларацію на тимчасове зберігання, в'їзну підсумкову декларацію, виїзну підсумкову декларацію, реекспортну декларацію або реекспортне повідомлення від свого імені, або особа, від імені якої подається така декларація або повідомлення [1]. Тобто непрямий митний представник, подаючи декларацію від свого імені, хоч і в інтересах іншої особи, бере на себе обов'язки щодо митного боргу. Особа, в інтересах якої подається митна декларація, тобто особа, яку представляє непрямий представник, несе щодо митного боргу солідарну з представником відповідальність.

Незалежно від обраного способу представництва, договір між представником та особою, яку він представляє, зобов'язує останнього гарантувати митному представнику сплату ввізного мита та податків, пов'язаних з імпортом. З іншого боку, вибір способу представництва є важливим, коли імпортер зник (або став неплатоспроможним) і залишив митного представника наодинці з митницею. В такому випадку, якщо представник діяв як непрямий представник, митний орган може вимагати від нього сплати всього боргу [3].

В МК України здебільшого вживається поняття «уповноважена особа» поряд із поняттям «представник» [4]. Причому у статтях, які були в МК України з моменту його запровадження та не були змінені останнім часом, вживається здебільшого перший варіант (наприклад, ст.ст. 52, 139 тощо). Ті ж статті, які нещодавно з'явилися в кодексі або були суттєво змінені, вживається другий варіант як такий, що є відповідником терміну, який міститься в МК ЄС (ст.ст. 12, 33-1 тощо).

У будь-якому випадку представником чи уповноваженою особою є особа, яка на підставі договору або належно оформленого доручення, виданого декларантом, наділена правом вчиняти дії, пов'язані з проведенням митних формальностей, щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення від імені декларанта [4].

Цікаво, що за законодавством ЄС у випадку непрямого представництва представник є декларантом, адже він від свого імені

подає митну декларацію чи інший можливий документ. В українському ж законодавстві поняття представник, точніше уповноважена особа, та декларант завжди відокремлюються, наприклад: «... декларант або уповноважена ним особа має право подати додаткову декларацію...» (ч. 5 ст. 261 МК України).

Декларант може здійснювати декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення самостійно або уповноважувати інших осіб на здійснення декларування від свого імені [4]. Відповідно до ч.5 ст.266 МК України особа, уповноважена на декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення від імені декларанта, має такі самі обов'язки, права і несе таку саму відповідальність, що й декларант.

Враховуючи, що декларант зобов'язаний сплатити митні платежі або забезпечити їх сплату (п.4 ч.1 ст.266 МК України), а представник несе такі самі обов'язки, що і декларант, виникає питання щодо меж таких обов'язків та відповідальності уповноваженої особи (представника). Іншими словами, чи відповідає представник за митний борг особи, яку він представляє, зокрема у загаданому вище випадку зникнення або неплатоспроможності декларанта?

Як ми могли спостерігати вище, в законодавстві ЄС це питання вирішено однозначно – відповідає лише непрямий представник, який діє від свого імені. Саме тому непряме представництво зустрічається зрідка, оскільки це пов'язано з додатковими ризиками для представника відповідати за чужими зобов'язаннями. В законодавстві України, зокрема в ч.1 ст.293 МК України зазначено, якщо декларування товарів здійснюється особою, уповноваженою на це декларантом, на таку особу покладається обов'язок із сплати митних платежів солідарно з декларантом [4]. Тобто представник у будь-якому разі нестиме відповідальність за зобов'язаннями декларанта, чим можуть скористатися несумлінні декларанти.

За таких умов важко прогнозувати позитивну динаміку розвитку відповідних послуг (митних брокерських). Адже підприємствам потрібно не лише мати у штаті кваліфікованих фахівців, які повинні володіти знаннями митного законодавства та навичками роботи з відповідною документацією, інформаційними технологіями тощо, а бути платоспроможними настільки, щоб у випадку необхідності сплатити митний борг декларанта. Навряд чи малі та навіть середні підприємства готові на це.

Вважаємо, що в умовах прискореної гармонізації українського митного законодавства із законодавством ЄС, коли цілі глави МК ЄС часом дослівно перекладаються та впроваджуються в МК України,

законодавцю варто звернути увагу на положення щодо митного представництва. Саме тут вкрай потрібно запозичити без сумніву успішний досвід ЄС щодо надання права вибору представнику брати чи не брати на себе тягар відповідальності за митні платежі осіб, яких вони представляють. Тоді на перший план в галузі вийде кваліфікація представників, а не їхня платоспроможність, від чого виграють всі.

Список використаних джерел

1. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20200101>.
2. Antov M. The role and importance of customs representation in Bulgaria. *Customs Compliance & Risk Management Journal*. 2021, Issue 11, October / November. <https://www.customsclearance.net/en/articles/the-role-and-importance-of-customs-representation-in-bulgaria>
3. Biernaux A.P. Financial consequences of indirect customs representation mode in the EU. *Customs Compliance & Risk Management Journal*. 2022, Issue 15, June / July. <https://www.customsclearance.net/en/articles/financial-consequences-of-indirect-customs-representation-mode-in-the-eu>.
4. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

* * * * *

МУЗА ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ,
професор кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
старший науковий співробітник, член-кореспондент
Академії адміністративно-правових наук, доктор юрид. наук

НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна в останні роки досягла істотних успіхів щодо розбудови системи надання електронних адміністративних послуг. Це є одним із важливих завдань для інтеграції нашої держави з Єдиним європейським адміністративним простором.

Законодавство Європейського Союзу на рівні Хартії основних (основоположних) прав гарантує право кожній особі на належне

управління, що відповідно включає і право на отримання публічних (управлінських) послуг [1].

Основоположним актом ЄС у сфері надання цифрових послуг є Регламент 2022/2065 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг і внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС (Акт про цифрові послуги), в якому визначено стандарти надання цифрових послуг [2].

Право ЄС на позначення поняття адміністративних послуг використовує більш широке поняття – публічні послуги [3, с. 112].

Попри закріплення у концептуальних документах необхідності цифровізації системи надання адміністративних послуг в Україні, на законодавчому рівні Законом «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» визначено електронну публічну послугу як послугу, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту) [4].

Слід акцентувати увагу і на тому, що законодавець передбачив у Законі України «Про адміністративну процедуру» таку форму розгляду й вирішення адміністративної справи як автоматичний режим, тобто за допомогою програмних засобів та без втручання людини [5].

У зв'язку з цим варто зазначити, що саме успішна реалізація електронного сервісного публічного управління є гарною практикою для продовження процесу діджиталізації взаємовідносин держави і приватної особи, у тому числі у сфері надання адміністративних послуг.

Важливим елементом розвитку системи електронних адміністративних послуг є якість їх надання, що передбачає оцінку доступності приватних осіб до е-сервісів, їхня задоволеність від отримання е-послуг, рівень технологічно-операційних спроможностей надання е-послуг суб'єктами надання [6, с. 32].

У третій редакції «Білої книги державної політики у сфері адміністративних послуг» 2024 року резюмовано, що розвиток електронних послуг не мав негативного впливу на розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), щодо чого

були певні застереження на початкових етапах. До того ж упровадження електронних послуг і нових ІТ-продуктів дозволяє інтегрувати в ЦНАП більшу кількість послуг. Непоодинокими є приклади, які підтверджують те, що загалом розвиток е-послуг позитивно вплинув і на розвиток доступності до послуг у ЦНАП (єМалятко, будівельні послуги тощо). Окремого вирішення потребують випадки запровадження певних виключно електронних адміністративних послуг (тобто доступних лише електронно і недоступних фізично), що може створювати дискримінацію в обслуговуванні громадян. При цьому деякі послуги, що легко доступні електронними каналами, досі не можна отримати через адміністраторів ЦНАП (як-от витяг про несудимість, повторні свідоцтва та витяги ДРАЦС, подання заяви на відшкодування пошкодженого майна тощо) [7, с. 12, 14].

У згаданій Білій книзі цікавою є пропозиція щодо реалізації концепції «100 % доступних послуг», що є значно ширшою і більш комплексною категорією, аніж «100 % цифрових послуг». Так, доступність – це і про електронну доступність послуг, і про фізичну, насамперед для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, а також про доступність для усіх категорій громадян, які не в змозі отримувати е-послуги з різних причин. Тобто це передбачає і мінімізацію цифрової нерівності, і перспективу рівного доступу до послуг. З огляду на це, пропонується імплементувати принцип «100 % доступних послуг» під час реінжинірингу надання публічних, включно з адміністративними послугами, зокрема в електронній формі. Окремо експерти звертають увагу на необхідність покращення роботи інформаційних систем для роботи ЦНАП із адміністративними послугами соціального характеру, застосування дієвих електронних інформаційних взаємодій [7, с. 16].

Таким чином, надання адміністративних послуг є одним із критеріїв оцінки належного урядування, що в свою чергу є обов'язковою складовою успішної євроінтеграції України. Надалі, на мою думку, необхідно у законодавстві про адміністративні послуги чітко розділити матеріальні, технічні/технологічні та процедурні норми. Це дасть змогу здійснювати більш якісний та наскрізний вимір стану надання електронних адміністративних послуг. Саме головне, на цьому шляху держава повинна не забувати про існуючу цифрову нерівність отримувачів адміністративних послуг та забезпечити для кожного рівні умови доступу до сервісного публічного управління.

Список використаних джерел

1. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>
2. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R2065>
3. Циганов О. Г. Теорія адміністративних послуг та її реалізація в країнах Європейського Союзу та в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 112-114.
4. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
6. Муза О.В. Автоматичний режим розгляду адміністративних справ як форма адміністративного провадження у відносинах адміністративної процедури. *Університетські наукові записки*. 2023. № 5 (95). С. 28-36.
7. Біла книга державної політики у сфері адміністративних послуг. К., 2024. 58 с.

* * * * *

НАВРОЦЬКА ВІРА ВЯЧЕСЛАВІВНА,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доцент

ЄВРОПРОКУРАТУРА У МЕХАНІЗМІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ В МЕЖАХ ЄС

Європейська прокуратура (далі – ЄП) – новий, «свіжий» орган», що розпочав свою роботу не так й давно – 01.06. 2021 р. У вітчизняній правовій літературі дослідження правового статусу ЄП носить фрагментарний характер. Водночас діяльність цього органу має велике значення не лише для ЄС, але й також для його партнерів (України зокрема).

Створення ЄП – амбіційний проект. Адже вперше в історії європейської інтеграції в системі Європейського Союзу (далі – ЄС) створено орган, котрий наділено процесуальними повноваженнями. Його основне завдання – розслідування злочинів, що посягають на

фінансові інтереси ЄС. До прикладу, на початку березня 2024 року в ЗМІ була поширена інформація про те, що слідчі ЄП почали розслідування обвинувачень у кримінальних правопорушень у зв'язку з переговорами щодо вакцин між генеральним директором компанії «Pfizer» та Урсулою фон дер Ляєн – генеральним директором Європейської комісії стосовно укладення мегаугоди на 20 млрд. євро щодо вакцин у розпал пандемії COVID-19 (справа отримала неофіційну назву «Pfizergate»), де, ймовірно, марно було витрачено доз принаймні на 4 млрд. євро [1].

ЄП заснована в рамках т.зв. «просунутого співробітництва», у якому беруть участь лише 23 із 27-ми держав членів ЄС. Хоча ЄП заснована як єдиний орган ЄС, проте, по-суті, його структура інтегрована у національну правоохоронну систему держав-членів. Тобто на території держав-членів ЄС посадові особи Європрокуратури здійснюють свої процесуальні повноваження згідно національного кримінального процесуального права та стосовно кримінальних правопорушень, передбачених національним кримінальним законом.

Законодавство ЄС передбачає тісну співпрацю ЄП із ключовими агентствами, що представляють правоохоронний блок – Європейською службою по боротьбі з шахрайством, Європол та Євроюстом. При цьому Європол та Євроюст координують діяльність національних правоохоронних органів, а ЄП залучена до діяльності по розслідуванню злочинів. Європейська служба по боротьбі з шахрайством та ЄП здійснюють боротьбу проти фінансових інтересів ЄС. При цьому ЄП здійснює розслідування кримінальних справ, а Європейська служба по боротьбі з шахрайством – розслідування справ адміністративних.

Утворення ЄП передбачене ст.86 Договору про функціонування ЄС для боротьби із злочинами, що посягають на фінансові інтереси Союзу шляхом прийняття ЄС регламенту. Таке рішення повинно бути прийняте ЄС одноголосно (після схвалення Європейським парламентом). За відсутності одноголосся (а так воно і сталося) передбачено можливість створення цього органу в рамках «просунутого співробітництва» (повинні брати участь не менше 9 держав-членів ЄС).

Створення ЄП з самого початку було амбіційним проектом. Адже передбачало передання на наднаціональний рівень якоїсь частини правоохоронних повноважень держави (що є невід'ємною частиною державного суверенітету). Проте на початок 2017 року стає очевидним, що досягти одноголосся не вдається. Тому єдиним варіантом вирішення виниклої проблеми стала ідея «просунутого»

співробітництва. Окрім того, було прийнято рішення послабити національний компонент в діяльності ЄП – зроблено це шляхом запровадження дворівневої структури ЄП. Тобто, фактично, була запропонована «усічена» версія ЄП.

Чинна редакція Регламенту обмежує компетенцію ЄП лише злочинами проти фінансових інтересів Союзу. Водночас існує ймовірність розширення її компетенції. Так, згідно п.4 ст.86 Договору про функціонування ЄС – компетенція ЄП може бути поширена на інші тяжкі злочини, що мають транскордонний характер (це стосується кримінальних правопорушень, що виходять за рамки правопорушень проти фінансових інтересів ЄС, але тісно пов'язаних з ними – наприклад, підробка євро). У перспективі ж до компетенції ЄП можуть бути віднесені тяжкі злочини, що перешкоджають реалізації ефективної політики ЄС в якійсь із сфер (п.2 ст.83 Договору про функціонування ЄС). Йдеться, зокрема, про торгівлю людьми, терористичну діяльність. Слід зазначити, що можливість поширення компетенції ЄП на інші види злочинів свого часу був одним із факторів, що відлякав деякі держави-члени ЄС від участі у цьому механізмі.

Регламент № 2017/1939 передбачає доволі складну дворівневу структуру Європейської прокуратури. Центральний рівень (знаходиться в Люксембургу) представлений Головним європейським прокурором та колегією (до її складу входять по одному європейському прокурору з кожної держав-учасниці просунутого співробітництва), постійними палатами та адміністративним директором. Децентралізований рівень – складається з уповноважених європейських прокурорів, що здійснюють реальну процесуальну діяльність щодо розслідування злочинів та підтримання обвинувачення на території держави-учасниці (вони діють як від ім. Європейської прокуратури, так і як національні прокурори). Дослідники діяльності ЄП небезпідставно вказують на те, що підпорядкованість уповноважених європейських прокурорів як ЄП, так і національним правоохоронним органам може призвести до виникнення конфліктних ситуацій. Усі процесуальні рішення у провадженні приймаються уповноваженими європейськими прокурорами (їх діяльність знаходиться під контролем постійних палат, що курують їх роботу: наприклад, постійна палата дає обов'язкові до виконання інструкції, може вимагати початку кримінального провадження, передати справу іншому прокурору). Ці положення Регламенту видаються спірними. Бо, до прикладу, уповноважений європейський прокурор, що здійснює розслідування в

Бельгії згідно бельгійського процесуального та матеріального законодавства, може отримувати вказівки від палати ЄП, до складу якої входять представники інших держав. Так, до прикладу, німецький та французький прокурор будуть давати йому вказівки обов'язкові до виконання в Бельгії.

Згідно ст.3 Регламенту № 2017/1939, при здійсненні діяльності уповноважений європейський прокурор діє відповідно до положень Регламенту, якщо ж окремі питання там не врегульовані – згідно національного законодавства держави, де здійснюється розслідування. Це, по-суті, означає, що: 1) розслідування справи здійснюється за законодавством держави, де здійснюється кримінальне переслідування; 2) уповноважений європейський прокурор діє як повноцінний учасник кримінального процесу з відповідним обсягом повноважень. Отже, з точки зору національної правової системи такий уповноваж європейський прокурор: 1) є посадовою особою національної правоохоронної системи; 2) здійснює свою діяльність: а) згідно національного кримінального процесуального законодавства, б) щодо злочинів, передбач. національним кримінальним законом.

Виходячи з вищевказаного, створення ЄП не слід розцінювати, як втручання ЄС у національну правоохоронну систему. Так само, як і у випадку з Європейською прикордонною та береговою службою, створюється формально спільна правоохоронна структура по боротьбі із злочинами проти фінансових інтересів ЄС, в рамках якої на національному рівні запроваджуються посадові особи із процесуальними повноваженнями, які одночасно входять в структуру органу ЄС.

Тому ЄП не можна назвати наднаціональним правоохоронним органом (бо здійснення процесуальних повноважень здійснюється на рівні держав-членів). Ця концепція має істотну відмінність від початкової ідеї про криміналізацію на рівні ЄС окремих діянь та передаванні органу ЄС повноважень щодо розслідування та притягнення до відповідальності за їх вчинення (котра була висунута в дослідженні «Corpus Juris»). Якраз небажання держав-учасниць ЄС створити абсолютно незалежний орган із процесуальними повноваженнями, привело до утвердження концепції, згідно якої ЄП повинна бути, по-суті, інтегрована в національні системи.

Згідно договору про функціонування ЄС, передбачено особливий характер взаємовідносин ЄП з Євроюстом (що ґрунтується не лише на тісній співпраці, але й на спільній правовій природі). При цьому, відповідно до Регламенту «2017/1939, ЄП – повністю незалежний орган (тим більше, що в її діяльності беруть участь

представники держав, що погодилися на просунуте співробітництво, а учасниками Євроюсту є усі держави-члени ЄС).

Згідно ст.100 вказаного вище Регламенту, ЄП та Євроюст встановлюють між собою тісні стосунки шляхом здійснення взаємної співпраці (що ґрунтується на управлінських, адміністративних та оперативних контактах). ЄП може ділитися з Євроюстом інформацією (зокрема, й персональними даними) про проведені розслідування, звертатися до Євроюсту (та його національних членів) із проханням про надання сприяння у переданні державам-членам ЄС, які не є учасниками просунутого співробітництва чи третім країнам рішень ЄП чи запитів про взаємну правову допомогу та їх виконання.

ЄП також розвиває тісну співпрацю з іншими органами ЄС – Європолом та Європейською службою по боротьбі з шахрайством (хоча саме Євроюст є привілейованим партнером ЄП). Це дозволяє отримати будь-яку істотну інформацію, що стосується злочинів, віднесених до відання Європолу та аналітичну підтримку розслідувань, здійснюваних ЄП.

ЄП налагоджує співробітництво й з третіми країнами та міжнародними організаціями. Причому з точки зору ЄП, третіми країнами є як держави, що не входять до ЄС, так і держави-члени Союзу, що не беруть участі у просунутому співробітництві. Міжнародне співробітництво ЄП з третіми країнами регулюється: міжнародними договорами, укладеними ЄС, міжнародними договорами, укладеними окремими державами-членами ЄС, на території яких здійснюється конкретне розслідування. Як видається, створення ЄП в рамках просунутого співробітництва є істотним фактором, що знижує ефективність ЄП, котра захищає фінансові інтереси ЄС в цілому, але здійснює свою діяльність тільки на частині її території.

За необхідності вчинення уповноваженим європейським прокурором процесуальних дій на території країни ЄС, що не бере участі у просунутій співпраці, можуть бути задіяні відповідні механізми: а) європейський ордер на арешт, б) європейський ордер на отримання доказів [2].

Отож, створення ЄП – помітна для ЄС подія. Однак чинна редакція Регламенту №2017/1939 й обставина, що ЄП створена в рамках просунутого співробітництва – свідчення того, що не всі держави готові слідувати принципу лояльної співпраці (про що йдеться у ч.3 ст.4 Договору про ЄС). Амбіційна ідея, що передбачала створення наднаціонального правоохоронного органу, реалізована в урізаному (усіченому) вигляді. ЄП – єдиний орган ЄС з

децентралізованою структурою (де процесуальні повноваження здійснюються на децентралізованому рівні посадовими особами, інтегрованими в національну правоохоронну систему). Крім того, розслідування та кваліфікація діянь продовжує здійснюватися згідно національного кримінального та кримінального процесуального права. Попри це, утворення ЄП дозволить рухатися у напрямку створення єдиного правового простору й дієвого правоохоронного механізму захисту фінансових інтересів ЄС. Як видається, розширення компетенції ЄП за рахунок інших особливо небезпечних кримінальних правопорушень транскордонного характеру є питанням часу. В середньостроковій перспективі, якщо ЄП продемонструє свою ефективність – вона може перетворитися у наднаціональний правоохоронний орган із компетенцією, що поширюється на усю територію ЄС.

Список використаних джерел

1. Іванова І. Скандал із Урсолою фон дер Ляен: у чому підозрюють голову Єврокомісії. URL: <https://podrobnosti.ua/2478854-skandal-z-ursuloju-fon-der-ljan-u-chomu-pdozrjujut-golovu-vrokoms.html>.
2. Юрчишин В.М. Європейська прокуратура в системі правоохоронних органів Євросоюзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2023. Випуск.1. С.41-45.

* * * * *

НІКІФОРОВА ТЕТЯНА ІВАНІВНА

доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та праа імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ

28 березня 2024 року набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 року, яким система покарань в Україні доповнена новим видом покарання – пробаційний нагляд. Розширення застосування меж пробації свідчить про подальшу гармонізацію кримінального закону України з правом Європейського союзу, адже ресоціалізація засудженого є основною метою застосування заходів кримінального характеру в Європі.

З часу набрання чинності відповідних змін (28.03.2024 р.) до 10.04.2024 р. в ЄДРСР зареєстровано 43 вироки, за якими засудженому було призначено покарання у виді пробаційного нагляду. Таке активне застосування цього покарання свідчить про те, що суди очікували набрання відповідних змін та були готові до їх застосування. Проте аналіз практики виявив одразу декілька проблем у застосуванні відповідних норм. І головна – це зворотна дія відповідного Закону в часі. Наявність вироків, за якими особі призначено пробаційний нагляд свідчить про те, що суди визнають за можливе застосування в цьому випадку норм про звороту дію кримінального закону в часі. Проте є вироки, в яких така можливість заперечується.

Аналіз практики засвідчив, що в переважній більшості випадків при призначенні покарання за кримінальні правопорушення, в санкціях яких пробаційним наглядом було замінено який вид покарання як арешт, суди застосували норми про зворотну дію закону в часі. Наприклад, у вирокі Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 05.04.2024 року справа 179/2186/23 суд обґрунтував призначення засудженому пробаційного нагляду наступним чином: «Призначення покарання у виді пробаційного нагляду пом'якшує кримінальну відповідальність порівняно із передбаченим санкцією статті 126-1 КК України (в редакції, що діяла на час вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення) покаранням у виді арешту, тому зазначений закон має зворотну дію в часі» [1]. Наводячи подібні аргументи щодо можливості застосування зворотної дії кримінального закону в часі при призначенні покарання за ч.1 ст.309 КК Білоцерківський міськрайонний суд Київської області у вирокі від 03.04.2024 року справа № 357/4914/24 також зазначив, що арешт є більш суворим покаранням, ніж пробаційний нагляд [2]. У правильності такої позиції переконує мотивувальна частина вирокі Дніпровського апеляційного суду від 03.04.2024 року справа № 180/1716/21, в якому суд вирішив застосувати нову редакцію санкції ч.1 ст.309 КК: «З урахуванням тих обставин, що на відміну від арешту, пробаційний нагляд не передбачає тримання засудженого в ізоляції, беручи до уваги положення ст.51 КК України, які визначають пробаційний нагляд як більш м'яке покарання, колегія суддів вважає, що положення ч.2 ст.389 КК України в редакції Закону № 3342-ІХ від 23.08.2023, пом'якшують кримінальну відповідальність обвинуваченого» [3].

Проте нажалі така практика не є одноманітною. В деяких вироках суди не застосували норми вищевказаного закону не наводячи жодних мотивів [4; 5; 6]. У вирокі Семенівського районного суду

Полтавської області від 29.03.2004 року справа №547/292/24 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.125 КК суд призначив арешт, мотивуючи своє рішення тим, що діяння було вчинено до 28.03.2024 року, тобто до набрання чинності відповідним законом [7].

Також постає питання можливості застосування зворотної дії Закону № 3342-IX від 23.08.2023 р., у випадках, коли санкцію було доповнено пробаційним наглядом (наприклад, ч.1 ст.190 КК) або пробаційним наглядом в санкції було замінено виправні роботи (наприклад, ч.1 ст.164 КК). Судова практика в таких випадках також не є одноманітною. Так, у вирокі Приморського районного суду м.Одеси від 29.03.2024 року, яким особу засуджено за ч.1 ст.190 КК суд зазначив, що оскільки санкцію доповнено покаранням у виді пробаційного нагляду, то «приймаючи до уваги санкцію ч.1 ст.190 КК України, чинної на час вчинення діяння, суд вважає, що в даному випадку при вирішенні виду покарання, який призначається винній, слід застосувати санкцію ч.1 ст.190 КК України, яка була чинною на момент вчинення кримінального проступку» [8]. Проте вироком Червонозаводського районного суду м.Харкова від 04.04.2024 року справа № 646/2673/24 особу за ч.1 ст.190 КК засуджено до покарання у виді пробаційного нагляду [9]. У двох вироків, постановлених за ч.1 ст.164 КК, питання зворотної дії закону в часі не розглядалося. За одним із цих вироків особі було призначено пробаційний нагляд [10], в іншому – застосування пробаційного нагляду було визнано недоцільним через те, що його відбування буде утрудненим у зв'язку з перебуванням засудженого на військовій службі за контрактом [11]. Однак оскільки в ст.51 КК пробаційний нагляд є покаранням суворішим за вправні роботи, вбачається, що при призначенні покарання за ч.1 ст.164 КК повинна застосовуватися редакція, яка діяла на час вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, вирішення питання про зворотню дію в часі Закону № 3342-IX від 23.08.2023 р. щодо призначення пробаційного нагляду залежить від того чи внесені в санкцію статті зміни пом'якшують кримінальну відповідальність чи обтяжують. Якщо в санкції покарання у виді арешту замінено на пробаційний нагляд, то очевидно, що такі зміни пом'якшують кримінальну відповідальність особи та Закон має зворотню дію і пробаційний нагляд може бути застосовано. Проте, якщо санкцію доповнено пробаційним наглядом, тобто додано новий вид покарання, або цим покаранням замінено більш м'яке покарання згідно ст.51 КК (наприклад, виправні роботи),

то Закон не має зворотної дії і повинна застосовуватися редакція статті, яка діяла на час вчинення кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Вирок Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 05.04.2024 року, справа №179/2186/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118182783>.
2. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 03.04.2024 року, справа № 357/4914/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118121470>.
3. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 03.04.2024 року, справа № 180/1716/21 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118146103>.
4. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 29.03.2024 року, справа № 711/2473/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117994045>.
5. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 28.03.2024 року, справа № 373/317/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117971528>.
6. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 02.04.2024 року, справа № 373/721/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118055883>.
7. Вирок Семенівського районний суду Полтавської області від 29.03.2004 року, справа №547/292/24 // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117992460>.
8. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 29.03.2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117999537>.
9. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 04.04.2024 року, справа № 646/2673/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118016858>.
10. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 01.04.2024 року, справа № 456/3649/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118016858>.
11. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.04. 2024 року, справа № 183/2927/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118090143>.

* * * * *

НОРЧУК ДМИТРО ЮРІЙОВИЧ,
студент 4-го курсу факультету публічного управління
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сім'я – це важлива структурна складова суспільства, завдяки якій закладаються основи соціальних норм. Також вона впливає на процес первинної соціалізації особистості, бере участь в економічних і

культурних процесах, тому стабільність сім'ї є умовою для соціально-економічної і політичної стабільності суспільства. Тож не дивно, що сучасна державна сімейна політика є однією із важливих складових соціальної політики держави. Однак, сьогодні сучасна сім'я перебуває у кризовому стані, що характеризується цілою низкою деструктивних процесів. Саме сім'я здатна зробити людину невразливою та впевненою, чи, навпаки, зруйнувати та нівелювати захисні стратегії та забезпечити підґрунтя для виникнення різноманітних психопатологічних станів [1, с.10].

Вплив сімейного середовища на формування поведінки дитини є однією з ключових тем в сучасній психології та соціології. Делінквентна поведінка, яка включає в себе різні форми антисоціальної діяльності, такі як крадіжки, вандалізм, наркоманія та інші, є складним феноменом, який може бути впливовий різними факторами. Серед них одним з найважливіших є сімейне оточення. Розглянемо роль сім'ї у формуванні делінквентної поведінки, виокремивши ключові аспекти впливу сім'ї та можливі шляхи попередження негативного впливу.

По-перше, важливо відзначити, що сім'я виступає важливим агентом соціалізації для дитини. Вона відіграє ключову роль у передачі цінностей, норм, традицій і правил, які визначають прийнятну та неприйнятну поведінку. Якщо в сім'ї існують дефіцити у вихованні, або якщо вона не може забезпечити дитині необхідну підтримку, це може сприяти виникненню делінквентної поведінки. Наприклад, дитина, яка зростає в середовищі, де відсутня чітка система виховання, де батьки не надають належної уваги та не контролюють поведінку, може зазнавати труднощів у встановленні власних кордонів та відчувати відсутність відповідальності за свої дії. Це може призвести до вибору шляху антисоціальної поведінки.

По-друге, сім'я також впливає на делінквентну поведінку через моделювання. Діти часто наслідують поведінку своїх батьків чи старших родичів. Якщо у сім'ї присутній патерналізм, агресія, або вживання наркотиків, то імовірність того, що дитина також візьме це на озброєння, зростає значно. Діти сприймають сімейні патерни як нормальні, і це стає основою їх власної поведінки. Таким чином, сімейні звичаї можуть стати чинником, що підтримує або посилює делінквентну поведінку [2].

Крім того, стосунки в сім'ї, особливо між батьками, також можуть впливати на ризик виникнення делінквентної поведінки у дітей. Конфлікти, насильство, або розлучення батьків можуть призвести до стресу та емоційних травм у дитинстві, що може

вплинути на формування їхньої поведінки. Дитина, яка виростає в нестабільному сімейному середовищі, може шукати втечі в антисоціальні форми поведінки як спосіб впоратися з емоційними труднощами.

Дослідники даної проблеми називають декілька типів неблагополучних сімей, які формують делінквентну поведінку у дитини:

1) сім'ї, в яких формуються гостро конфліктні взаємини між всіма її членами та батькам притаманна низька громадська активність. Саме в таких родинах відбуваються такі девіантні форми поведінки як: пияцтво, сварки та конфлікти, побутова розбещеність, тощо. Таким чином у дитини формуються негативні стереотипи;

2) зовні благополучні сім'ї. У цих сім'ях, хоча існують сприятливі побутові умови, їх члени байдужі один до одного і дітям не вистачає емпатії, любові та уваги, що негативно впливає на їх поведінку. В них немає сталих родинних традицій, моральних цінностей і це призводить до психологічних проблем у спілкуванні

3) сім'ї з низькою громадською активністю батьків – у таких сім'ях хороші емоційні стосунки, батьки відповідально ставляться до своїх батьківських обов'язків, однак байдужі до інших сфер життєдіяльності [3, с.47].

Таким чином, вплив родини на формування делінквентної поведінки дитини визначається соціальним фактором (забезпечення комфортних побутових умов), фактором громадської активності (включеністю батьків у суспільні відносини, передача суспільного досвіду норм та цінностей від батьків до дітей) та емоційним чинником (стосунки між батьками та дітьми).

Однак, необхідно відзначити, що сім'я також може відігравати позитивну роль у запобіганні делінквентної поведінки. Здатність батьків встановлювати демократичні стосунки з дітьми, надавати їм підтримку та розуміння, сприяє формуванню здорової самооцінки та соціальних навичок. Батьки, які відчують інтерес до життя своїх дітей, ведуть активний спосіб життя та надають перевагу у спілкуванні з дітьми, проводять з ними вільний час, вислуховують їх проблеми, відносяться до них як до особистості мають високі шанси виховати гідну людину та громадянина.

Список використаної літератури

1. Психологія сім'ї: навч. посіб.; Л.В. Помяткіна, В.В.Злагодох, Н.С. Хімченко, Н.І. Погорільська. К.: вид-во Нац. авіац. ут-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

2. Павлюк О. Д. Характеристика девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх до та у період військового стану. *Вісник післядипломної освіти. 2023. Вип. 26 (55) Серія «Соціальні та поведінкові науки»; Серія «Управління та адміністрування».* URL:

https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/26_55_2023/Social/Bulletin_26_55_Social_and_behav_Manag_Admin_sciences_Pavlyuk.pdf.

3. Мураненко К.Ю. Роль сім'ї у формуванні девіантної поведінки. *Psychological journal. 2019. № 3. С. 42-52.*

* * * * *

ОСТАП'ЮК ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
студентка 4-го курсу факультету публічного управління
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

Вплив соціальних та економічних чинників на рівень злочинності є актуальним питанням, яке привертає увагу вчених, правозахисників та громадськості. Взаємозв'язок між рівнем бідності, безробіттям, освітою та іншими соціально-економічними показниками і злочинністю становить складну проблему, що вимагає комплексного аналізу.

Соціальна справедливість та економічна стабільність є важливими аспектами в кожному суспільстві. Багатофакторний підхід дозволяє зрозуміти, як різноманітні елементи взаємодіють і сприяють або зменшують ризик виникнення злочинності. Сучасне суспільство є складною системою, де соціальні та економічні фактори взаємодіють, впливаючи на різні аспекти життя. Аналіз взаємозв'язку між рівнем бідності, безробіттям, освітою та іншими соціально-економічними показниками і рівнем злочинності відкриває різноманіття факторів, які формують кримінальну динаміку.

Бідність може породжувати відчуття відчуження та безнадійності, що може призводити до кримінальної активності в намаганні поліпшити своє положення. Бублій М.П. робить наголос на загальносоціальних факторах і їх впливі на вчинення злочинів та визначає її різновиди, зокрема, економічні, соціальні, організаційно-правові, психологічні, морально-духовні тощо [1, с.81]. Черноусов А.М вважав, що соціальні фактори злочинності є переважаючими відносно інших: расових, етнічних, вікових,

матеріальних тощо. Грамотність, трудова зайнятість, культура, духовність впливають на рівень злочинності як пом'якшуючі, профілактичні фактори [2, с.44].

Доцільно враховувати, що робочі місця та можливості заробітку можуть зменшити економічний тиск, який іноді може привести до кримінальних дій. Освіта є ключовим елементом у формуванні свідомого та відповідального громадянина. Вищий рівень освіти може сприяти розвитку критичного мислення та підвищити освіченість громадян. Люди, які мають доступ до якісної освіти, зазвичай роблять свідомі та конструктивні вибори, сприяючи зниженню рівня злочинності.

Комплексний аналіз взаємодії цих факторів вимагає врахування географічних, культурних та історичних відмінностей. Крім того, важливо враховувати, що ефективні стратегії зменшення злочинності повинні включати як соціальні, так і економічні заходи. Умови життя, доступ до основних потреб, таких як харчування, житло та медична допомога, визначають, наскільки особа відчуває нестабільність у своєму житті. Бідніші верстви суспільства можуть відчувати себе вимушеними вчиняти злочини для забезпечення базових потреб [3, с.56].

Бідність, як соціальний феномен, стає вагомим фактором, який формує контекст для виникнення злочинності в суспільстві. Передусім, рівень бідності напряму впливає на якість життя і задоволення основних потреб громадян. Ця проблема стає не лише економічною, але й соціальною та психологічною ділянкою, яка визначає характер взаємин в суспільстві. Бідність обмежує можливості людей отримувати якісну освіту та доступ до медичної допомоги. Недостатній рівень освіти та здоров'я утруднюють професійний та особистісний розвиток і може сприяти виникненню відчуття безперспективності серед бідних верств населення. Умови життя бідних сімей часто є нестабільними, що вимагає постійних зусиль для забезпечення базових потреб, таких як достатнє харчування та надійне житло. Нездатність вирішити ці основні проблеми може призвести до відчуття вимушеності та стресу. У такому контексті особи можуть шукати альтернативні способи виживання, включаючи вчинення злочинних дій для задоволення своїх базових потреб чи отримання матеріальних ресурсів [1, с.56].

Також необхідно відмітити наступне: по-перше, важливо враховувати, що такий взаємозв'язок не є однозначним і не всі бідні люди стають злочинцями. Проте, наявність таких соціальних нерівностей і невідповідностей у розподілі ресурсів створює

середовище, де можливість злочинності збільшується. По-друге, безробіття також може мати великий вплив на рівень злочинності. Відсутність роботи може вести до відчуття безперспективності та викликати стрес, що може привести до злочинних дій. Зайнятість і стабільність робочого місця можуть виступати як запобіжник від кримінальної активності. По-третє, освіта важлива для формування свідомого громадянина та його можливості вести конструктивний спосіб життя. Вищий рівень освіти може призвести до зменшення кримінальності, оскільки освічені громадяни мають більше можливостей для кар'єрного та особистісного розвитку [4, с.33].

Потрібно зазначити, що статистичні дані та наукові дослідження можуть визначити конкретні тенденції впливу різних соціально-економічних чинників на злочинність у конкретних регіонах чи країнах. Наприклад, аналіз графіків та статистичних даних може підтвердити або спростувати гіпотези про взаємозв'язок між показниками бідності, безробіття та рівнем освіти і рівнем злочинності.

Таким чином, що ефективна боротьба зі злочинністю вимагає не лише карних заходів, але й системних змін у соціально-економічній сфері. Поліпшення рівня життя, забезпечення можливостей для здобуття освіти та створення робочих місць можуть сприяти стабільності та зменшенню злочинності в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бублій М.П. Соціально-економічні фактори злочинності в Україні: стан і тенденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2019. С. 47-58.

2. Черноусов А. М. Економічні чинники злочинності в Україні: тенденції та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2019. С.43-50.3. Кравченко Ю. Ф. Соціально-економічні детермінанти злочинності в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. С.81-90.Голіна В. В. Злочинність в Україні: причини та тенденції. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. С.111-115.

4. Голіна В. В. Злочинність в Україні: причини та тенденції. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. С.111-115.

* * * * *

ОХМАН ОЛЬГА ВАСИЛІВНА,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»,
канд. юрид. наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Жорстока і масштабна війна, розв'язана рф проти України, з використанням майже всіх видів конвенційної та неконвенційної зброї, кидає виклик не лише українській державності, але й усім цивілізованим народам світу та загалом системі міжнародного правопорядку. Війна може породжувати розпал ненависті та відчуття безкарності, що в свою чергу тягне ланцюг ситуацій, в яких мало місце скоєння воєнних злочинів. Такі злочини найчастіше відбуваються по відношенню саме до цивільного населення. Розуміння складності чи, можливо, навіть неможливості припинення збройних конфліктів у світі, породжує розвиток створення національних та міжнародного інституту притягнення винних до відповідальності. Розслідування воєнних злочинів та засудження винних має на меті і превентивний характер щодо зменшення здійснення протиправних дій за МГП у майбутньому, таким чином знижуючи поріг жорстокості та відчуття безкарності у збройному конфлікті, саме тому розвиток методик та практик у розслідуванні воєнних злочинів є надзвичайно актуальним.

На сьогоднішній день, жоден збройний конфлікт не відбувається без фото- та відеозйомки самими учасниками конфлікту, цивільним населенням, або державними чи міжнародними кореспондентами служб новин. Це має надзвичайно важливе значення під час збирання доказової бази щодо здійснення міжнародних злочинів. Саме фотознімки жорстокостей бойових дій часто консолідують світові держави та міжнародні організації, що запускають процеси у припиненні злочинних дій та зобов'язання розслідувати сторонами збройних конфліктів усі протиправні дії усіх осіб.

Процес притягнення до відповідальності за міжнародні злочини відбувається в декілька етапів і першим із них є фіксація та документування злочинів МГП. Видається зрозумілим, що в умовах ведення активних бойових дій це є надзвичайно складним завданням, що потребує забезпечення безпеки на місці злочину для осіб, що займаються розслідуванням, та збереження доказів, що створюють доказову базу. Однак фіксація міжнародних злочинів для

національного судового органу та МКС має свої відмінності, в тому числі через різницю в тлумаченні самого поняття «міжнародні злочини».

Якщо розглядати кваліфікацію злочинів за національним законодавством України, то воєнні злочини регулюються ст.438 КК України [1]. У свою чергу, кваліфікація таких злочинів для МКС здійснюється ст.8 Римського статуту [2], яка має відмінності від КК України. Для розслідування злочинів національному законодавству України, згідно ст.438 ККУ, не є важливим вид збройного конфлікту (міжнародний чи неміжнародний), однак для МКС це має велике значення [3, с.13]. Як стверджують Д.О. Коваль та Р.А. Авраменко – «сама структура воєнних злочинів, як їх розуміє МКС, також відрізняється від аналогічної структури з точки зору українського законодавства. МКС не оперує поняттями суб'єктивних (суб'єкт та суб'єктивна сторона) та об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона) ознак злочину» [3, с.14].

Якщо проаналізувати законодавство України у сфері міжнародних злочинів та Римський статут, то вбачається цілком очевидна річ – Статут є більш деталізованим, з більшою кількістю злочинів, за які особа може притягатися до відповідальності, а також покладення відповідальності згідно його статей не лише на виконавця або співучасника злочину, а також на командирів та начальників, що є неприйнятним національному законодавству. Все це створює різні підходи до документування та розслідування злочинів, що залежить від юрисдикції відповідного судового органу, який буде розглядати дану справу.

Для проведення розслідування Римським статутом надається право будь-якій особі, яка володіє інформацією про вчинення злочину, передавати її до Офісу Прокурора [4, с.18]. Це право становить надзвичайну цінність, оскільки спрощує систему пошуку свідків та інформації, яка мала б значення у проведенні розслідування. Правовою підставою для отримання такого права є ст.15 Римського статуту, в якій визначено, що прокурор може розпочати розслідування *progritio motu* на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду [2], тобто оцінюючи надану інформацію, якщо вона становить цінність, своїм рішенням Прокурор може відкрити справу. Оцінка таких відомостей відбувається не лише на основі наданої інформації, а й з можливістю запросити додаткові дані для прийняття рішення.

Збирання доказів щодо воєнних злочинів є надзвичайно складним завданням, яке потребує наявності великої доказової бази та

розслідування усіх деталей та ситуації, що стала наслідком вчинення правопорушення. Зрозуміло, щоб виокремити найцінніше із величезного потоку інформації, який збирається Офісом Прокурора, існує принцип «правило найкращого доказу». Його суттю є те, що чим ближче Ви знаходитесь до оригінального джерела інформації, то краще для кримінального процесу [4, с.22]. На практиці це має важливе значення, оскільки якщо особа стала безпосереднім свідком події або постраждала внаслідок злочинних дій, відповідно вона може надати більше деталей та цінної інформації, аніж особа, яка не мала до ситуації відношення, однак якимось чином отримала докази щодо злочину.

Вплив на сторони конфлікту є однією із переваг організації, наприклад, до таких важливих відноситься заохочення сторони, яка скаржиться на порушення противником законів та звичаїв війни, звернутися до Міжнародної комісії із встановлення фактів [5, с.367]. Все ж основу діяльності МКЧХ складає гуманітарна спрямованість та розвиток консультацій та діалогу між сторонами збройного конфлікту, у таких випадках, як обмін полоненими або обмін тілами загиблих. Рух керується загальними принципами та не відступає від них у жодних випадках, прагнучи максимально знизити жорстокість та страждання під час бойових дій, перебуваючи у контактах із усіма сторонами конфлікту.

Керівний документ Руху, його Статут, передбачає можливість отримання скарг про порушення норм МГП, як організація, яка ставить за мету своєї діяльності захист та розвиток норм МГП, однак отримання таких скарг чи інформації покликане радше фіксувати можливі недоліки та неточності в договірному праві, таким чином сприяючи майбутньому удосконаленню норм. МКЧХ не ставить собі за ціль перевірити правдоподібність таких заяв, хіба що у випадках власних зобов'язань чи зацікавленості [5, с.368].

Важливим напрямком роботи МКЧХ у запобіганні вчиненні воєнних злочинів є його превентивна діяльність. Превентивна діяльність МКЧХ включає в себе і постійні консультації із сторонами конфлікту і міжнародною спільнотою для вирішення проблем збройного конфлікту та його врегулювання до початку його неконтрольованості та збільшення кількості жертв. Також постійне нагадування сторонам про зобов'язання за міжнародним правом та відповідальність, яка настає у разі його порушення, входить до такої сфери діяльності [5, с.370].

Варто зауважити, що окрім діяльності МКС або національних судових органів щодо притягнення до відповідальності осіб за скоєння

воєнних злочинів, діяльності МКЧХ щодо зменшення таких злочинів або запобігання ним, важливе місце в системі правозабезпечення займає МППЛ, яке також є предметом розгляду у разі його порушення, однак іншими судовими органами. Ми аналізували співвідношення МППЛ та МГП, як *lex specialis*, тобто як співзастосування загального до спеціального. Це означає, що і МППЛ і МГП застосовуються в період збройного конфлікту, однак МГП матиме більшу вагу в порівнянні із МППЛ, тому що перше покликано регулювати саме стан бойових дій, що є більш деталізованим до такої ситуації, а друге – матиме меншу вагу як загальне право по відношенню до ситуації конфлікту.

Цей принцип буде визначальним, наприклад, у ситуації скоєння воєнного злочину – здійснення тортур під час бойових дій. Що МППЛ, що МГП регулюють та забороняють такі дії, але застосовуючи принцип «преваги спеціального над загальним», судовий орган буде використовувати норми саме МГП, як більш деталізовані та правозастосовні саме до ситуації збройного конфлікту. Варто зауважити, що норми МГП під час збройного конфлікту не завжди будуть мати статус *lex specialis*, наприклад, такий статус може переходити до МППЛ у випадках дотримання процесуальних норм щодо права на життя – обов'язок проведення розслідування кожного випадку смерті цивільної особи під час збройного конфлікту – це дія норм МППЛ, які таким чином доповнюють режим МГП [6, с.127].

Отже, розглянувши питання документування воєнних злочинів під час збройного конфлікту, вбачається надзвичайно важливим фіксація усіх порушень, що здійснюється сторонами конфлікту. Порівнявши поняття «воєнні злочини» у баченні національного законодавства України та МКС, можна зробити висновок, що таке бачення абсолютно різниться, що свідчить про важливість імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство та ратифікації Римського статуту, чого Україна досі не зробила. Розглянувши процес збору доказів Офісом Прокурора, визначено принцип «правило найкращого доказу», що є важливим для встановлення порушення та якнайшвидшого розслідування такого злочину. Також, проаналізувавши документи МКЧХ, визначено важливість принципу не давати свідчень та не ставати на бік жодної сторони збройного конфлікту, що допомагає Руху підтримувати зв'язки зі всіма учасниками бойових дій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (ред. від 28.03.2024). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ: ГО Truth Hounds; Одеса: Фенікс, 2019. 36 с.
4. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. 43 с.
5. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс: довід. видання. Київ: МКЧХ, 2020. 398 с.
6. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І.В. Гловюк, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В.В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 400 с.

* * * * *

ПРИСЯЖНА АННА ВАСИЛІВНА,
доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук, доцент

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ КРАЇН ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА

Виникнення відомого загального права, або як ще інколи називають його англо-американським (або неkontинентальним) правом, пов'язують з нормандським завоюванням 1066 р. Сам термін «загальне право» виник в результаті злиття норм англосаксонських племен з традиціями нормандців. Сформульоване в писаних законах право англосаксонців перевершувало за своїм розвитком нормандську систему, яка базувалась на усних традиціях. Ще до вторгнення нормандців англосаксонські племена розробили об'ємний звід писаних законів і визначили найбільш тяжкі злочини, а також процедуру кримінального права і заходи впливу на злочинців. Потрібно відмітити, що загальне право мало великий вплив на розвиток

правових систем не тільки Англії та США, але й Індії, Пакистану та ряду країн Африки.

Незважаючи на суттєві відмінності сучасних правових систем Англії та США, ці дві держави разом утворили сім'ю загального права. На відміну від країн романо-германської правової системи, в Англії немає єдиного кримінального кодексу, в якому були б об'єднані кримінальні закони. У цій країні історично склалося право судових прецедентів, або загальне право, що діє поряд з парламентськими статутами – статутним правом. Загальне право ґрунтується на обов'язковості раніше прийнятого судом вищої інстанції рішення для наступного розгляду аналогічних судових справ. Відмінності також проявляються у відсутності в англійському праві поділу на публічне та приватне, поділу на цивільне, торгове, адміністративне право, у свою чергу присутній поділ на загальне право та право справедливості. Ще однією відмінністю загальної правової системи від романо-германської є те, що в загальному праві норма права менш загальна і абстрактна, у зв'язку з чим і пов'язується відсутність в англійському праві поділу норм на диспозитивні та імперативні. Наслідком чого кодифікація континентального типу в Англії неможлива. Все ж, слід відмітити, що романо-германська та англо-американська сім'ї розвивалися паралельно, проте не ізольовано одна від одної. Деякі ідеї та важливі положення запозичувалися. При дослідженні кримінального права США ми спостерігаємо, що воно сформулювалося і розвивалося під впливом англійського права прецедентів. Проте в американському праві відразу ж все більшого значення стали набувати акти Конгресу і законодавчих органів окремих штатів. США – федеративна держава, в якій діють федеральні кримінальні закони та кримінальні закони окремих штатів. Ці дві системи існують паралельно, причому федеральні кримінальні закони встановлюють лише відповідальність за злочини, що посягають на безпеку США (зрада, шпигунство), а також за злочини федеральних службовців та інші злочинні інтереси, що стосуються декількох або всіх штатів. У середині ХХ ст. у США розпочався рух за реформу кримінального законодавства, і у більшості штатів до сьогоднішнього часу прийняті нові кодекси. Основою для прийняття цих кодексів був Зразковий кримінальний кодекс США (1962 р.), який розроблений інститутом американського права, а тому не має офіційного характеру. Але через те, що Зразковий КК увібрав у себе досвід розвитку американського кримінального права, він справив визначальний вплив на нову кодифікацію. Слід зауважити, що нині право США істотно відрізняється від англійського. Американське право володіє певною особливістю, національним характером, у ньому

відобразилися відмінності у суспільному та державному устрої, культурі, традиціях народу. Наприклад, деякі суттєві відмінності правової системи США визначаються федеративним устроєм цієї держави, особливостями менталітету американського суспільства та ін. Велику роль для розвитку правової системи США відведено Конгресу США, Верховному суду, законодавчим і судовим органам окремих штатів. Судовій практиці як джерелу права США надається історично пріоритетне значення. Проте розвиток американської правової системи призвів до зростання значення писаного права, закону. Принцип судового контролю за конституційністю законів один із основоположних в США. Проте, цей принцип невідомий Англії.

Стосовно поняття злочину у правових системах держав цієї правової сім'ї, можна зазначити, що законодавче визначення цього поняття або зовсім відсутнє, або у кодексах подане його формальне визначення. Так, законодавство Англії не знає загального поняття злочину, воно дається в доктрині. Наприклад, Блекстон у коментарях 1765 р., що і сьогодні не втратили свого значення, визначав злочин як зло, що заподіює шкоду суспільству. Відсутній у англійському праві й виключний перелік злочинів, оскільки англійське кримінальне право залишається некодифікованим. Вважається, що воно налічує загалом більш ніж 7 тис. складів злочинів [1, с.27]. Зазвичай поняття злочину в Англії дається у судових вироках щодо кожного окремого випадку. В більшості сучасних кримінальних кодексів штатів США, навпаки, міститься формалізоване визначення злочину – діяння, яке заборонено нормами кримінального права під загрозою покарання. Так, у § 15 КК Каліфорнії дано таке визначення: «Злочином, або публічним кримінальним правопорушенням є діяння, яке вчинене або не вчинене з порушенням норми права, яка забороняє або передбачає його вчинення, а також за яке призначається після засудження (винного) одне з наступних покарань... (далі йде перелік видів покарань)». Прикладом формального визначення може бути і ст. 40-1-104, КК штату Колорадо, згідно з якою «злочином є порушення будь-якого закону штату або допущення передбаченої таким законом поведінки, за яку можуть бути призначені штраф або тюремне ув'язнення» [2].

Внаслідок того, що відсутнє загальне визначення поняття злочину у кримінальному праві держав даної правової сім'ї, не існує єдиної системи ознак цього антисоціального явища. Саме тому й в англійській та американській кримінально-правовій теорії існують різні думки з приводу того, що вважати злочином.

Загальне право вимагає для кримінальної відповідальності за вчинений злочин не тільки фізичної дії (бездіяльності), а й

суб'єктивного ставлення до неї – винності. Їх відповідно позначають термінами «actus reus» і «mens rea». «Actus reus» стосується не тільки «акту» в звичному розумінні цього слова, а має ширше значення. Воно охоплює поведінку обвинуваченого, її результати і супровідні справи обставини та стани, тобто зовнішні елементи, які включаються у визначення певного злочину і повинні бути доведені. Отже, «actus reus» охоплює всі елементи визначення злочину, виключаючи ті, що стосуються розумового стану обвинуваченого. «Mens rea» – це, в загальному розумінні, винний дух, який певною мірою можна розглядати різновидом поняття вини за континентальним правом. Зрозуміти цей критерій можна, якщо мати на увазі, що за англо-американським кримінальним правом існує інститут об'єктивної відповідальності, так званої абсолютної вини, коли кримінальну відповідальність встановлено на підставі лише «actus reus». Різниця між цими правовими сім'ями стосується осудності, вона у доктрині означених держав не дістала чіткого визначення і розглядається у безпосередньому зв'язку з «mens rea», коли для кожного складу злочинів передбачається свій зміст цього терміна. На думку більшості англійських фахівців, вина, як підстава осудності, повинна завжди містити два елементи: 1) у момент вчинення злочину особа має контролювати свої дії; 2) вона повинна передбачати ті наслідки, що дійсно виникли в результаті поведінки, реалізованої виним [3, с. 231]. У кримінальному праві Англії та США є злочини, для яких винність не є обов'язковим елементом. Відповідальність за такі злочини отримала назву «абсолютна». Підрахувати кількість конкретних випадків, коли встановлюється така відповідальність, дуже складно. Сучасне англійське право знає три форми вини: намір, необережність та недбалість, проте сталих визначень цих форм ні у праві, ні у доктрині не існує. Своєрідною є і класифікація злочинів в англійському праві. У кримінальному праві Англії та США склалося кілька видів класифікації злочинів. Найбільш поширені та мають велике практичне значення класифікації з наступних підстав: А) залежно від значущості об'єкта зазіхання; Б) за рівнем небезпеки діянь; В) по відношенню до норм моралі.

Також є класифікація за процесуальною ознакою, відповідно до якої всі злочини поділяються на злочини, що переслідуються за обвинувальним актом і розглядаються в суді присяжних, та злочини, що розглядаються шляхом сумарної юрисдикції, тобто одноособово діючим магістратом (суддею). Є і діяння «змішаної юрисдикції», що можуть розглядатися в будь-якому із зазначених порядків. Крім того, встановлена класифікація злочинів на «арештні» і «неарештні».

Законодавство американських штатів поділяє злочини на дві категорії: фелонії та місдімінори. Фелонії і місдімінори поділяються на декілька класів чи ступенів: фелонії – зазвичай на п'ять, місдімінори – на два чи три.

Таким чином, у більшості сучасних кримінальних кодексів держав цієї правової сім'ї, міститься формальне визначення злочину – діяння, заборонене нормами кримінального права під загрозою покарання.

Список використаних джерел

1. Полянський Є. Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи : автореф. дис. ... докт.. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2015. 36 с.

2. Кримінальне право Англії та США. Бажанов М. І. Кримінальне право України. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. URL : <http://ebk.net.ua/Book/КPravo/21-24/10232.htm>.

3. Молдован А. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури. 2010. 352 с.

* * * * *

ПРИСЯЖНЮК МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ,

доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доцент

МАЛОЗНАЧНІ СПРАВИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до статті 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПКУ) «Форми господарського судочинства», господарське судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку: наказного провадження та позовного провадження. Наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Позовне провадження поділяється на загальне та спрощене. Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні [1]. Зі змісту ч.2 та

ч.3 ст.12 ГПКУ можна зробити висновок, що основними класифікаційними критеріями поділу форм судочинства є складність судового вирішення господарських справ та малозначність.

Зважаючи на існуючу відмінність процесуального розгляду господарських справ різної складності, викликає науковий інтерес дослідження правової природи критерію «малозначності» судових справ у господарському процесі.

Термін малозначність у юридичній літературі є досить розповсюдженим, але стосується передусім сукупності ознак, за якими визначають незначний ступень суспільної небезпечності та/або суспільної шкідливості діяння, що є передумовою для звільнення від відповідальності [2]. В той же час, галузі процесуального права, на відміну від матеріальних галузей права, складають систему процесуальних норм, спрямованих на регулювання певної сфери суспільних відносин, пов'язану з упорядкуванням процедури захисту, відновленням у разі потреби, здійсненням прав і виконанням обов'язків сторін, вирішенням і усуненням правових аномалій за допомогою специфічних методів правового регулювання [3]. Завданням господарського судочинства відповідно є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави (ст.2 ГПКУ). Саме тому, чіткість і однозначність термінів та/або формулювань у ГПКУ має особливо важливе значення для ефективного захисту прав і законних інтересів учасників господарського процесу.

У свою чергу, використання в ГПКУ терміну «малозначність» може вводити в оману щодо наявності господарських справ важливих і не важливих, значних і малозначних. Саме тому, спробуємо дослідити природу слова «малозначність». Малозначність є складним словом, яке складається з двох окремих слів «мало» та «значність». Відповідно до словника української мови, «мало»..., у першій частині складних слів, слід розглядати як у невеликій кількості; небагато, напр.: малозначність, малоплодівий, а «значність» походить від ім. значній, який має два значення: 1) досить великий (кількістю, розміром, величиною і т. ін.); чималий. та 2) який має неабияке значення; важливий, серйозний [4]. Зважаючи на те, що перша частина слова малозначність вже вказує на кількість то, на нашу думку, потрібно застосувати друге значення слова «значність», а саме: «яке має неабияке значення; важливий, серйозний». Таким чином, поєднуючи ці

обидва значення, ми отримуємо ознаки, які вказують на: мале значення чогось для особи, неважливість, несуттєвість, несерйозність, тобто реалізація чогось, що становить невелику зацікавленість, малу цікавість особи в кінцевому результаті, в задоволенні результаті.

Отже, перша частина слова «мало», впливаючи на іншу його частину «значність», певним чином його нівелює (антонімом слову «важливий» в українській мові є «дріб'язковий» - другорядний, неважливий, неістотний, несуттєвий тощо) [5]. Таким чином, «малозначні господарські справи – це фактично дріб'язкові, неважливі, несуттєві справи. А чи це так?

Від форми, спробуємо перейти до змісту «малозначних справ». Частиною 5 ст. ГПКУ передбачено, що малозначними справами є: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

З 1 січня 2024 року Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-IX прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлений на рівні 3028 грн. [6] Тому до малозначних справ належать справи, ціна позову який не перевищує 302800 грн. (ч.1 ст.5 ГПКУ), а частиною 2 ст.5 ГПКУ верхня межа суми позову для малозначних справ збільшується до 1514000 грн. Таким чином, у нас складається певна невідповідність форми і змісту. За формою «малозначні господарські справи» - це справи несуттєві, неважливі фактично дріб'язкові справи для учасників господарської справи, а за економічним, а саме фінансовим змістом, – це досить коштовні, фінансово витратні справи.

Така нечіткість, двозначність у формулюваннях, на нашу думку, не додає ефективності судовій системі України. У свою чергу, «поява правового інституту малозначних спорів у нормативних актах безпосередньо обумовлена процесами гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу (далі – ЄС)» [7]. Зокрема, державам-членам ЄС щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя наголошується на тому, що для спорів за позовними вимогам на незначну суму має бути встановлена процедура, що дозволяє сторонам звернутися до суду, не несучи витрат, неспівмірних з грошовою сумою, що є предметом спору. Із цією метою можна було би передбачити спрощене судочинство, уникати непотрібних судових засідань і обмежити право оскарження [8]. Таким чином, державам-

членам ЄС для спорів за позовними вимогам на незначну суму рекомендовано передбачити спрощене судочинство [9].

Наявність високих фінансових критеріїв для малозначних справ у національному законодавстві України викликає заперечення і серед науковців. Отож, якщо поріг малозначності перевищує розмір мінімальної зарплати у 40 разів, це занадто. А якщо у 30 чи 25? Напевне, якби він був на рівні однієї мінімальної заробітної плати жодних питань не виникало би. Найскладніше питання – знайти ту саму оптимальну межу [10].

Ще більше інтересу до «малозначних справ» привернуло рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023. Відповідно до п.5.8. вказаного Рішення, держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності [7].

У свою чергу, необхідно врахувати, що Конституція України також містить термін «малозначні спори». Статтею 131-2 Основного Закону передбачено, що представництво осіб у суді здійснюють виключно адвокати. Втім, можуть бути визначені винятки, які стосуються зокрема малозначних спорів [11].

Таким чином, зважаючи на вказані обставини, можна зробити такі висновки: 1. Використання терміну «малозначні справи» у ГПКУ не є вдалим і не відображає змісту, що вкладає законодавець у вказану категорію справ. 2. Потребують істотного перегляду розміри фінансових критеріїв, що покладені в основу такої категорії справ у бік їх зменшення. В той же час, враховуючи існуючі недоліки у правовому регулюванні, є потреба у виділенні в окрему категорію господарських справ, що мають позовні вимоги на незначну суму, оскільки використання спрощеної процедури судового розгляду для таких справ є дієвим механізмом для швидкого захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави у господарському процесі.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

2. Дописувачі Вікіпедії. Малозначність діяння [Інтернет]. Українська Вікіпедія; 23 березня 2022. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Малозначність_діяння;
3. Слинко Д. Поняття й ознаки процесуальних галузей права України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. IUNIE 2017. URL: <http://www.jurnalujuridic.in.ua/archive/2017/3/4.pdf>
4. Словник української мови: в 11 тт. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. [Академічний словник]. Т. 4. С. 608.
5. Словник антонімів. Важливий. URL: <https://antonimy.info/%D0%B2/%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%B9>.
6. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 листопада 2023 року № 3460-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.
7. Рішення Конституційного суду у справі за конституційними скаргами Доросхо Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах) № 10- р(II)/2023 від 22.11.2023. *Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України*. URL: <https://csu.gov.ua/docs/6443>.
8. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року. *Офіційний веб-портал «Судова влада України»*. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>.
9. Бобрик В. Спрощення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: європейський досвід і перспективи в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 4-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_2.
10. Євстіфєєв М. Малозначні справи: що недодумав Конституційний Суд. 22.12.2023. *Website Dead Lawyers Society*. URL: <https://www.deadlawyers.org/maloznachni-spravy-shho-nedodumav-konstytucijnyj-sud/>.
11. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

* * * * *

ПУНДА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ,
професор кафедри права Хмельницького національного університету,
доктор юрид. наук, професор;
АРЗЯНЦЕВА ДАР'Я АНДРІЙВНА,
доцент кафедри менеджменту, фінансів та страхування Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. екон. наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток інформаційних технологій приносить постійні новації у практику сучасного суспільного життя. Поява штучного інтелекту привела до чергового етапу формування «цифрової епохи», появи «віртуальних особистостей» та розвитку концепції «смарт-міст». Однією з ключових характеристик сучасної цифрової епохи є постійний потік інформації. Соціальні медіа, новинні сайти, стрімінгові платформи – всі ці ресурси постійно постачають нас новинами, відео, фотографіями тощо. Це відкриває безмежні можливості для навчання, творчості та спілкування, але також може створювати відчуття перенавантаження інформацією. Важливою рисою цифрової епохи є цифрова трансформація в різних сферах життя, таких як бізнес, освіта, медицина і торгівля. Компанії впроваджують цифрові технології для автоматизації процесів, покращення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності. Освітні заклади використовують онлайн-ресурси для навчання на відстані, а лікарі впроваджують телемедицину для консультацій і діагностики. Однак, разом з усією цією інноваційною силою, існують і виклики. Проблеми приватності даних, цифрові нерівності та залежність від технологій – лише деякі з питань, які потребують уваги в цьому цифровому світі.

Розробка штучного інтелекту відбувається поряд з дослідженнями у сфері робототехніки. У майбутньому технологічні розробки у цій сфері мають надати електронній особистості об'єктивізованої форми та започаткують її взаємодію зі світом людей. Разом із тим, вже сьогодні відчувається активний вплив ШІ на суспільне життя, через можливості виконання окремих функцій у відносинах праці. Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної,

правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення [1].

Більшість експертів пов'язують прогрес у розвитку штучного інтелекту з розвитком нейронних мереж – це один із напрямів досліджень в області штучного інтелекту, засноване на моделюванні біологічних процесів, які відбуваються в людському мозку. Саме їм ми зобов'язані за появу вражаючих результатів у розпізнаванні мови та зображень, постановці медичних діагнозів, перекладі тексту та створення зображень, генерації мови та музичної композиції. Наразі фахівці визнають нейронні мережі одним із кращих алгоритмів машинного навчання, а рішення та дії на їх основі показують на даний момент найвидатніші результати. Тож варто зазначити, що «самосвідомий» тип штучного інтелекту буде заснований саме на цьому алгоритмі, який, в принципі, копіює структуру головного мозку людини [2].

Штучний інтелект (artificial intelligence, AI) – це здатність механічної системи отримувати, обробляти та застосовувати отримані знання та вміння. Технології штучного інтелекту застосовуються в правоохоронній діяльності. Це, зокрема, судові та правоохоронні реєстри, бази даних, системи, які можуть ідентифікувати особу, надати про неї необхідну запитувану інформацію тощо [4]. Штучний інтелект сьогодні – галузь науки, розвиток якої тісно пов'язаний, як правило, із розв'язанням конкретних практичних питань, спрямованих на оптимізацію [4]. Штучний інтелект – це сукупність наук і методів, яка здатна обробляти дані для розробки дуже складних комп'ютерних задач. Штучний інтелект наділений людськими якостями й окрім вирішення проблем він здатний навчатися [5].

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р: «...штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [1]. Концепція передбачає необхідність формування принципів використання штучного інтелекту серед іншого у сферах правосуддя, економіки та публічного управління.

Очевидних переваг, які супроводжують активний розвиток штучного інтелекту останнім часом та роблять життя, за словами Білла

Гейтса, «продуктивнішим, ефективнішим та загалом легшим»: «розумне» регулювання руху та зменшення «пробок» на дорогах; підвищення ефективності діагностичних алгоритмів в медицині; персональні помічники-асистенти людини; використання біометричних можливостей та заміна стандартної кредитної картки для розпізнавання людини; охорона правопорядку за допомогою використання спеціальних систем визначення районів потенційних правопорушень; подальший розвиток «розумних» міст; написання унікальних текстів та музики відповідно в залежності до вподобань людини; вдосконалення ефективності освітньої діяльності за рахунок індивідуального підходу; повсякденне використання віртуальної реальності та ін [4].

Сучасні інструменти штучного інтелекту також дозволяють розширити застосування таких технологій і зробити управління містами ще ефективнішим. Такі рішення почасти «смарт-містом» (розумним містом) і вони стають можливими при використанні в комбінації штучного інтелекту (AI – Artificial intelligence) та Інтернету речей (IoT). Світовий банк розумні міста як "технологічно інтенсивні" міські центри з набором датчиків, які збирають інформацію в режимі реального часу з "тисяч взаємопов'язаних пристроїв", а все це робиться, аби сприяти покращенню надання послуг та управління містом [6].

Вже у кінці квітня 2023 року Міністри цифрових технологій країни «Великої сімки» G7 погодилися з необхідністю прийняття відповідних законів для регулювання «штучного інтелекту». Зазначається, що відповідне правове регулювання повинно також «зберігати відкрите і сприятливе середовище» для розвитку технологій штучного інтелекту та ґрунтуватися на демократичних цінностях в умовах занепокоєння щодо конфіденційності та ризиків для безпеки. Водночас, Європейська комісія розширила використання штучного інтелекту під час перекладу, вперше дозволивши автоматичний переклад своїх прес-релізів без людської участі – це дозволить пришвидшити їхню публікацію та збільшити кількість мов перекладу [7].

Однією з проблем, які активно обговорюються у зв'язку з розвитком штучного інтелекту, є захист персональних даних. Причина полягає перш за все в тому, що системи штучного інтелекту за своєю природою призначені для збирання різноманітних даних, причому відповідно до певних алгоритмів, які не завжди відповідають загальноприйнятим нормам оперування конфіденційними відомостями. Важливо, що значна частина ризиків, що виникають,

взагалі не пов'язані з штатними режимами експлуатації систем ІР. Дійсно, кібернетична система може оперувати даними, “не усвідомлюючи”, що вони означають чи можуть означати в суб'єктивному сприйнятті людиною. Машина використовує дані з певною метою, тоді як хтось може використати ці ж самі дані зовсім з іншою метою. З позицій математики за певних умов характер взаємодії ІР з оточуючим середовищем може призводити до нелінійних ефектів з елементами непередбачуваної поведінки системи. Один із можливих випадків пов'язаний з використанням машиною непередбачених наборів даних, серед яких можуть бути присутні і персональні дані [8].

Проблема захисту персональних даних у роботі з штучним інтелектом (ШІ) виникає з розширенням використання ШІ в різних сферах життя, таких як медицина, фінанси, транспорт, маркетинг та багато інших. З одного боку, використання ШІ може принести значні переваги, забезпечуючи автоматизацію процесів, вдосконалення прийняття рішень та покращення ефективності роботи. З іншого боку, це може ставити під загрозу конфіденційність та безпеку персональних даних [9].

Відповідно, сьогодні забезпечення захисту персональних даних фізичних осіб в умовах розвитку штучного інтелекту становить актуальну проблему, яка потребує свого системного інституційно-нормативного рішення. Для України це питання носить особливо актуальний характер в умовах продовження війни з російським агресором. Штучний інтелект відкриває серед іншого і широкі можливості як новий засіб ведення війни, як інструмент планування бойових дій, тактичного та стратегічного планування і формування організаційних рішень, засіб маніпулювання свідомістю та створення інформаційних «фейків».

Підсумовуючи, наголосимо, що забезпечення захисту персональних даних фізичних осіб в умовах розвитку штучного інтелекту виступає позитивним обов'язком органів публічного управління та має бути відображене у законодавстві. Необхідність формування механізмів забезпечення захисту персональних даних фізичних осіб сьогодні обумовлене також широким використанням інновацій «цифрового урядування» та «смарт-міст», в основі яких лежить формування масштабних баз даних користувачів. Має бути врегульовано питання використання та обробки персональних даних фізичних осіб у процесі «навчання» штучного інтелекту. Для України ця проблема набуває особливого значення в умовах війни. Органи публічного управління мають здійснити інтенсивні заходи з

інституційного та нормативно-правового формування системи забезпечення захисту персональних даних фізичних осіб, враховуючи перспективу широкого використання штучного інтелекту, як засобу ведення війни.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. *Верховна Рада України. База «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

2. Тимошенко Є.А. Штучний інтелект як суб'єкт права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С.328-332.

3. Goldman Sachs порахував, скільки робочих місць під загрозою через штучний інтелект. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/28/698512/>. (дата звернення 15.03.2024 року).

4. Погореленко А.К. Штучний інтелект: сутність, аналіз застосування, перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. : Економічні науки*. 2018. Вип. 32. С. 22-27. URL: <https://ejournal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/405/401>.

5. Шемшученко В. Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/>.

6. Баловсяк Н. Штучний розум для реальних міст. Як нова технологія допомагає в урбаністиці. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/society/shtuchniy-rozum-dlya-realnih-mist-yak-nova-tehnologiya-dopomagaye-v-urbanistici-14102023-488733>.

7. Європейський Союз уперше дозволив автоматичний переклад пресрелізів штучним інтелектом. *Європейська правда*. URL.: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/06/15/7163764/>.

8. Брайчевський С.М. Проблема персональних даних в системах Інтернету речей з елементами штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2019. №4. С.61-67. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/9_13.pdf.

9. Белова М.В., Белов Д.М. Виклики та загрози захисту персональних даних у роботі зі штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 2. С. 17-22. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/4-1.pdf>.

* * * * *

РЯБОВОЛ ЛІЛІЯ ТАРАСІВНА,
Воснна академія імені Євгенія Березняка,
доктор педагогічних наук, професор

ВТІЛЕННЯ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРО

Реалізація студентоцентрованого підходу є однією з умов інтеграції вітчизняної вищої освіти в Європейський простір вищої освіти (ЄПВО). Як такий, що орієнтує освіту на розвиток особистості студента з урахуванням його індивідуальних потреб, здібностей, можливостей, ціннісних пріоритетів, студентоцентризм має істотний потенціал для удосконалення внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти (ВЗЯВО).

Студентоцентрованість є проявом людиноцентризму як парадигми, в якій, здобувач вищої освіти (здобувач ВО) – суб'єкт із власними унікальними інтересами й потребами, самодостатній і відповідальний учасник освітнього процесу; підхід, який має остаточно замінити патерналістичне ставлення ЗВО до здобувачів ВО як об'єктів навчання, які не спроможні бути повноцінно залученими до процесів забезпечення якості, не здатні самостійно формулювати власні інтереси й потреби [6, с.29]. Наразі про реалізацію студентоцентрованого підходу в конкретному ЗВО йдеться тоді, коли студент є повноправним та відповідальним суб'єктом освітньої діяльності. Зазначимо, що запровадження студентоцентризму передбачає й вимагає зміни ролі не лише здобувачів ВО, але й викладачів, адже модель навчання і викладання, в якій викладач транслює / передає знання, а роль студента, переважно пасивна, наразі не є неактуальною, натомість затребуваною є така модель, в якій здобувач ВО – активний учасник організації навчання.

Втілення студентоцентрованого підходу у вітчизняну освітню практику є особливо важливим в контексті реалізації євроінтеграційних прагнень України. В Європі студентоцентрований підхід передбачено такими документами: Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в ЄПВО (ESG 2015), Порядок денний Європейського Союзу для ВО, Львівське, Бухарестське та Паризьке комюніке міністрів освіти країн ЄПВО тощо. Виходячи з цих актів, студентоцентризм, акцентує В. Бахрушин, є не самоціллю, пільгою чи поступкою студентам, а важливим чинником формування майбутніх

лідерів для успішних і конкурентоспроможних громад, професійних спільнот, держав [1].

Згідно з ESG 2015, студентоцентризм насамперед передбачає долучення здобувачів ВО до обговорення й реалізації освітніх програм (ОП). Ознаками студентоцентрованого викладання й навчання, відповідно до згаданого документу, є: повага і врахування різноманітності студентів та їхніх потреб з можливістю побудови гнучких навчальних траєкторій; використання різних способів надання освітніх послуг і різноманітних педагогічних методів, а також регулярне їх оцінювання й коригування; забезпечення супроводу й підтримки здобувачів ВО з повагою до їх автономності; взаємна повага у стосунках «студент-викладач»; наявність належних процедур для розгляду скарг студентів. Студентоцентроване оцінювання розглядається в ЄВПО як чинник «прогресу студентів та їх майбутньої кар'єри». В контексті ЗЯВО це означає, що: викладачі ознайомлені з існуючими методами оцінювання і мають можливість для розвитку власних навичок у цій сфері; критерії і методи оцінювання оприлюднюються заздалегідь; оцінювання засвідчує рівень досягнення запланованих результатів навчання, а студенти отримують зворотний зв'язок, за потреби – й поради щодо навчання; за можливості, оцінювання проводиться більше, ніж одним екзаменатором; «інструкції з оцінювання враховують пом'якшувальні обставини»; оцінювання проводиться відповідно до встановлених процедур, послідовно і справедливо застосовується до всіх студентів; визначено офіційну процедуру розгляду звернень студентів [8, с. 11-12].

Істотною характеристикою студентоцентрованого навчання (student-centred learning) є комунікація викладачів і студентів, відкритий діалог і наявність зворотного зв'язку між ними щодо обговорення потреб і прагнень останніх, зокрема й щодо методик і технологій навчання. Студенти є активними повноправними учасниками такої комунікації, власного навчання, що дозволяє їм розвивати загальні (універсальні) компетентності (як: вирішення проблем, критичне, рефлексивне мислення). Студентоцентроване навчання пов'язується з гнучкою організацією навчання, викладання й оцінювання, «широким вибором матеріалів і заходів для навчання й викладання», створенням широких можливостей для самостійного навчання, з використанням інноваційних методів викладання, цифрових технологій в освітньому процесі [2, с. 12, 13, 44].

Упровадження інновацій у навчання та викладання, поряд з різними методами й гнучким навчанням, розглядається в Паризькому комюніке (2018) як умова подальшого розвитку й повної реалізації

студентоцентризму. У цьому документі також акцентовано на доцільність і необхідність розробки й реалізації міждисциплінарних ОП, поєднання академічного навчання з навчанням на робочому місці, навчання – з дослідженнями та інноваціями для сприяння розвитку у здобувачів ВО критичного й творчого мислення, що дозволить їм знаходити інноваційні відповіді на сучасні виклики [3].

Перелічені вимоги / рекомендації згаданих вище європейських документів, насамперед ESG 2015, наразі закріплено у вітчизняному освітньому законодавстві, що є конкретними кроками на шляху інтеграції вітчизняної ВО в ЄПВО. Так, згідно з п. 22¹ ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів ВО до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів ВО, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ); побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між його учасниками [4].

Створення можливості побудови ІОТ – найважливіша властивість студентоцентризму та умова його реалізації. На практиці це передбачає створення для кожного здобувача ВО на ОП та у процесі відповідної освітньої діяльності сукупності організаційно-нормативних та психолого-педагогічних, у тому числі методичних, умов для успішного опанування змісту ОП з урахуванням його / її інтересів і потреб [7, с. 75].

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту», ІОТ – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його / її здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання; може бути реалізована через індивідуальний навчальний план [5].

Шляхи побудови й реалізації ІОТ конкретизовано у Законі України «Про вищу освіту», відповідно до ч. 1 ст. 62 якого, особи, які навчаються у ЗВО, мають право на: вибір форми навчання під час вступу до ЗВО; трудову діяльність у позанавчальний час; безоплатне користування бібліотеками, музеями, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами ЗВО; безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження

життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я; а також участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозиумах, виставках, конкурсах, заходах з освітньої, наукової діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства тощо [4].

Дієвим способом реалізації студентоцентрованого підходу є студентське самоврядування, яке, відповідно до ст. 40 Закону України «Про вищу освіту», здійснюється у ЗВО на різних рівнях (студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, ЗВО; на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів ЗВО) та означає, що студенти (курсанти, крім курсантів-військовослужбовців) мають право і можливість вирішувати питання навчання і побуту, захисту своїх прав та інтересів, а також брати участь в управлінні ЗВО [4].

Студентоцентризований підхід реалізується і в контексті практичної підготовки здобувачів ВО, яка, згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про освіту», є однією з форм освітнього процесу у ЗВО. Важливо, що до прав здобувачів ВО належить безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях (п. 24 ч. 1 ст. 62 цього закону). Для побудови ІОТ істотним є право на вибір навчальних дисциплін в обсязі не менше як 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених відповідною ОП. Здобувачі певного рівня ВО мають право вибирати навчальні дисципліни, які пропонуються для інших рівнів ВО. Додаткові можливості для реалізації ІОТ законодавство надає здобувачам ВО шляхом закріплення їх права на: навчання одночасно за декількома ОП й у декількох ЗВО; академічну мобільність, у тому числі міжнародну; академічну відпустку / перерву в навчанні; участь у формуванні індивідуального навчального плану (п.п. 15, 16, 17, 20, 21 ч. 1 ст. 62 цього закону) [5].

Передумовою побудови й реалізації ІОТ є академічна свобода. Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про освіту», це означає «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та / або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом». У цьому контексті важливо, що до основних завдань ЗВО у п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону України

«Про освіту» віднесено створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [5].

Отже, студентоцентризований підхід – вимога часу та відповідь на освітні потреби здобувачів ВО. Його втілення передбачає і вимагає створення освітнього середовища, орієнтованого на здобувачів ВО, враховує їх потреби, інтереси, здатності, інші особливості, забезпечує право і можливості побудови й реалізації ІОТ на засадах академічної свободи. Загалом, реалізація студентоцентризованого підходу в освітньому процесі ЗВО є передумовою забезпечення якості вищої освіти, ефективного функціонування освітніх програм й досягнення високих результатів навчання здобувачами ВО, підготовки випускників, здатних відповідати на запити роботодавців, бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бахрушин В. Реалізація засад студентоцентризованого підходу в законодавстві України про вищу освіту. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 1 (5). URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-3-12>.
2. Європейська кредитно-трансферна система: довідник користувача. 2015. URL: <https://kpi.ua/files/ECTS.pdf>.
3. Паризьке комюніке від 25.05.2018. URL: <http://surl.li/cldnh> (дата звернення: 09.04.2024).
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jpgjo>.
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/jpghw>.
6. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми / Затверджено НАЗЯВО від 17.11.2020 р. К. : ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»», 2020. 66 с.
7. Рябовол Л. Т. Втілення європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти у вітчизняній практиці професійної підготовки / Професійна підготовка майбутніх фахівців у военний та повоєнний час : кол. монограф. Кропивницький, 2023. С. 47-88. URL: <http://surl.li/sksgd>.
8. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). К.: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.

* * * * *

САМОЛЮК ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ,
студент 3-го курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
науковий керівник: ВИГОВСЬКИЙ ДМИТРО ЛЕОНІДОВИЧ,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
канд. юрид. наук, доцент

РЕГІОНАЛЬНІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИДОЗМІН ЗЛОЧИННОСТІ

У наш час прагматизм та матеріалізм займають одну з панівних ланок світогляду людей. У зв'язку з цим світ не може стояти на одному місці. Передусім розвиваються технічні засоби та комп'ютерні програми, змінюються людські погляди, бажання, потреби. Не винятком є таке масове, суспільно-небезпечне, соціальне явище, як злочинність. На жаль, вона є розповсюдженим та історично мінливим феноменом. Тому спробуємо прослідкувати, яким чином злочинність змінюється протягом останніх декількох років у світі та Україні.

Для аналізу видозмін злочинності в Україні пропонуємо звернутися до звітності Офісу Генерального прокурора України за 2014, 2019 та 2023 роки [1]. Такий вибір обумовлено тим, що у 2014 році рф розпочала збройну агресію проти нашої держави, а у 2019 році в Україні відбулась законна зміна влади. Тому ці процеси не могли не вплинути на життя людей. За порівняльній критерій візьмемо вид злочинності залежно від вчинених кримінальних правопорушень з розділами Особливої частини КК України [2]. Облікованих злочинів проти основ національної безпеки України за 2014 рік зафіксовано 527, за 2019 рік – 379, тоді як за 2023 рік – 6270. Основною причиною цьому є повномасштабне вторгнення рф та активна підтримка її протиправних дій з боку певних осіб (колаборантів). Натомість облікованих кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина стає менше: у 2014 році налічувалось 9628, у 2019 – 7219, а у 2023 – 4483. Це пов'язано, зокрема зі зменшенням кількості осіб, що ухиляються від сплати аліментів (у 2014 році обліковано 4890 випадків; у 2019 – 2546; у 2023 – 1591) та кількості грубих порушників законодавства про працю (у 2014 році – 1027 випадків; у 2019 – 541; у 2023 – 117). Також потрібно зазначити негативний момент: кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (насильством у

сім'ї), збільшується. Якщо у 2014 році їх налічувалось 918, у 2019 – 2554, то у 2023 їх стало 6805.

Варто звернути увагу на тенденцію до збільшення кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Адже у 2014 році обліковано 443 кримінальних правопорушень у цій сфері, у 2019 – 2204, а у 2023 – 3841 [1]. Причиною цього є стрімкий розвиток кіберзлочинності, досконалих методів протидії якої, поки не придумали.

Для того, щоб з'ясувати чи вважається Україна безпечною державою візьмемо індекс злочинності, запропонований компанією «Numbeo», яка збирає дані на основі опитувань людей і надає статистичний аналіз зібраних даних про умови життя в країні, зокрема про злочинність. Цей індекс є оцінкою загального рівня злочинності в певному місті чи країні. Індекс нижче 20 розглядається як дуже низький, а вище 80 – дуже високий. Для України індекс злочинності становить 46,81 (помірний). Однак індекс того, що злочинність за останні три роки зростає є високим (62,16). У держав, що регіонально близькі до України індекс злочинності такий: Польща – 31,61 (низький); Болгарія – 37,11 (низький); Угорщина – 33,5 (низький); Словаччина – 31,06 (низький); Молдова – 45,02 (помірний). У зазначених країнах помірний індекс зростання злочинності за останні три роки. Тому нашій державі потрібно не відставати у протидії злочинності від інших країн регіону [3].

Згідно з офіційними даними Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) можемо прослідкувати тенденції зміни видів злочинності в інших країнах світу, а саме: в одних із найбільших за площею у своїх регіонах. Оскільки даних за 2023 рік поки немає, а останній можливі дані є за 2021 рік (проте не у всіх держав), то для аналізу візьмемо кількість кримінальних правопорушень за 2012, 2016 та 2021 роки і критерій – характер злочинності. По-перше, насильницька злочинність: Бразилія – 836226 (за 2012 р.), 645556 (за 2016 р.), 523006 (за 2020 р.) – зниження; Канада – 106187 (за 2012 р.), 215156 (за 2016 р.), 311565 (за 2021 р.) – підвищення; Франція – 271518 (за 2012 р.), 386785 (за 2016 р.), 636266 (за 2021 р.) – підвищення; Алжир – 53166 (за 2012 р.), 55862 (за 2015 р.), 14884 (за 2021 р.) – зниження; Австралія – 83795 (за 2012 р.), 96251 (за 2016 р.), 108086 (за 2021 р.) – підвищення; Узбекистан – 2103 (за 2014 р.); 1826 (за 2017 р.), 1757 (за 2021 р.) – зниження.

По-друге, корислива злочинність: Бразилія – 1991197 (за 2012 р.), 2606483 (за 2017 р.), 1553412 (за 2020 р.) – зниження; Канада

– 768898 (за 2012 р.), 890868 (за 2016 р.), 873135 (за 2020 р.) – без змін; Франція – 1716680 (за 2012 р.), 2142905 (за 2016 р.), 1231464 (за 2020 р.) – зниження; Алжир – 52355 (за 2012 р.), 72241 (за 2015 р.), дані відсутні (за 2021 р.) – підвищення; Австралія – 779685 (за 2012 р.), 849336 (за 2016 р.), 678150 (за 2020 р.) – зниження; Узбекистан – 2338 (за 2014 р.); 1845 (за 2017 р.), 198 (за 2021 р.) – зниження [4]. Таким чином, можемо припустити, що з економічним розвитком держави, зростає й насильницька злочинність, якій потрібно ефективно протидіяти. Якщо держава економічно не розвивається, зростає й кількість корисливих кримінальних правопорушень всередині неї.

Найнебезпечнішим видом злочинності за характером діяння є насильницька злочинність. З огляду на те, що існує думка громадськості про збільшення такого виду злочинності у США, доцільно розібратись чи це відповідає дійсності. У США статистичні дані про кількість за-реєстрованих кримінальних правопорушень публікуються Федеральним бюро розслідувань (ФБР) у щорічному Єдиному звіті про злочинність. Для визначення змін насильницької злочинності, використаємо коефіцієнт: кількість вчинених насильницьких кримінальних правопорушень на 100 тис. осіб за календарний рік. На 2012 рік коефіцієнт становить 387,8; на 2018 – 383,4; на 2022 – 380,7. Іншим видом є корислива злочинність. У цьому випадку коефіцієнт буде таким: на 2012 рік – 2868; на 2018 – 2209,8; на 2022 – 1954,4. Таким чином, встановлено тенденцію до зниження корисливої злочинності у США, водночас насильницька злочинність істотних змін не зазнала [5].

Загалом у світі стали розповсюджені кримінально протиправні прояви організованої злочинності. Причинами піратства, незаконного обігу культурних цінностей, сексуальної експлуатації дітей, кіберзлочинності тощо, вважають глобалізацію, соціальну нерівність, розбалансованість правоохоронної системи, розвиток сучасних інформаційних технологій. Такі криміногенні чинники сприяють перетворенню колись локальних кримінальних правопорушень на глобальні негативні явища соціальної дійсності. Зокрема, сфера піратської діяльності, договірних матчів і незаконних тоталізаторів набула масштабів транснаціональної організованої злочинності [6, с.95].

Також на тенденції злочинності має вплив розвиток міжнародної комп'ютерної мережі – Інтернету. Через нього можуть здійснюватися витоки інформації з обмеженим доступом, розповсюджуватись неналежний контент, створюватись негативна думка щодо певної особи. Крім того, через спільноти та соціальні

мережі можуть вчинятись комп'ютерна педофілія, сексуальні домагання, пропаганда самогубств, існує можливість координації діяльності злочинних (терористичних) угруповань.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Crime. Numbeo. URL: <https://www.numbeo.com/crime/>.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/>.
5. Crime Data Explorer. *Federal Bureau of Investigation*. URL: <https://cde.ucr.cjis.gov/LATEST/webapp/#/pages/explorer/crime/crime-trend>.
6. Голіна В., М. Колозяжний. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 92-100.

* * * * *

СЛАБКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА,
доцент кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права
Класичного приватного університету м. Запоріжжя,
канд. юрид. наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

З дати введення в Україні режиму воєнного стану (24.02.2022) і до сьогоднішнього моменту (строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 14 лютого 2024 року строком на 90 діб за Указом Президента України [1]) життя країни характеризується, з одного боку, усіма жахіттями, що несе війна (втратою людей, руйнуванням об'єктів інфраструктури, житлового фонду, екологічними та техногенними катастрофами тощо), а з іншого – виявленням усіх негативних сторін державного управління та внутрішньої політики (порушення прав людини, недоліки в управлінні, економічні проблеми та ін.). Серед них найбільш важливою

проблемою є корупція. Це підтверджується висновками за результатами загальнонаціонального опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення», що проведено у 2023 р. в межах Проекту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) та Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» з показником 89% про найважливість проблеми корупції після воєнних дій [2]. Інше опитування, проведене в цьому ж році Київським міжнародним інститутом соціології, соціологічною службою Центру Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, отримало цифру 78% щодо прямої відповідальності Президента України за корупцію [3]. Тобто переважна більшість наших громадян в умовах воєнного стану усвідомлює, а частіше, напевно знає про вкрай незадовільний стан реалізації антикорупційної політики в Україні, тому що щоденно стикається з цим явищем у повсякденному житті, у тому числі що стосується мобілізації, утримання армії, поставки зброї, гуманітарної допомоги тощо.

У той же час, Transparency International Україна (акредитований представник глобального руху Transparency International, місія якого у комплексній розробці та впровадженні змін для зниження рівня корупції) присвоїла Україні у 2023 р. 36 зі 100 балів в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI). Як відомо, CPI – показник рівня сприйняття корупції у певній країні. Transparency International розраховує його на підставі досліджень дослідницьких центрів і спеціалізованих міжнародних установ (0 балів – корупція фактично підміняє собою державу, 100 балів – корупція майже відсутня в житті суспільства). Щодо України, то у неї в останні 10 років позитивна тенденція (зростання показника на 11 одиниць, за останній рік вже в умовах воєнного стану – на 3 бали; 104 місце зі 180 країн) [4]. За висновками фахівців, такі показники отримані завдяки ухваленню та реалізації Державної антикорупційної програми [5], збільшенню кількості розслідувань та проваджень у корупційних справах, впровадженню системи Prozorro у сфері державних закупівель.

Проте, реальний стан корупції, вищенаведені результати опитування громадян щодо сприйняття корупції зовсім не надають оптимізму.

Загострення проблем з проявами корупції в умовах воєнного стану безпосередньо пов'язані з безпекою та самим існуванням держави. Це підтверджується наступними тезами. По-перше, в умовах війни корупція може бути особливо руйнівною, оскільки загроза

національній безпеці стає гострішою. Корупція може привести до недостатнього забезпечення збройних сил, неефективного управління ресурсами і навіть продажу військової інформації або технологій ворожим силам. По-друге, корупція підриває довіру громадян до уряду в умовах кризи, що може призвести до погіршення суспільної підтримки військових дій та зриву зусиль щодо відновлення миру та стабільності після конфлікту. По-третє, наявність високого рівня корупції призводить до обмеження міжнародних інвестицій та є перешкодою інтегрування у міжнародні структури тощо.

Як визначено у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки, Програма спрямована на розв'язання проблем, визначених в Антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки, затвердженій Законом України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» [6]. Програма містить перелік проблем, на розв'язання яких спрямована Програма (формування та реалізація державної антикорупційної політики; формування негативного ставлення до корупції; врегулювання конфлікту інтересів, дотримання загальних обмежень та заборон, правил етичної поведінки; здійснення заходів фінансового контролю); заходи у основних сферах суспільного життя (справедливий суд, прокуратура та органи правопорядку; державне регулювання економіки; державний та приватний сектори економіки; митна справа та оподаткування; сектор оборони; охорона здоров'я, освіта і наука та соціальний захист), що мають за мету зменшити рівень корупції та забезпечити добросовісність в органах влади. Проте, Програма не позбавлена недоліків. Зокрема, бракує регламентації щодо умов та форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади з корупційних питань; не усунені складнощі проведення експертиз у кримінальних провадженнях щодо корупції; не враховані низка важливих правок під час обговорення проекту у Верховній Раді України щодо прокуратури та поліції, детальний аналіз яких міститься у публікації М.П. Жилки та О. Ю. Лещенко [7].

Отже, антикорупційна політика України з урахуванням умов воєнного стану потребує вдосконалення. Це зумовлене кількома факторами: 1. Підвищений ризик корупції під час війни. Військові конфлікти створюють хаос і нестабільність, що сприяє виникненню та поширенню корупції. 2. Необхідність ефективного використання ресурсів. В умовах війни кожен ресурс, включаючи фінанси, зброю та гуманітарну допомогу, стає критично важливим. Корупція може привести до недоцільного або недостатнього використання цих ресурсів. 3. Забезпечення легітимності уряду. Боротьба з корупцією

під час війни допомагає уряду демонструвати свою ефективність та чесність в очах населення та міжнародної спільноти. 4. Запобігання злочинам. Корупція може стимулювати або посилювати злочинну діяльність, включаючи торгівлю зброєю, наркотиками та людьми, що може бути особливо небезпечним в умовах військового конфлікту. 4. Підтримка моральних та етичних норм. Боротьба з корупцією під час війни підтримує основні моральні та етичні принципи, що є важливими для зміцнення суспільства та правопорядку. 5. Створення основ для сталого розвитку. Ефективна антикорупційна політика під час війни допомагає створити основу для сталого розвитку після завершення конфлікту. 6. Міжнародна підтримка. Міжнародна спільнота все більше звертає увагу на корупцію і вимагає від країн активніших заходів боротьби з нею, особливо в умовах воєнних конфліктів.

Насамперед, треба внести доповнення до антикорупційного законодавства з урахуванням передового світового досвіду та національної специфіки. Серед основних питань – розробка дієвого механізму реалізації антикорупційної політики з обов'язковою регламентацією форм контролю та відповідальністю за невиконання вимог антикорупційного законодавства. Основна мета вдосконалення в тому, щоб ефективна антикорупційна політика в умовах війни сприяла більш ефективному використанню ресурсів, підвищенню боєздатності та морально-психологічного стану військовослужбовців, а також зміцненню довіри громадян до влади, неухильному забезпеченню їх прав, свобод та законних інтересів.

Список використаних джерел

1. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 05.02.2024 р. № 49/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49/2024#Text>.

2. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення: веб-сайт. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023spryjniattia-dosvid-stavlennia/>.

3. Сприйняття загрози корупції громадянами: оцінка влади та вимоги до змін під час війни: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/article/spriynyattya-zagrozi-koruptsii-gromadyanami-otsinka-vladi-ta-vimogi-do-zmin-pid-chas-viyni>.

4. Індекс сприйняття корупції-2023: Україна покращила свій показник на 3 бали. Вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. Публікація 30.01.2024 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyyny/indeks-spryuynyattya-koruptsii-2023-ukraina-pokraschyla-sviy-pokaznyk-na-3-baly/>.

5. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.

6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022. № 2322-ІХ. *Голос України*. 09.07.2022. № 141.

7. Жилка М. П., Лещенко О. Ю. Особливості боротьби з корупцією під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 76-80.

* * * * *

СОКОЛОВ ТИМУР АНДРІЙОВИЧ,
студент 1-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
завідувач кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доц.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФАЛЬСИФІКАЦІ ІСТОРИЧНОГО ДОКУМЕНТУ ПРО КИЇВСЬКУ РУСЬ («ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ»)

Українська історія є багатою на різні визначні події та ситуації, що вплинули на формування та розвиток, як і самої держави, так і народу України в цілому. Більшість із цих даних ми можемо отримати за допомогою різних пам'яток минулого. Однією з таких пам'яток минулого України є літописне зведення «Повість минулих літ» Нестора Літописця.

Цей документ вважається однією з найдавніших літературних історичних і юридичних пам'яток української мови, розвитку держави Київська Русь. В часи свого написання він мав ще й політичну функцію. Оригінальний текст твору розповідав про такі події, як формування та історії князівської влади, утвердження в Київській Русі християнства та доволі детально розкривав історію східних слов'ян. Проте, текст твору був неодноразово переписаним іншими літописцями, заради різних цілей, зокрема з метою пропагування та уславлення князів, царів, що перебували при владі, викривлення історії про Україну.

Знання оригінального тексту, розуміння того, чому і як змінювався текст «Повісті минулих літ» може допомогти краще орієнтуватися в історії минулого України.

«Повість минулих літ» вважається першою (або однією з перших) писемною історичною пам'яткою державності України. Вона була складена приблизно в XI – на початку XII століття. Її автором вважається чернець Києво-Печерського монастиря Нестор Літописець.

Не зважаючи на те, що твір написаний у певному художньому стилі який був притаманний тому періоду часу, в ньому присутні точність та логіка, які характерні для документів, які описують історію минулого. Також, історичну точність цього документу можна підтвердити тим, що історики досі знаходять нові факти про події тогочасної України, що збігаються з текстом літопису.

«Повість временних літ», «Повість минулих літ» – перша в Київській Русі пам'ятка, в якій історія держави показана на широкому тлі світових подій. Висвітлює історію східних слов'ян та князівської влади, утвердження християнства на Русі, містить оповіді про виникнення слов'янської писемності, відбиває настрої різних суспільних верств. Використано перекази, оповідання, повісті, легенди. Написана мовою, близькою до живої народної з нашаруванням церковнослов'янських елементів [1].

Якщо в сучасному світі даний твір має виключно історичний характер і слугує як документ, за допомогою якого можна дізнатися історію минулого України, то в часи його складання він мав сильний політично-пропагандистський характер. Текст також висвітлював князювання та князівську владу в цілому, з його допомогою можна було висвітлити певну політичну особу тільки з позитивної сторони, або взагалі сфальсифікувати відомості про неї, тим самим підвищивши її репутацію та авторитет.

Через такі чинники, оригінал «Повісті минулих літ», на жаль, не зберігся, адже після смерті першого автора, його неодноразово переписували.

За князювання Володимира Мономаха, після смерті Святополка Ізяславича, було вирішено зробити нову політику, частиною якої б стало утворення новою гілки княжої родини, по якій, згідно з новими законами, передавалось право керування державою. Саме тому, для покращення свого політичного стану, князь наказав переписати «Повість минулих літ» так, щоб у ньому була збільшена його історична велич. Саме тому, через 2 роки після смерті Нестора Літописця, у 1116 р. переробку тексту твору було передано в руки ігумену Свято-Михайлівського монастиря Сильвестру, який розпочав роботу над переписом. Після певного часу версію Сильвестра було передано на перепис вже ченцю Лаврентію у Суздаль в 1377 р., який вже остаточно закінчив роботу Сильвестра [1].

Лаврентіївський список є копією літописного зведення 1305 р., та містить у собі різні літописи, що пов'язані з історією Київської Русі. Сам Лаврентій мав роль контролера-редактора, який чітко пильнував процес написання, а імена людей, що переписали твори, є невідомими.

Цей список доволі добре зберігся, хоча при цьому були втрачені деякі його частини [2; 3].

Версію літопису Сильвестра (без редакції Лаврентія) можна вважати втраченою, адже єдиним його залишком є текст Лаврентіївського списку. Проте, відомо те, що Сильвестрова версія була опублікована окремо, задовго до варіанту Лаврентія, адже створювались інші списки, які слугували як протиположність версії Сильвестра ще до початку роботи над Лаврентіївським списком у 1305 р. Головна мета цього перепису – возвеличення ролі Володимира Мономаха над Святополком Ізяславичем. Головним нововведенням цієї версії було створення нового розділу, а саме «Повчання Володимира Мономаха». Воно було розміщене одразу після пункту з подіями 1096 р. та перед подіями 1097 р. За своєю структурою «Повчання» було настановою для народу від імені самого Володимира Мономаха, який “у благочесті наставлений, дітям моїм у добродетелі домогись успіхів бажуючи, се пишу поучення вам, улюблені, і задля християнських людей, бо скільки оберіг я по милості божій і отчою молитвою од усяких бід!”[4]. Вторинними змінами можна вважати елементи тексту, в яких роль Святополка помітно зменшилась (наприклад факт того, що більшість політичних подій він навіть не обдумував самостійно, а завжди звертався за допомогою (питанням, порадою і т.д.) до інших). При цьому сам Мономах був зображений дуже благородно та звитязно.

«Повість минулих літ» Лаврентіївського списку є дуже популярною серед дослідників минулого України. Однією з головних причин використання саме Сильвестрового варіанту тексту є те, що він є його найстарішою уцілілою версією[5].

Третьою відомою версією «Повісті минулих літ» вважається версія Іпатського списку (ще відомий як Іпатіївський). Ця версія повісті була так само написана за часів князювання Володимира Мономаха, але при цьому вона призначалась вже для його сина Мстислава. Як і у випадку Лаврентіївського списку, початок та кінець роботи дуже сильно різняться в часі. Переписування літопису почалося у 1118 році, проте завершено воно було лише під кінець XIII – на початку XIV ст. (такого висновку можна дійти, адже останні події записані у цій версії датуються приблизно 1292 р.). Імена людей, що приймали участь у цьому переписі є невідомими. Оригінал Іпатського списку, як і попередні два, можна вважати втраченим, проте є збережена копія XV ст. (якщо точніше – 1420-их років) [1; 6; 7].

«Повість минулих літ» Іпатського списку можна вважати канонічним до варіанту Нестора. Текст цієї версії, на думку багатьох

істориків, є дуже наближеним до оригіналу, а також він достатньо сильно відрізняється від Сильвестрового за методикою написання (бо стилі авторів кожних з версій відрізняються). У літопису Іпатського списку є дві основні риси, що сильно його відрізняють від інших варіантів перепису. По-перше, це перша неоригінальна версія «Повісті минулих літ», у якій було зазначено, що ім'я автора твору – Нестор Літописець. По-друге, він має виразне українське походження: зразки української фразеології, української орфоєпії, а також української лексики. Більшість діалогів у «Повісті врем'яних літ» передана фактично українською мовою [6]. Текст Іпатського списку вважають схожим до першого варіанту від Нестора Літописця. Саме тому, на відміну від Лаврентіївського списку, тут можна побачити відсутність возвеличення особи Володимира Мономаха та припинення Святополка Ізяславича, а також відсутність цілого розділу, який є у версії Лаврентія, а саме – «Повчання Володимира Мономаха».

Цей список так само є дуже важливою писемною пам'яткою історії «Повісті минулих літ», адже він є одним з найголовніших джерел вивчення змісту оригінального тексту. Інформації про цей варіант існує помітно менше, ніж про варіант Лаврентіївського списку. Проте багатьом історикам на даний момент вистачає і тієї інформації, яка їм наразі доступна. Зміст та історія літопису цього списку є дуже важливим джерелом для їхніх досліджень з історії України, її державотворення.

Розглядаючи «Повість минулих літ», завжди звертають увагу на три головних варіанти цього літопису – оригінальний (від Нестора Літописця), Сильвестровий (з Лаврентіївського списку) та з Іпатського списку. Проте, це не єдині версії літопису, які існують або колись існували. Більшість версій переписів не зберіглося до нашого часу.

Одним з менш відомих варіантів, є літопис з Хлебниковського списку. Його головною проблемою є те, що про цю збірку мало що відомо. Із доступних матеріалів можна вважати, що його ім'я було дано через ім'я його останніх власників. Написаний список був в Острозі, можливо десь близько 1575 р. [8; 9].

Текст «Повісті» був схожим на варіант Іпатського списку, при цьому він так само мав приписку, в якій зазначалось авторство Нестора Літописця [9]. У ньому теж відсутнє надмірне ославлення Володимира Мономаха, та взагалі версію літопису цього списку вважають похідною від списку Іпатського.

Також, достатньо відомим є перепис Радзивіллівського списку. Про нього відомо значно більше, і зберігся він у «більш кращій формі». Опублікований він був десь у XV ст., і включає в себе

літописні статті до 1206 р. Рукопис належав польсько-литовським магнатам Радзивіллам, потім потрапив до Східної Пруссії, там вже була зроблена його копія [10]. Протягом певного часу увесь Радзивілівський список вважали лише додатком для Лаврентіївського, тому й звертали увагу на нього, тільки коли розглядали варіант Сильвестра. Але з часом дійшли висновку, що цей список треба виділяти серед інших, і досліджувати як окрему писемну пам'ятку історії [11].

Також існувало чимало інших переписів, але головна проблема, яка виникає під час їхнього розгляду – відсутність майже будь-якої інформації стосовно них. Більшість з усіх цих версій було втрачено. Прикладом можна вважати Троїцький літопис, що був знайдений у 60-х роках XVIII ст. у бібліотеці Троїце-Сергієвої Лаври. Проте був втрачений під час пожежі в 1812 році. Відомо що зміст списку охоплював події від початку «Повісті» до 1408 р. Якихось відомостей про саму «Повість» майже немає [12].

Великою проблемою для дослідження різних фальсифікацій «Повісті минулих літ» є те, що майже всі збережені давні копії зберігаються в різних бібліотеках та академіях росії. Нових матеріалів звідти ж отримати на даний момент ніяк не вдасться.

Існує чимало інших варіацій тексту, які доступні вже в сучасних джерелах інформації. Деякі з них можна вважати сучасними фальсифікаціями, або неправильними інтерпретаціями (або ж інколи перекладами) якихось з попередньо вказаних версій «Повісті минулих літ». Інколи використовують якісь частини з одного варіанту літопису, якісь – з іншого. Наприклад, на сайті УкрЛіб. «Повість минулих літ» використовує вступ із зазначенням Нестора Літописця, як автора, але при цьому в пізній частині тексту присутня певна злість та якась неповага до особи Святополка Ізяславича. Це може бути особливістю написання тексту від людей, що його переклали (тобто особливість цього перекладу), або якась помилка, що пов'язана з неправильною інтерпретацією тексту, незважаючи на те, чи було це зроблено навмисно, чи ні.

«Повість минулих літ» важливий історичний документ. Будучи найстарішим писемним джерелом української історії, що охоплює достатньо великий період часу, він є опорою для багатьох досліджень вже сучасних істориків. Але, як і самі події минулого, цей літопис неодноразово фальсифікувався різними групами людей. У деяких випадках це робилось з метою приховання правди, посилення політичного авторитету та частково як засіб керування суспільною думкою, а інколи як метод збереження істини, що знаходилась в

оригіналі від забуття, при цьому оновлюючи його на більш сучасний манер, а інколи просто викривляють історію України.

До нашого часу дійшло не так багато редакцій «Повісті минулих літ», адже більшість з них було втрачено або більше не має можливості їхнього детального аналізу (так як майже всі залишки зберігаються в росії). Проте навіть ті що ще залишились за допомогою яких можна ознайомитись з літописом, проаналізувати його.

І навіть не дивлячись на те, що думки істориків досі різняться, що досі немає чіткої відповіді, яка б пояснила б і «розкрила б темряву» над історією «Повісті минулих літ», можна все ще з впевненістю сказати, що ім'я Нестора Літописця назавжди увійшло в історію України, як автора однієї з найважливіших історичних пам'яток минулого нашої держави.

Проте потрібно звернути увагу ще на один серйозний факт фальсифікації документа, можливо і самим Нестором, або іншими авторами, в тому числі вже в період коли фальсифікували історію Київської Русі – України.

Так, в основному джерелі історії Київської Русі, головному держаному літопису «Повість минулих літ», який до нас дійшов в переписаних списках, утворення Київської Русі – середньовічної Руської держави та її назву Нестор пов'язує з нібито запрошенням на князювання в 862 році до новгородських слов'ян норманських варягів. Однак, дослідження останніх років дають змогу виявити в цій частині літопису подрбку і фальсифікацію. При вивченні історичного документа насамперед кидається у вічі відсутність логічного зв'язку і послідовності у викладі подій. З тексту літопису видно, що Нестору добре були відомі історичні події, які відбувалися на Русі та її території, починаючи з V ст. Він писав про перехід булгар на Балкани і аварів на Дунай, про війни аварів з Візантією і слов'янами, посольство Кия в Константинополі, про будівництво Київського городища. Якщо літописцю були відомі такі далекі події, то він був добре обізнаним про більш пізні події, зокрема про князювання Кия, останніх князів Діра і Аскольда, про існування першої слов'янської держави до появи варягів. Принагідно зауважимо, що численні зразки з інших джерел засвідчують, що новгородці в 859-862 р.р. жорстоко прогнали норманів. Розповідь про ці події була вилучена з тексту за велінням російської цариці Катерини II і замінена оповіданням про запрошення варягів на князювання в Новгород, тобто так німецькі і російські історики документально започаткували норманську теорію утворення Київської Русі, яку століттями розвинули і підтримують давні і сучасні нормалісти. В той же час, усі скандинавські хроніки і саги IX-

XI ст. мовчать про міфічне запрошення норманів на князювання на Русь.

Таким чином, можна зробити висновок, що не було ніякого запрошення варягів-норманів в 862 році «княжити і володіти нами». Олег, прибувши до Києва в 882 році, застав тут давню державу русів. Гіпотеза про скандинавське походження Руси з головного державного літопису, в світі наведених історичних фактів втрачає під собою всякий науково історичний і юридичний ґрунт.

Список використаних джерел

1. Повість временних літ. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Повість_временних_літ;
2. Лаврентіївський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лаврентіївський_літопис;
3. Лаврентіївський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Lavrentiivsky_Litopis;
4. Пучення Володимира Мономаха. Повість врем'яних літ. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm>;
5. Енциклопедія історії України, Інститут історії України НАН України. Видавництво: Наукова думка, 2012 р., С. 553-554.
6. Іпатіївський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іпатіївський_літопис;
7. Іпатіївський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ipatiiivsky_litopys;
8. Хлебниковський список. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хлебниковський_список;
9. Повість временних літ. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Povist_vremenykh;
10. Радзивіллівський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Радзивіллівський_літопис;
11. Радзивіллівський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR
12. Троїцький літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Троїцький_літопис

* * * * *

СТОРОЖУК ІРИНА ПЕТРІВНА,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Оскільки Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, потрібно активізувати процес євроінтеграції, а саме процес приєднання до нових міжнародних угод з Євросоюзом, та зробити кроки в напрямку гармонізації законодавства з європейським.

Виходячи з досвіду країн ЄС у сфері реалізації інформаційної політики, ключовим напрямком державної політики України в галузі інформації є забезпечення прогресу до нової стадії розвитку держави та створення інформаційного суспільства, яке буде інтегроване в глобальне інформаційне співтовариство.

Важливим для нас є перейняття європейського досвіду формування єдиного інформаційного простору задля оновлення інформаційної політики нашої країни та виведення її на оновлений рівень розвитку. Тому, наразі основним стратегічним напрямом державної інформаційної політики є розвиток єдиного відкритого інформаційного простору держави за чіткої умови забезпечення його цілісності й єдності, а також його інтеграція у міжнародний інформаційний простір з урахуванням державних інтересів і пріоритетів з огляду на забезпечення інформаційної безпеки на національному й світовому рівнях [1].

Державна інформаційна політика, під впливом євроінтеграційних процесів потребує деталізації певних її аспектів. Потрібно «...– створити відповідні умови задля зростання інформаційної сфери, тобто важливо надавати підтримку розвитку комплексу тих галузей, що виробляють продукти та надають послуги в інформаційній сфері на українському ринку інформаційно-комунікаційних технологій; – покращити доступ громадян до інформаційної інфраструктури через розповсюдження мережі бібліотек та покращити довідкове обслуговування населення з створенням інформаційно-комп'ютерних технологій; – створити умови для розвитку тих можливостей, що надаються інформаційним суспільством задля забезпечення застосування мережевих технологій у школах, вузах, бібліотеках та засвоєння переваг інформаційного обміну у всіх сферах діяльності людини та суспільства; – надавати підтримку науковим вітчизняним розробкам і дослідженням у галузі

інформаційно-комп'ютерних технологій та застосовувати їх у всі сфери суспільства; – сформувати інформаційні ресурси в інтересах державного управління через удосконалення доступу до державної інформації та покращити процедури надання інформаційних послуг, а також активізація електронної взаємодії між центральними, регіональними та місцевими органами державної влади» [2].

Також слід зазначити, що під впливом інтенсивних процесів глобалізації та інтеграції в Європейський Союз, розвиток інформаційної політики в Україні пройшов через перетворення та досягнення, які суттєво вплинули на дальше існування інформаційної сфери країни. Зокрема [3]:

У сфері геополітики, безпеки та міжнародних відносин – Україна зміцнила свою позицію на світовій арені як активний учасник інформаційного співтовариства з вагомими інформаційними ресурсами.

У сфері державного управління – Україна досягла нового рівня управління завдяки забезпеченню усіх учасників системи управління актуальною та достовірною інформацією.

У економіці – країна зосередилася на прогресивному розповсюдженні, оновленні та використанні інформаційних продуктів, що є ключовим для створення та розвитку ефективної економіки.

У соціальній сфері – були розроблені нові методи впливу на масову свідомість та поширення духовних цінностей, які відповідають національним інтересам та традиціям.

У сфері освіти, науки та культури – сприяння системним змінам у процесі організації освіти та розвитку особистості, включаючи розвиток дистанційної та відкритої освіти, а також інтеграцію української освіти в міжнародну систему наукового інформаційного обміну.

Інформаційна політика країн ЄС зорієнтована на взаємодію міжнародних партнерів у комунікаційній сфері та спрямована на вдосконалення інформаційних та комунікаційних процесів. Фундаментом існуючої інформаційної політики в Європі є Доктрина європейського інформаційного суспільства, ухвалена у 1994 році, яка покладала акценти з геополітичних питань на інформатизацію [4]. Згідно з цією доктриною, після 1994 року, Євросоюз прагнув до створення нового інформаційного суспільства, підняття його на вищий рівень пріоритетності. Вагомі досягнення Плану дій (Europe and the global information society, 1994) визначили оновлену стратегію Європи щодо переходу до інформаційного суспільства. У 1995 році, за ініціативою Європейського Парламенту, було створено програму

PRINCE – Programme prioritaire d'information au citoyen europeen, яка стала ключовим елементом розвитку інформаційної політики ЄС [5].

Європейська інформаційна політика відрізняється політичною орієнтацією на формування інформаційного суспільства в європейських країнах, що визначається новою європейською геополітикою та перетворенням інформаційної економіки. На сьогоднішній день інформація є основним економічним ресурсом на світовому ринку, лідируючи за темпами розвитку. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є пріоритетом для ЄС і реалізується в рамках його інформаційної політики. Важливо також відзначити, що сучасний етап розвитку інформаційної політики ЄС пов'язаний з прийняттям стратегії “Європа 2020”, яка спрямована на соціальну інтеграцію в Європі.

На даний момент ЄС служить прикладом розробки та виконання багаторівневої інформаційної політики, що включає глобальний рівень, рівень ЄС та національний рівень, а також співпрацю між цими рівнями.

Тому для нашої країни потрібен детальний аналіз механізму формування та реалізації інформаційної політики розвинених демократичних країн задля переймання найкращого досвіду для його імплементації на українську практику.

Політика європейської інтеграції України є всеосяжною та реалізується через систематичне оновлення ключових аспектів суспільства, що веде до створення правової держави та відповідального громадянського суспільства, яке претендує на включення до ширшої європейської спільноти. Для ефективного застосування європейських норм та здійснення стабільних реформ, розробляється інтегрований механізм втілення політики євроінтеграції. Згідно з М.О. Назаренко, цей механізм включає такі елементи: політичний (розробка політичних стратегій), правовий (законодавче забезпечення), інституційно-організаційний (створення та підтримка ефективної роботи інституцій), економічний (фінансова підтримка), інформаційний (аналітична та інформаційна підтримка політики інтеграції) [6, с.59-60].

Інформаційна політика нашої держави має бути невід'ємною частиною процесу побудови єдиного європейського інформаційного простору, а це в свою чергу вимагає адаптації законодавства до стандартів ЄС в інформаційній сфері.

Ведення відповідної інформаційної політики формує позитивний міжнародний імідж України, що є вкрай важливим фактором для підвищення ефективної інформаційних механізмів

евроінтеграції та створює сприятливі передумови для налагодження співпраці як на території нашої держави, так і в рамках країн-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Нестеряк Ю.В. Державна інформаційна політика України: теоретико-методологічні засади [Текст] : Монографія. К. : НАДУ, 2014. 592 с.
2. Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти. Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.
3. Антонюк В. Особливості реалізації державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України в сучасних умовах. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матеріалів наук.-практ. конф.*, 20 березня 2014 р., Київ : у 2 ч. Київ : Наук.- видавн. центр НА СБУ, 2014. Ч. 1. С. 35-40.
4. Savich, A.C. (2012), "European programs for the formation of the EU information space", Problems of international relations, availabl. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p09/12.pdf> (Accessed 20 December 2018).
5. Савич А. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p09/12.pdf>
6. Назаренко М.О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України : дис. ... канд. наук : 25.00.02 / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Одеса, 2014. 238 с.
7. Козьміних А. В. Інформаційні механізми євроінтеграційної політики України. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 65. С. 41-48.

* * * * *

ТАРАСЮК СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ,
доктор філософії, доцент кафедри кримінального права і процесу
Національного авіаційного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Упродовж понад тридцяти років незалежності України питання забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні лишається важливим і складним. Зокрема, в указах Президента України «Про комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» від 11 травня 2023 р. № 273/2023, «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня

2021 р. № 119/2021 р. було визначено основні завдання держави з питань утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Ці нормативно-правові документи передбачають створення дієвих механізмів для реалізації, захисту та розв'язання системних проблем у даній сфері [1; 2].

У кримінальному провадженні конституційні права визначають сутність та зміст кримінального процесуального закону, мету провадження, становище учасників процесу, способи та методи доказування обставин, які для відповідного провадження мають значення. На думку М. М. Мацькевича, конституційні права людини є найбільш помітною державно-правовою об'єктивізацією конкретних ступенів свободи. Кожна особа має невід'ємне право визначати обсяг відповідних (матеріальних чи духовних) благ, які не порушують інтересів інших. Суспільство і держава зобов'язані покликані сприяти забезпеченню таких благ для кожної людини [3, с. 61].

Держава не є джерелом прав людини, але визнає та гарантує їх відповідно до загальноновизнаних принципів і норм права. Вона забезпечує необхідні умови для максимально повної реалізації цих прав, і ніхто не має права втручатися до сфери прав людини, крім випадків, які прямо визначені в законі.

У кожному кримінальному провадженні основу правового статусу будь-якого учасника становлять його конституційні права. Сторони захисту та обвинувачення, потерпілий, а також інші учасники мають права, що надані їм Конституцією України, міжнародними правовими актами про права людини, КПК та іншими законами України, які встановлюють межі поведінки та регулюють процесуальний порядок дій кожного учасника кримінального провадження.

Нормами КПК України передбачено належні захист прав людини в кримінальному провадженні, повагу до її особистості, ставлення до неї як до особи, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення ще не доведена. Крім того, забезпечується об'єктивність і неупередженість під час досудового розслідування та судового розгляду, передбачено застосування належних правових процедур з рівними процесуальними можливостями стосовно сторони обвинувачення та сторони захисту. Згідно зі ст. 2 КПК України важливим завданням кримінального провадження є захист прав, свобод та законних інтересів його учасників. Для досягнення цієї мети, а також для забезпечення ефективного проведення досудового розслідування та судового провадження держава зобов'язана задіювати всі наявні в неї ресурси через суд, прокуратуру та органи розслідування.

Вважаємо, що конституційні права особи в контексті кримінального провадження слід розглядати як комплекс закріплених та регламентованих кримінальним процесуальним законодавством України прав і свобод, що наділяють учасників кримінального провадження правовими гарантіями для захисту законних інтересів з урахуванням установлених законом обмежень.

Під час досудового розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій (далі – С(Р)Д) велике значення має встановлення ієрархії чи системи пріоритетів забезпечення гарантованих Конституцією України прав. У системі пріоритетів прав, які повинні бути забезпечені в ході досудового розслідування та проведення С(Р)Д, передбачається можливість визнання переваги деяких прав над іншими та їх ранжування відповідно до необхідності реалізації. Важливо зауважити, що в загальній теорії права існує концепція єдності прав, яка передбачає їх поділ на спеціальні види, класи чи розділи відповідно до об'єктивних критеріїв. При правильному виборі підстав для такої класифікації кожна група прав і свобод штучно не виокремлюється серед інших, а дозволяє аналізувати специфіку численних благ, що обумовлюються нею та виявляти закономірності у закріпленні прав і свобод.

Аналіз норм другого розділу Конституції України дозволяє класифікувати конституційні права людини і громадянина залежно від характеру суспільних відносин, які вони відображають, а саме поділяти їх на певні групи: громадянські (особисті), політичні, економічні, культурні, соціальні, екологічні. Центральне місце в системі прав людини та в контексті кримінального провадження посідають громадянські (особисті) права. Ці права вважаються першоосновою правового статусу людини та громадянина. Слідча та судова практика доводить, що найбільш уразливими та потребує захисту під час проведення С(Р)Д є конституційні право на житло та його недоторканність, право на невтручання в особисте і сімейне життя та недоторканність права власності.

Вищезазначені конституційні права особи слугують ніби захистом від незаконного й небажаного втручання в її життя і внутрішній світ, гарантують належне існування та автономію особистості, а тому підлягають підвищеному захисту з боку держави і суспільства. Кожне з цих конституційних прав має свою унікальну цінність і за жодних обставин не може ігноруватися органами, що здійснюють досудове розслідування. Лише гармонійне поєднання даних конституційних прав особи, забезпечене органами розслідування, прокурором, судом, може забезпечити надійний захист від незаконного та необґрунтованого

порушення чи обмеження прав і законних інтересів кожного учасника кримінального провадження.

Водночас зі сферою прав людини надзвичайно сильно корелюють питання застосування примусу в кримінальному провадженні, наслідком якого є обмеження конституційних прав особи. С.О. Гайду слушно зауважує, що примус є не лише негативним інструментом функціонування держави чи сукупністю способів і прийомів впливу, а й засобом позитивного формування вольових установок суб'єктів [4, с.19]. Л. І. Каленіченко стверджує, що використання примусу зовсім не залежить від волі осіб, до яких він застосовується. Процес ужиття примусових заходів також не залежить від бажання конкретного суб'єкта права в конкретній життєвій ситуації щодо того, чи виконувати, чи не виконувати їх [5, с.91]. А. О. Ляш та А. А. Благодир кримінальний процесуальний примус розглядають як обмеження (погіршення) соціального чи правового стану особи, що передбачає настання негативних наслідків матеріального, морального або організаційного характеру [6, с.31, 32].

Зазначене доводить, що застосування примусу у визначених законом випадках не лише допустиме, а й необхідне, оскільки жодна держава чи жодне суспільство не можуть надавати людині, особливо під час кримінального провадження, безмежних прав, що може призвести до свавілля та анархії, до конфліктів між публічними й приватними інтересами. Слушно вважаємо думку Т. В. Смалюка, що дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні жодним чином не виключає можливість втручання в конституційні права певних учасників кримінального провадження органів розслідування, прокуратури й суду за наявності законних підстав для забезпечення об'єктивності дослідження обставин кримінального провадження та захисту суспільства [7, с.24].

Загалом ми вважаємо, що конституційне право особи слід розглядати як інструмент захисту від можливого перевищення влади органами розслідування, тоді як обмеження прав і свобод має на меті захист суспільства та інших осіб від зловживання правокористувача. У цьому контексті обмеження прав має таке саме природне джерело, що й права та свободи. Під час проведення С(Р)Д обмеження конституційних прав насамперед мають спрямовуватися на досягнення розумного балансу між суспільною необхідністю та інтересами власника права.

В.І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О.М. Калачова, С.С. Ключуряк розглядають ситуації при застосуванні заходів примусу під час проведення С(Р)Д як потенційні обставини, за яких можуть виникнути обмеження або навіть порушення прав людини. Такі обмеження ґрунтуються на рішенні відповідного уповноваженого суб'єкта і

передбачають для учасника С(Р)Д певні заборони та обов'язки підкоритися цим вимогам. Правомірність таких обмежень забезпечується відповідними нормами КПК України. Наприклад, відповідно до положень ч.3 ст.236 КПК України, слідчий або прокурор мають право заборонити будь-якій особі покидати місце обшуку до його завершення та вчиняти будь-які дії, що можуть перешкодити його проведенню [8, с.4]. Неправомірні обмеження прав людини, тобто такі, що порушують установлений порядок або чиняться неуповноваженим суб'єктом чи з іншою метою, яка не передбачена законом, завжди призводять до порушення прав людини і не можуть бути виправдані жодними потребами досудового розслідування.

Отже, слідчий, який проводить С(Р)Д, повинен чітко дотримуватися концептуальних положень, зокрема розуміти, що конституційні права і свободи людини є найвищою цінністю. Заходи примусу та обмеження прав особи допускаються лише в мінімальному обсязі, визначеному виключно необхідністю забезпечити права і свободи інших людей та інтереси суспільства. Можливості обмеження прав особистості регламентовані і перебувають на судовому контролі.

Список використаних джерел

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
3. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 54-66.
4. Гайду С. О. Державно-правовий примус як метод реалізації політичної функції України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 18-23.
5. Каленіченко Л. І. Державно-правовий примус та система його форм. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 89-92.
6. Ляш А. О., Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: навч. посіб. К.: Освіта України, 2010. 190 с.
7. Смалюк Т. В. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луцьк, 2021. 227 с.
8. Галаган В. І., Удовенко Ж. В., Калачова О. М., Ключуряк С. С. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 160 с.

* * * * *

ТЕЛЕБЕЙ БОГДАНА МИКОЛАЇВНА,
студентка 4-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету,
науковий керівник: ЛУЧКОВСЬКА СВІТЛАНА ІГОРІВНА,
доцент кафедри права Хмельницького національного університету,
канд.юрид.наук, доцент

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ

Військовий збір в Україні був запроваджений 3 серпня 2014 року Законом України від 31 липня 2014 року № 1621-VII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України» [1] як тимчасовий податок. Мета введення такого податкового платежу – забезпечення фінансування заходів з підвищення обороноздатності держави в умовах збройної агресії російської федерації. Військовий збір став своєрідним доповненням до податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), утворивши з ним нерозлучний тандем [2].

Саме поняття «збір» говорить про те, що кошти мають встановлене цільове призначення. До того ж виплати є обов'язковими. Під час введення військового збору у податкову практику України, в законодавстві був визначений тимчасовий характер його стягнення – до 1 січня 2015 р., а Законом України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи», який набрав чинності з 01.01.2015, було внесено зміни до Податкового кодексу України (далі – ПКУ), зокрема відповідно до п.16-1 підрозділу 10 Розділу XX Перехідних положень ПКУ оподаткування військовим збором було подовжено до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України [3]. Вважалося, що із закінченням Операції Об'єднаних сил (ООС, а до 30 квітня 2018 року - АТО) буде скасовано і військовий збір. Про тимчасовість військового збору свідчить той факт, що він так і не був введений до переліку загальнодержавних та місцевих податків і зборів, який містить стаття 9 і стаття 10 Податкового кодексу України [4].

Проте російська агресія не тільки не вщухає, але й набирає обертів. Адже іноді немає нічого більш постійного, ніж тимчасове. Так вийшло й з військовим збором.

Відповідно до положень Податкового кодексу України платниками вказаного податкового платежу є особи, визначені пунктом 162.1 статті 162 цього Кодексу, зокрема фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в

Україні, так і іноземні доходи; фізична особа - резидент, яка володіє та/або користується (орендує (суборендує), на умовах емфітевзису, постійно користується) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, у частині мінімального податкового зобов'язання; фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; податковий агент [4], що сплачує збір за фізичних осіб та від їх імені із зарплати, доходів за цивільно-правовими договорами (ЦПД) та інших доходів (аналогічно з ПДФО) [2].

Наступним обов'язковим елементом правового механізму військового збору є об'єкт оподаткування. З яких доходів варто утримувати військовий збір зазначено у положеннях ст.163 Податкового кодексу України: 1) об'єктом оподаткування резидента є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання); іноземні доходи - доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України; 2) об'єктом оподаткування нерезидента є: загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання) [4]. Отже, до таких доходів належать: загальний дохід, що підлягає оподаткуванню, наприклад, заробітна плата, дохід від продажу майна, винагорода згідно з цивільно-правовим договором, доходи фізичних осіб підприємців та незалежних фахівців; інші види доходів, отримані резидентами та нерезидентами на території України: винагороди, призи тощо, доходи, отримані поза межами країни, якщо вони належать резиденту.

Стосовно доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу, то вони вказані у ст.165 Податкового кодексу України. Ось деякі з них: сума державної та соціальної матеріальної допомоги, державної допомоги, компенсацій, вартість соціальних послуг та реабілітаційної допомоги (включаючи грошові компенсації особам з інвалідністю, на дітей з інвалідністю при реалізації індивідуальних програм реабілітації осіб з інвалідністю, суми допомоги по вагітності та пологах), винагород і страхових виплат, які отримує платник податку з бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та у формі фінансової допомоги особам з інвалідністю з Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю згідно із законом, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України, а також вартість соціальної допомоги в натуральній формі малозабезпеченим сім'ям,

що отримана від надавачів соціальних послуг відповідно до Закону України "Про соціальні послуги"; сума відшкодування платнику податку розміру шкоди, заподіяної йому внаслідок Чорнобильської катастрофи, у порядку та сумах, визначених законом; сума внесків на обов'язкове страхування платника податку відповідно до закону, інших, ніж єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; аліменти, що виплачуються платнику податку згідно з рішенням суду або за добровільним рішенням сторін у сумах, визначених згідно із Сімейним кодексом України, у тому числі аліменти, що виплачуються нерезидентом; основна сума поворотної фінансової допомоги, наданої платником податку іншим особам, яка повертається йому, основна сума поворотної фінансової допомоги, що отримується платником податку; сума єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування платника податку, що вносяться за рахунок його роботодавця у розмірах, визначених законом; доходи у вигляді процентів на поточні банківські рахунки, за якими на користь фізичних осіб здійснюються виключно виплати заробітної плати, стипендій, пенсій, соціальної допомоги та інших передбачених законом соціальних виплат [4] та ін.

Згідно п.п.170.7.1 п.170.7 ст.170 ПКУ не оподатковується та не включається до загального місячного або річного оподатковуваного доходу платника податку благодійна, у тому числі гуманітарна допомога (далі - благодійна допомога), яка надходить на його користь у вигляді коштів або майна (безоплатно виконаної роботи, наданої послуги) та відповідає вимогам, визначеним цим пунктом [4]. Тобто всі види благодійної допомоги, що не оподатковуються ПДФО, не повинні оподатковуватися й військовим збором.

Доходи, отримані платником податку як додаткове благо, визначені п.п.164.2.17 п.164.2 ст.164 ПКУ за певних умов можуть включатися або не включатися до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку, тобто відповідно будуть оподатковуватися чи не оподатковуватися військовим збором. Як бачимо військовий збір майже завжди нерозривно пов'язаний з ПДФО, наприклад, переважно, якщо сплачується ПДФО, то сплачується й військовий збір.

Нарахування, утримання та сплата (перерахування) збору до бюджету здійснюються в порядку, встановленому розділом IV ПКУ (ст.168), з урахуванням особливостей, визначених підрозділом 1 розділу XX «Перехідні положення» вказаного Кодексу, за ставкою, визначеною п.п.1.3 п.16-1 підрозділу 10 розділу XX ПКУ. Ставка

збору становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування, визначеного п.п.1.2 п.16-1 1 підрозд. 10 розд. XX «Перехідні положення» ПКУ.

Базою оподаткування військовим збором є сам дохід. При цьому його не треба зменшувати на суму ПДФО чи податкової соціальної пільги (ПСП) [2]. Отже, військовий збір та ПДФО мають різні бази оподаткування. Також, слід зазначити, що військовим збором не оподатковуються доходи військовослужбовців на період їх безпосередньої участі у відсічі і стримуванні збройної агресії російської федерації.

Податковий агент, який нараховує (виплачує, надає) оподатковуваний дохід на користь платника, зобов'язаний утримувати військовий збір із суми такого доходу за його рахунок. Платник податку, що отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом, та іноземні доходи, зобов'язаний включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу та подати податкову декларацію за наслідками звітного податкового року, а також сплатити податок з таких доходів (пп.168.2.1 п.168.2 ст.168 ПКУ). Особою, яка не є податковим агентом, вважається нерезидент або фізична особа, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності або не є особою, яка перебуває на обліку у контролюючих органах як особа, що провадить незалежну професійну діяльність (пп.168.2.2 п.168.2 ст.168 ПКУ). При цьому, згідно з п.179.7 ст.179 ПКУ фізична особа зобов'язана самостійно до 01 серпня року, що настає за звітним, сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену в поданій нею податковій декларації [4].

Таким чином, підсумовуючи, варто вказати, що ефективність та доцільність введення військового збору є беззаперечним. Військовий збір має надважливе значення для поповнення державного бюджету нашої країни, особливо в час повномасштабного вторгнення рф. Цей збір має загальнообов'язковий характер та має на меті утримання армії та забезпечення військової сфери. Як відомо із всесвітньої практики та історії, найбільш дієвим способом отримати кошти саме в короткий термін, є введення невеликого податку з кожного громадянина. Так, за офіційною інформацією Державної податкової служби України «...протягом 2023 року платниками податків області перераховано до державного бюджету 914,5 мільйона гривень військового збору. Порівняно з аналогічним періодом минулого року надходження збору зросли на 8,5 відсотка, або на 71 мільйон гривень»[5].

Як вже було зазначено вище, військовий збір був встановлений тимчасово, проте, виходячи з реалій війни у нашій

країні, вважаємо, що є потреба в тому, аби закріпити військовий збір на постійній основі, чим усунути правові прогалини для здійснення ефективного акумулювання коштів до державного бюджету на військові потреби країни. У зв'язку з цим, доцільно доповнити перелік загальнодержавних податків і зборів у Податковому кодексі України (ст.9) військовим збором.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України: Закон України від 1 липня 2014 року № 1621-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-18#Text>.

2. Кирильчук Микола, Онищенко Віктор. Військовий збір 2024. *Головбух.* 20 лютого 2024. URL: <https://buhplatforma.com.ua/article/7401-vyskoviy-zbr>.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>.

4. Податковий кодекс України 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

5. Платники Хмельниччини перерахували понад 900 мільйонів гривень на підтримку українського війська. Головне управління ДПС у Хмельницькій області. 09 січня 2024. *Офіційний веб-портал Державної податкової служби України.* URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/regionalni-novini/748258.html>.

* * * * *

ТЕРЕЩЕНКО ВАЛЕРІЯ ВІТАЛІЙВНА,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Сьогодні практика здійснення державної інформаційної політики потребує нового її теоретичного переосмислення. Цей процес перебуває у прямій залежності від процесів наукової обґрунтованості та ефективності здійснення інформаційної політики держави, її світоглядного забезпечення. Інформаційні технології на базі цифрових

каналів зв'язку трансформують існуючі способи виробництва та споживання продукції, у тому числі сприяють виникненню нових інформаційних об'єктів у віртуальному середовищі. Віртуалізація відносин відбувається у зв'язку з використанням різноманітних інформаційних систем. До того моменту, поки право не виробить або не визначить спеціальний легальний режим реалізації для таких об'єктів, для системи чинного правового регулювання є лише однією з форм втілення та прояву цифрової інформації. При цьому варто особливо наголосити, що правове регулювання не є винятковим фактором, що визначає цінність нових явищ та категорій для обігу та забезпечення інформаційної безпеки. Значення набуває інтерес суб'єктів правовідносин та можливості його реалізації. Цінність інформаційних об'єктів у віртуальному середовищі формує та визначає безпосередньо користувач інформаційної системи, що є учасником інформаційних відносин.

Теоретико-методологічна база формування ідеології інформаційної політики має ґрунтуватися на сучасних уявленнях про державну інформаційну політику як про систему ідей, установок, цілей, методів та засобів, за допомогою яких держава (в особі своїх органів та посадових осіб) здійснює нормативно-правове регулювання відносин між громадянським суспільством та інформаційною системою держави, яка володіє власним потенціалом влади та впливу на суспільні процеси.

У адміністративно-правових дослідженнях, працях з державного управління та політичних наук існує достатньо широкий спектр пропозицій щодо тлумачення категорії «інформаційна політика».

Слід зазначити, що розуміння суті поняття «інформаційна політика» різними вченими суттєво відрізняється: одні розглядають її як комплекс дій держави для одержання, використання, поширення та зберігання інформації або як захист держави від інформаційних загроз різного типу, інші – як сукупність стратегічних завдань держави, основною метою яких є перехід до інформаційного суспільства. На нашу думку, більшість з цих визначень враховує лише окремі напрями діяльності держави в інформаційній сфері [1, с.140].

Так, І.В. Арістова наголошує, що «...в інформаційному суспільстві, ... політика та інформація – це взаємозалежні явища, що впливають одне на одне в процесі соціального управління. Довгострокова стратегічна ціль державної інформаційної політики України (у розширеному варіанті) – це формування відкритого інформаційного суспільства на основі розвитку єдиного

інформаційного простору цілісної держави, його інтеграція у світовий інформаційний простір з урахуванням національних особливостей і інтересів при забезпеченні інформаційної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях [2].

Ю. Нестеряк вважає, що «...державна інформаційна політика України – це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, суспільних інституцій і громадських об'єднань та створених ними засобів масової комунікації, спрямована на вироблення і реалізацію правових, політичних та економічних умов функціонування інформаційної системи, що впливають із сукупності цінностей українського суспільства [3, с.50].

Водночас, О. Токар підкреслює, що «...державна інформаційна політика має спрямовуватися на вирішення наступних завдань: формування національного інформаційного простору, розвиток інформаційної інфраструктури; забезпечення інформаційної безпеки на трьох основних рівнях (особа, суспільство, держава) та безпеки інформації (захист від несанкціонованого використання, псування інформації, захист конфіденційної інформації та інформації, що становить державну таємницю); створення належних умов для інтеграції України у світову інформаційну спільноту; становлення галузі інформаційної індустрії: виробництво засобів комунікації, зв'язку, опрацювання інформації, надання інформаційних продуктів і послуг; формування інформаційного ринку та усунення передумов для його тінізації; формування суспільної свідомості людини для її майбутньої життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. [4, с.139].

В. Вакулич та О. Бухтатий у спільній праці приходять до висновку, що у мінімізованому сенсі державна інформаційна політика означає ніщо інше, як цілеспрямований потік певної інформації, який так чи інакше контролюється владою [5, с.97].

В. Пашкова розглядає інформаційну політику як сукупність законів і положень, присвячених створенню, виробництву, збиранню, зберіганню та організації розповсюдження інформації і доступу до неї. На думку дослідниці, основне значення інформаційної політики полягає в тому, що вона «впливає на шляхи, якими окрема особа і суспільство в цілому робить політичний, економічний та соціальний вибір» [6, с.4].

Ю.Л.Мохова, А.І.Луцька підкреслюють, що «...сучасна інформаційна політика в розвинених країнах – це сукупність напрямів і способів діяльності компетентних органів держави з контролю, регулювання та планування процесів у сфері одержання, зберігання,

оброблення, використання та поширення інформації. Розвинені країни нині рухаються шляхом цілеспрямованого правового впорядкування відносин у національному інформаційному просторі, приймають необхідні законодавчі акти, перебудовують діяльність органів державної влади, які відповідають за формування та реалізацію інформаційної політики» [7].

У.В. Ільницька наголошує, що, «... інформаційна політика – це цілеспрямована діяльність держави та її інститутів у сфері виробництва, поширення, обміну, захисту інформації, задоволення потреб громадян, юридичних осіб, держави, а також використання інформації в управлінських процесах» [8].

Ю.М. Іванченко зазначає, що «...поняття «інформаційна політика» окреслюють як спосіб генерування, формування, використання інформаційних потоків і ресурсів із боку різних суб'єктів (окремих організацій, підприємств чи установ, які можуть мати свої інтереси в роботі з інформацією, тобто під нею слід розуміти сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з отримання, використання, поширення та зберігання інформації» [9].

М.А.Еделева вважає, що «...державна інформаційна політика – це квінтесенція зусиль держави, спрямованих на формування свідомості громадян для об'єднання прагнень спрямованих на зміцнення країни, політичних і громадських інститутів, які формують основи держави. Державна інформаційна політика направлена на формування інформаційного простору. Держава повинна використовувати інформаційну політику для досягнення пріоритетних завдань розвитку суспільства» [10].

В.Негодченко вважає, що «...державна інформаційна політика – це сукупність напрямів та способів реалізації цілого комплексу взаємопов'язаних заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на отримання, використання, поширення та зберігання інформації, у результаті чого відбувається процес впливу уповноважених на те суб'єктів (насамперед, відповідних органів державної влади) на об'єкт управління з метою досягнення необхідного результату» [11, с. 78].

Необхідно також, звернути увагу на думку І.Р. Березовської, яка, аналізуючи поняття «державна інформаційна політика», вказує, що така політика повинна закласти основи для вирішення фундаментальних завдань розвитку суспільства, головними з яких є формування єдиного інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, гарантування інформаційної безпеки особистості, суспільства й держави» [12].

Г.М. Красноступа наголошує, що «...державна інформаційна політика забезпечується за допомогою дій, які за сутністю є комплексом цілеспрямованих організаційних і правових заходів, що впливають на об'єкт управління (певний державний інтерес), у результаті чого досягається необхідний для суспільства результат» [13].

Зазначене дає нам можливість сформулювати власне бачення поняття державної інформаційної політики на регіональному рівні як цілеспрямовану діяльність органів публічного управління та їх посадових осіб у сфері формування, одержання, використання, поширення та зберігання інформаційних ресурсів необхідних для здійснення публічного управління та адміністрування в межах інформаційного простору окремого регіону (макрорегіону) та важливих у протидії гібридній війні та кіберзагрозам, забезпеченні захисту персональних даних, баз (реєстрів) публічної інформації, запобігання маніпуляції зі свідомістю громадян та суспільною думкою, протидії інформаційним атакам та «фейкам» спрямованим на внутрішню дестабілізацію. Державна інформаційна політика на регіональному рівні спрямована на інтеграцію інформаційного простору окремого регіону (макрорегіону) у міжнародний (спільний європейський) інформаційний простір з урахуванням національних особливостей і інтересів при забезпеченні інформаційної безпеки на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

Важливим елементом державної інформаційної політики на регіональному рівні є інформаційне забезпечення системи зв'язків з громадськістю місцевими органами виконавчої влади. Це дає змогу формувати дієвий механізм вирішення багатьох проблем, що виникають у стосунках між інститутами держави та громадянського суспільства, і, насамперед, подолати відчуженість між громадськістю та державою.

Аналіз практичної діяльності органів місцевої виконавчої влади щодо інформаційного забезпечення зв'язків із громадськістю свідчить про те, що недостатня ступінь активності населення в питаннях співпраці з структурами влади для вирішення насущних проблем значною мірою залежить від рівня організації роботи адміністративного апарату та його інформаційного забезпечення.

Інформаційна політика в її сучасному розумінні є інструментом забезпечення безпеки людини, суспільства, держави, а також світової спільноти. У багатьох країнах та міжнародних об'єднаннях існують спеціальні структури, що здійснюють інформаційну діяльність. Крім того, у цій діяльності беруть активну

участь і перші особи держави, реалізуючи найважливіші інтереси у сфері національної та міжнародної безпеки. Потужні структури з питань реалізації інформаційної політики існують, як в авторитарних державах, так і в країнах із демократичним режимом.

Таким чином, адміністративно забезпечена і концептуально структурована інформаційна політика дозволяє вирішувати низку найважливіших національних і міжнародних завдань. Важливими завданнями інформаційної політики в умовах війни має стати вирішення проблеми балансу інтересів суспільства, отримання об'єктивної та своєчасної інформації, та необхідність дотримання вимог секретності в умовах ведення масштабних бойових дій. Виконання різноманітних завдань збройними силами та іншими мілітаризованими формуваннями з відбиття агресії ворога.

Список використаних джерел:

1. Токар О. Державна інформаційна політика: проблеми визначення концепту. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 131-141. URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tokar_derzhavna.pdf.
2. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти; за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. 368 с.
3. Нестеряк Ю.В. Державна інформаційна політика: теоретико-методологічні засади : Монографія. К. : НАДУ, 2014. 292 с.
4. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. [Б. Кухта та ін.]. Л.: Кальварія, 2003. 500 с
5. Вакулич В.М. Державна інформаційна політика як механізм реалізації інформаційної функції сучасної держави. *Публічне управління: теорія та практика*. К., 2014. № 1. С. 97-107
6. Пашкова В. С. Інформаційна політика і бібліотека. *Бібліотека і влада. Збірник статей до Міжнародної науково-практичної конференції*. К., 2000. С. 4 -19.
7. Мохова Ю. Л. Сутність та головні напрямки державної інформаційної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL.: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/27.pdf.
8. Ільницька У.В. Державна інформаційна політика та її роль в реалізації національних інтересів України та демократизації суспільного життя. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжиського*. Львів 2009. Том 11, №2 (41). Частина 5. С. 301–307.
9. Іванченко Ю.М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2005. № 2. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/>.

10. Еделєва М. А. Концепт державної інформаційної політики в сучасних умовах. Грані. 2016. № 3. С. 62-67.
11. Негодченко В. Основні напрями державної інформаційної політики в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 77-81.
12. Березовська І.Р. Державна інформаційна політика України та основні напрями її вдосконалення. Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». 2014. № 4. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/132.
13. Красноступ Г.М. Основні напрями правового забезпечення державної інформаційної політики. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України URL: <http://old.minjust.gov.ua/30768>.

* * * * *

ТРОЙНІКОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Українського державного університету залізничного транспорту,
канд. екон. наук, доцент

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ

Адаптація вітчизняного транспортного сектору до світових вимог та європейської системи є складним процесом.

Основні пріоритетні напрями, які були визначенні в межах Національної транспортної стратегії [1] з горизонтом реалізації до 2030 року є актуальними та поступово і повільно втілюються.

Основним завданням Національної транспортної стратегії є адаптація національного законодавства до законодавства ЄС, що сприятиме лібералізації та взаємному доступу на ринки України та Європейського Союзу [2].

Розвиток ефективної логістики для бізнесу та пасажирів до 2030 року є одним з напрямків Національної транспортної стратегії, що забезпечить підвищення якості транспортних послуг, оновлення основних фондів.

Розвиток ефективної логістики для бізнесу та пасажирів до 2030 здатне зменшити витрати ресурсів при наданні транспортних послуг.

Стратегія охоплює всі види транспорту, враховуючи і міський [1].

Для гармонізації процесів створена модель Public service obligation (PSO), яка є частиною євроінтеграції України [2].

Метою PSO є захист загальноосупільних інтересів.

У контексті законодавства Європейського Союзу, зобов'язання щодо надання публічних послуг – це зобов'язання, покладене на організацію законодавством або договором, надавати послуги, що становлять загальний інтерес на території ЄС. PSO діють в будь-якій галузі суспільних послуг, але для соціальних, поштових, енергетичних, транспортних послуг, тобто для певних секторів модель є актуальною [2].

Громадський транспорт, гарантований державою і фінансується з бюджету як соціальна послуга. Він є ресурсом, якість якого забезпечує розвиток інших галузей та дає розвиток та доступ до суспільних благ.[2]

Застосування такої моделі дає можливість формувати прозорі договірні відносини з перевізниками, що призведе до покращення якості транспортних послуг та дозволить залучити інвестиції в транспортну галузь.

Одним із фундаментальних положень Угоди про асоціацію Україна-ЄС є реформування транспортного сектору нашої країни через запровадження моделі PSO у пасажирських перевезеннях громадським транспортом. Слід зазначити, що процес гармонізації українського законодавства з європейськими директивами просувається вкрай повільно [2].

Список використаних джерел

1 Національна транспортна стратегія України до 2030 року. URL:https://publications.chamber.ua/2017/Infrastructure/UDD/National_Transport_Strategy_2030.pdf.

2 Співробітництво у сфері транспорту. URL:<https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/transport>.

3 Модель Public Service Obligation (PSO) – як частина євроінтеграції України URL: <https://enefcities.org.ua/novyny/model-public-service-obligation-pso--yak-chastyna-yevrointegratsi-ukrany/>.

* * * * *

ТЮРІН СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ,
аспірант кафедри Глобальної та національної безпеки
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Питання забезпечення захисту персональних даних громадян органами публічної влади останнім часом носить актуальний характер. Перебіг подій російсько-української війни лише підкреслює увагу до проблеми захисту персональних даних як однієї із форм забезпечення інформаційної безпеки. Персональні дані означають будь-яку інформацію, що дають можливість ідентифікувати особу. Така ідентифікація може носити прямий чи опосередкований характер, зокрема, за допомогою коду або одного чи більше факторів, притаманних фізичним, фізіологічним, розумовим, економічним, культурним чи соціальним аспектам її особистості.

Традиційно інформаційна безпека діяльності місцевих органів виконавчої влади становить певний стан захисту інформаційних баз даних, інформаційних систем, персональних даних посадових осіб та їх інформаційної інфраструктури, при якому зводяться до мінімуму всі небажані наслідки використання інформаційних продуктів та інформаційних технологій, забезпечується їх збереження від несанкціонованого доступу та втручання. В змістовному плані, інформаційна безпека включає три складові: задоволення інформаційних потреб суб'єктів управління на регіональному рівні; забезпечення безпеки інформації, у тому числі і персональних даних та забезпечення захисту суб'єктів інформаційних відносин від негативного інформаційного впливу.

Інформаційна безпека проявляються по-особливому на кожному з рівнів державного управління, а саме: стратегічному (який здійснюється КМУ); тактичному (здійснюється центральними органами виконавчої влади) та оперативному (реалізується місцевими органами виконавчої влади, провідне місце серед яких займають обласні військові адміністрації, та органами місцевого самоврядування). Нажаль, необхідність врахування регіонального аспекту захисту персональних даних при цьому залишається поза увагою сучасних дослідників.

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» до учасників відносин, пов'язаних із персональними даними

законодавством віднесено самого суб'єкта персональних даних, а також: володільця персональних даних, розпорядника персональних даних, третю особу та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [1].

Володільцем чи розпорядником персональних даних можуть бути підприємства, установи і організації усіх форм власності, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, фізичні особи - підприємці, які обробляють персональні дані відповідно до закону. Розпорядником персональних даних, володільцем яких є орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, крім них, може бути лише підприємство державної або комунальної форми власності [1].

Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII кожен державний службовець зобов'язаний зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню [2].

Відповідно до законодавчих вимог обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством. Персональні дані обробляються у формі, що допускає ідентифікацію фізичної особи, якої вони стосуються, не довше, ніж це необхідно для законних цілей, у яких вони збиралися або надалі оброблялися. Закон України «Про захист персональних даних» називає такі види порушень права на персональні дані: незаконна обробка; втрата; знищення; пошкодження; приховування; ненадання чи несвоєчасне їх надання; надання відомостей, що є недостовірними чи ганьблять честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи (п. 7 ч. 2 ст. 8); незаконне відстрочення або відмова у доступі до персональних даних (ст. 18); незаконний доступ до персональних даних (ч. 1 ст. 24) [1]. Обробка персональних даних в історичних, статистичних чи наукових цілях може здійснюватися за умови забезпечення їх належного захисту. Окрему групу також становлять персональні дані у режимі обмеженого доступу.

Стосовно персональних даних у режимі обмеженого доступу слід вести мову про «правовий режим конфіденційності персональних даних», який має власний зміст і поширюється на випадки обробки персональних даних на умовах дотримання конфіденційності. Конфіденційність персональних даних є встановленою законодавством

вимогою, зверненою виключно до оператора, обробника персональних даних, органу захисту персональних даних, працівника оператора, а також іншої особи, тобто конфідентам, які отримали доступ до персональних даних на законній підставі. Конфіденційність, як обов'язкова вимога, виникає з отримання доступу до персональних даних конфіденту, за відсутності у нього законних підстав для обробки їх у режимі загальнодоступної інформації. Особливого значення це набуває в умовах ведення війни. Наприклад, до числа такої необхідно віднести інформацію визначену Законом України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів», який передбачає обіг відомостей, необхідних для забезпечення ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Володільцем Реєстру є Міністерство оборони України (володільця Реєстру), розпорядниками Реєстру є Генеральний штаб Збройних Сил України, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України (далі - розпорядник Реєстру). Володільця Реєстру за погодженням з Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України здійснює комплекс заходів для забезпечення технічного захисту персональних та інших даних Реєстру в процесі їх зберігання, обробки та передачі каналами телекомунікацій відповідно до законодавства України [3].

Нажаль, до початку війни істотних кроків у частині створення додаткових гарантій захисту персональних даних громадян не відбувалося, а тому заходи з забезпечення інформаційної безпеки формуються екстремим чином. Одним з перших кроків у сфері формування нових правових механізмів захисту персональних даних громадян органами публічної влади у період війни стала Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», відповідно до положень якої на період дії воєнного стану міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, можуть вживати таких додаткових заходів, серед іншого це: розмішувати державні інформаційні ресурси та публічні електронні реєстри на хмарних ресурсах та/або в центрах обробки даних, що розташовані за межами України, та реєструвати доменні імена у домені gov.ua для такого розміщення та зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів [4]. Отримавши можливості захисту інформаційних ресурсів, органами влади було створено організаційно-технічні передумови до захисту

громадян, що потребують додаткових гарантій захисту їх персональних даних.

Законодавство вимагає, аби володільці, розпорядники персональних даних та треті особи забезпечували захист цих даних від випадкових втрати або знищення, від незаконної обробки, у тому числі незаконного знищення чи доступу до персональних даних.

В органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також у володільцях чи розпорядниках персональних даних, що здійснюють обробку персональних даних, яка підлягає повідомленню, створюється (визначається) структурний підрозділ або відповідальна особа, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці.

Відповідно до національного законодавства, якщо обробка персональних даних здійснюється державним органом, органом місцевого самоврядування, які діють виключно в межах повноважень, визначених законом, то зазвичай обсяг та мета обробки вже сформульовані відповідними актами законодавства, що регламентують діяльність таких володільців.

Зауважимо, що, як правило, захист персональних даних громадян як засіб забезпечення інформаційної безпеки на регіональному рівні регламентовано на рівні розпорядження голови обласної державної адміністрації «Про затвердження Положення про обробку та захист персональних даних запитувачів інформації, що звертаються до обласної державної адміністрації відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та «Типового порядку здійснюється ведення обліку працівників, які мають доступ до персональних даних з визначенням інформаційної системи, реєстру, бази персональних даних, картотек, справ, до яких має доступ працівник». У цих документах, як правило, визначено рівень доступу до відповідної бази персональних даних та склад персональних даних, до якої має доступ працівник. Здійснюється розмежування доступу працівників до персональних даних у обсязі необхідному для виконання професійних чи службових або трудових обов'язків.

Вважаємо, що в умовах війни зазначені традиційні кроки захисту персональних даних громадян мають бути доповнені. Так, наприклад, в розпорядчих документах обласної військової адміністрації має бути визначено спеціальні вимоги до обробки та захисту персональних даних суб'єктів персональних даних. Зокрема, визначено конкретну мету та підстави обробки персональних даних, склад персональних даних, умов та процедури їх зміни, видалення або знищення, а також категорії суб'єктів персональних даних, способи

збору, накопичення персональних даних, строк та умови зберігання персональних даних, процедуру збереження інформації про операції, пов'язані з обробкою персональних даних.

Також має бути визначено порядок взаємодії обласної військової адміністрації з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини щодо питання обробки даних, та його представником у певній області з наданням інформації про відповідальну особу (інспектора з персональних даних), що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці.

Інституційним проявом зміцнення захисту персональних даних громадян може бути створення регіональних інформаційних центрів як регіональної інституції обробки інформації у тому числі і персональних даних окремих категорій громадян: державних службовців, представників правоохоронних органів, робітників критичної інфраструктури, призовників, військовозобов'язаних та резервістів, у тому числі тих з них хто потратив у полон або став заручником ворога, вимушених переселенців, зниклих без вісти мешканців конкретного регіону.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297–VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

3. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 березня 2017 року № 1951-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text>.

4. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-funkcionuvannya-informacijno-komunikacijnih-sistem-elektronnih-komunikacijnih-sistem-publichnih-elektronnih-reyestriv-v-umovah-voyenno-go-stanu-263>.

* * * * *

ФРАНЮК АЛІНА ВОЛОДИМИРІВНА,
студентка 4 курсу факультету публічного управління
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ДЕВІАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Поведінка, що не вкладається в рамки розуміння більшості людей, називається девіантною. До такої поведінки не відносяться звичайні дії середньостатистичного громадянина, адже вони не викликають нерозуміння, шок, подив, страх, ворожість з боку звичайних громадян. Девіантна поведінка поділяється на два типи, так, розрізняють позитивну і негативну девіантну поведінку. До позитивної відносяться гіперактивність, талант, що межує з геніальністю, помірність – дії, що не суперечать букві закону [4, с.25].

Девіації, або відхилення від прийнятих у суспільстві норм поведінки, можуть бути одними з ключових детермінант злочинності серед неповнолітніх. Вони охоплюють широкий спектр поведінки, від менших порушень до серйозних кримінальних правопорушень, і мають різноманітні причини та фактори ризику. Розуміння цих девіацій допомагає у профілактиці злочинності та розробці ефективних стратегій виправлення.

Соціально-економічні фактори. Бідність та соціальна ізоляція – неповнолітні з малозабезпечених сімей чи з неблагополучних районів частіше схильні до девіантної поведінки. Недостатня освіта – відсутність доступу до якісної освіти може збільшувати шанси на залучення до девіантних груп чи злочинності.

Незайнятність суспільною працею. Незважаючи на війну, складну соціально-економічну ситуацію, молодь прагне до комфорту та розваг, потребує матеріальної самостійності, прагне заробляти особисті кошти. Однак, дуже часто недобросовісні роботодавці або, наприклад, відсутність роботи у селах та маленьких містечках, низька заробітна плата, негативно впливають на поведінку молоді.

Сімейні фактори. Проблеми в сім'ї – домашнє насильство, зловживання алкоголем або наркотиками батьками, відсутність батьківського нагляду та підтримки можуть сприяти розвитку девіантної поведінки. Виховання – авторитарний або надмірно поблажливий стиль виховання також може вести до розвитку поведінкових проблем. У кримінології сімейне неблагополуччя

розглядають як одну із детермінант, що надзвичайно сильно впливає на формування злочинної поведінки неповнолітніх [3, с.204].

Потрібно зазначити, що сім'я як мікросередовище і сприяє розвитку дитини, так і може його гальмувати. Її. Неблагополучна родина – це велика суспільна проблема, адже здебільшого протиправна поведінка неповнолітніх була детермінована недоліками сімейного виховання, причому особи, що є неповнолітніми, обирають протиправну поведінку під безпосереднім впливом або за участю батьків.

До чинників, що негативно діють на особистість дитини в сімейному вихованні належать:

- а) тривала бездоглядність;
- б) гіперопіка та підвищена суворість батьків;
- в) різні конфліктні ситуації [4, с.129].

Психологічні фактори. Низька самооцінка та відчуття відчуженості – неповнолітні, які відчують себе відкинутими або ізольованими, можуть звертатися до девіантної поведінки як способу самоствердження або пошуку прийняття. Агресивність та імпульсивність – особистісні риси можуть сприяти схильності до ризикованої поведінки або злочинності.

Вплив ровесників на девіантну поведінку молоді є значним і багатограним. Девіантна поведінка означає відхилення від прийнятих у суспільстві норм і цінностей, яке може проявлятися у різних формах – від незначних порушень правил до серйозних кримінальних правопорушень. Роль ровесників у формуванні поведінки підлітків та молоді є важливою з кількох причин:

Пошук ідентичності: підлітковий вік характеризується пошуком особистої ідентичності та незалежності від батьків. Молоді люди часто звертаються до своїх ровесників, щоб знайти прийняття, підтримку та зразки для наслідування, що робить думки і поведінку ровесників особливо впливовими.

Груповий тиск: груповий тиск є одним з ключових факторів, що спонукає молодь до девіантної поведінки. Бажання бути прийнятими в групі може змусити молодих людей йти на компроміс зі своїми цінностями та приймати участь у діяльності, яку вони можуть вважати неприйнятною або ризикованою.

Навчання та моделювання: теорії соціального навчання стверджують, що люди навчаються поведінки через спостереження, імітацію та моделювання. Молодь, яка спостерігає девіантну поведінку у своїх друзів або популярних учнів, може наслідувати цю поведінку, вважаючи її прийнятною або навіть бажаною.

Соціальна ізоляція: з іншого боку, молоді люди, які відчувають соціальну ізоляцію або відкидання з боку ровесників, також можуть звернутися до девіантної поведінки як спосіб вираження протесту або здобуття уваги [1, с. 10].

Вплив інформаційного оточення: у сучасному світі, де соціальні медіа й інтернет відіграють значну роль у житті молоді, ровесники можуть впливати один на одного не тільки особисто, а й віртуально. Це створює додатковий простір для розповсюдження девіантної поведінки та культур.

Щоби запобігти негативному впливу ровесників на девіантну поведінку молоді, важливо розвивати програми соціальної підтримки, освітні ініціативи, які спрямовані на формування навичок критичного мислення, самостійності та відповідальності. Також важливо створювати безпечне і підтримуюче середовище в школах та спільнотах, де молодь могла б знаходити позитивні зразки для наслідування та відчувати себе цінною частиною суспільства.

Освітній контекст. В ідеалі в освітніх закладах діти мають отримувати знання, практичні навички, проявляти свої творчі здібності та соціалізуватися, однак, насправді, українські заклади ще дуже далекі від цього. Низький професійний рівень викладачів, відсутність кваліфікованих психологів, невміння комунікувати із дітьми створює ряд проблем. Школи щороку випускають дітей, які будуть жити нереалізовано, самотньо, вони карають за прояви індивідуальності, громадянської свідомості, прояви власної думки. Крім того, на сьогодні накладається відбиток війни, у якій вже два роки живуть наші діти. Шкільні проблеми – такі як академічні невдачі, часта відсутність на заняттях, конфлікти з учителями та однолітками, можуть сприяти розвитку девіантної поведінки. Відсутність позитивних рольових моделей – недолік позитивних прикладів у школі або спільноті може обмежити можливості неповнолітніх для позитивної ідентифікації та наслідування.

Сукупність кримінальних правопорушень, які здійснюють неповнолітні, виходячи з детермінантів та мотиваційної моделі їх поведінки, фахівці ділять на декілька умовних категорій:

1) «кримінальні правопорушення-виживання». Їх здійснюють через бідність, складне фінансове становище, задоволення базових життєвих потреб, таких як їжа, одяг тощо обставинами, гострою нуждою, виживання у зоні бойових дій, під окупацією;

2) «кримінальні правопорушення-залежності». Здійснюються під впливом різних видів залежності: алкогольної, наркотичної та ігрової залежності, щоб отримати кошти на свої потреби;

3) «кримінальні правопорушення-наслідування». Їх вчиняють під впливом друзів, або старших людей, яким підлітки довіряють або яких бояться;

4) «кримінальні правопорушення-примуси». Вчиняють під примусом, погрозами, залякуваннями тощо;

5) «кримінальні правопорушення - розваги». Їх здійснюють, щоб відчути адреналін, ризик, як правило діти, що не мають фінансових труднощів, заради розваги;

6) «кримінальні правопорушення-протесту». Вчиняє молодь, що невдоволена своїм становищем, щоб самоствердитися, доказати свою позицію;

7) «кримінальні правопорушення-парадокси». Здійснюються задля задоволення певних підсвідомих потягів і бажань, хворобливих уявлень, позбавлення від внутрішнього страху або на ґрунті розладів психіки і поведінки [2, с. 204].

Отже, детермінантами, що впливають на вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, є конкретні причини та умови, які в сукупності сприяють вчиненню кримінального правопорушення особою, яка не досягла 18 років. Специфіка порядку визначення злочинності неповнолітніх пов'язана з віковими соціально-психологічними особливостями неповнолітніх, а також особливостями їх соціально-правового статусу.

Серед детермінант злочинності серед неповнолітніх найбільш важливими та вирішальними є негативний вплив у сім'ї, дефіцит шкільного навчання, незайнятість соціальної роботи, дефіцит дозвілля, негативний вплив інформації та спілкування.

Список використаних джерел

1. Градецька Н. Вплив мікросередовища у детермінації злочинної поведінки неповнолітніх. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 4. С. 10-11.
2. Головкін Б.М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема. *Кримінологія*. 2016. 211 с.
3. Кримінологія: підручник; за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. К. : Національна академія управління, 2010. 496 с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник. К.: Либідь, 2011. 520 с.
5. Сизоненко А. Детермінанти злочинної поведінки неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 127-135.

* * * * *

ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Принципи права є одним із найважливіших елементів будь-якої правової системи. Від того, наскільки вони відображені в правових нормах і в правозастосовній діяльності, багато в чому залежить ефективність правового регулювання. Не винятком є і сфера віртуальних активів, стрімкий розвиток якої спонукає держави в усьому світі розробляти способи їх врегулювання, що спиратимуться на базові принципи.

Під принципами регулювання обігу віртуальних активів слід розуміти сукупність вихідних начал та основоположних ідей, які спрямовані на забезпечення однорідного формулювання правового впливу на суспільні відносини щодо використання нематеріальних активів, виражених сукупністю даних в електронній формі, що мають вартість, економічну цінність та пряму взаємодію двох сторін без участі посередників у децентралізованій мережі.

Систему принципів регулювання обігу віртуальних активів можна розподілити на:

- 1) загальні принципи права;
- 2) спеціальні принципи використання цифрових технологій в публічній сфері;
- 3) принципи державного регулювання обороту віртуальних активів.

До першої групи принципів належать наступні: правової визначеності, законності, принцип заборони свавілля, заборони дискримінації та рівності перед законом, прозорості, підзвітності, неупередженості, участі у прийнятті рішень, ефективності, тощо.

Наприклад, принцип законності як засаднича вимога обігу віртуальних активів полягає у тому, що як державні органи, що регулюють сферу обігу віртуальних активів, так і учасники ринку віртуальних активів, повинні діяти відповідно до чинного законодавства. Іншим прикладом є принцип прозорості, який вимагає, щоб суб'єкти публічного адміністрування організовували свою діяльність так, щоб інформаційні процеси та дані були доступні всім учасникам ринку віртуальних активів через засоби масової інформації та офіційні веб-сайти.

Як зазначає Бондаренко О.В., спеціальні принципи використання цифрових технологій в публічному секторі виникли як результат того, що ідея використання сучасних технологій набула всеохоплюючого значення [1, с. 88].

Зазначені принципи визначені в Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. Зокрема, у Концепції визначено, що її реалізація здійснюється за такими основними принципами:

- цифровий за замовчуванням – забезпечення будь-якої діяльності органів влади (у тому числі надання публічних послуг, забезпечення міжвідомчої взаємодії, взаємодії з фізичними та юридичними особами, інформаційно-аналітичної діяльності) передбачає електронну форму реалізації як пріоритетну, а планування та реалізацію будь-якої реформи, проекту чи завдання – із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій;

- одноразового введення інформації – реалізація підходу, за якого фізичні та юридичні особи лише один раз подають інформацію до органів влади, а у подальшому ця інформація повторно використовується органами влади для надання публічних послуг та виконання інших владних повноважень з дотриманням вимог захисту інформації та персональних даних. Зазначений принцип стосується як внесення/наповнення відповідної інформації до окремих блоків розподіленого реєстру так і її подальшого використання;

- сумісності за замовчуванням – здійснення проектування та функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем в органах влади відповідно до єдиних відкритих вимог та стандартів для забезпечення їх подальшої сумісності та електронної взаємодії та повторного використання;

- доступності та залучення громадян;

- прозорості та відкритості;

- довіри та безпеки [2].

Третя група принципів – принципи державного регулювання обороту віртуальних активів визначена у статті 14 Закону України «Про віртуальні активи». Зокрема, статтею закріплено наступні принципи: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [3]. Проаналізуємо їх детально.

Принцип доцільності визначено як обґрунтовану необхідність державного регулювання окремих правовідносин з метою вирішення існуючої проблеми.

Принцип адекватності згідно із законом передбачає відповідність рівня та форм державного регулювання ринковим вимогам та потребам у вирішенні існуючих проблем. Досліджуваний принцип витікає із принципу правової держави, із самої суті основних прав, що виражають загальне право на свободу громадянина по відношенню до держави. Адекватність необхідно розглядати як конституційно-правовий принцип, який потрібно приймати як відправну точку, вихідний пункт для вчинення всіх заходів та дій з боку органів державної влади.

Серед основних засад також відведено місце принципу ефективності, який у законі визначено як забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акту максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави.

Принцип збалансованості передбачає забезпечення у державному регулюванні балансу та рівноваги інтересів громадян, суб'єктів господарювання та держави.

Принцип передбачуваності визначає послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дає змогу суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності. На цьому треба зосередити увагу, так як регуляторні акти повинні бути проголошені наперед, тобто до їх застосування та мають бути передбачуваними щодо їх наслідків: вони повинні бути сформульовані з достатньою мірою чіткості, щоб суб'єкт використання віртуальних активів мав можливість визначити та скерувати свою поведінку.

Принцип прозорості та врахування громадської думки відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» передбачає відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності. Враховуючи положення закону та погляди науковців, принцип прозорості державного регулювання обороту віртуальних активів можна розглядати як забезпечення зрозумілості державного регулювання для усіх суб'єктів сфери віртуальних активів, за допомогою інформаційної діяльності органів

державної влади. Така інформаційна діяльність сприятиме участі громадськості в обговоренні, виробленні та прийнятті державно-управлінських рішень, а також здійсненні відповідного контролю за їх реалізацією, що у свою чергу, забезпечить врахування громадської думки.

На додаток до виокремлених груп принципів, слід також додати відправні засади, які впливають із положень прийнятого 20 квітня 2023 р. Європейського регламенту МіСа, яким було усунуто невизначеність у правових підходах національного права до регулювання віртуальних активів і встановлено єдині для всього Європейського Союзу уніфіковані правила щодо регулювання сфери криптоактивів.

Важливим аспектом, серед інших, стало закріплення в європейському регламенті положень щодо принципів яким повинні відповідати нормативні акти регулювання сфери віртуальних активів: «(9) Законодавчі акти Союзу щодо фінансових послуг повинні керуватися принципами «однакова діяльність, однакові ризики, однакові правила» та технологічної нейтральності». Крім наведеної норми з чітко виділеними принципами, зі змісту МіСА простежуються й відправні начала, зокрема:

- будь-який законодавчий акт, прийнятий у сфері криптоактивів, має бути конкретним і перспективним, відповідати інноваціям і технологічним розробкам і ґрунтуватися на стимулюючому підході;

- будь-який законодавчий акт, прийнятий у сфері криптоактивів повинен сприяти меті боротьби з відмивання грошей і фінансуванню тероризму;

- щоб забезпечити захист споживачів, цілісність ринку та фінансову стабільність, постачальники послуг криптовалютних активів повинні завжди діяти чесно, професійно та в найкращих інтересах своїх клієнтів [4].

Отже, фінансовий ринок віртуальних активів, зважаючи на його великий обсяг та постійний активний розвиток і трансформацію, потребує надійних правил функціонування в основі яких повинні бути проаналізовані вище принципи, як універсальні регулятори, закріплені на державному рівні. При цьому, важливим є законодавче врахування як загальних принципів права та спеціальних принципів використання цифрових технологій, так і запозичення міжнародного досвіду регулювання сфери криптоактивів.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О.В. Принципи забезпечення обігу віртуальних активів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2022. № 2(62). С. 86-91.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#top>.
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
4. Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA). URL: <https://www.esma.europa.eu/esmas-activities/digital-finance-and-innovation/markets-crypto-assets-regulation-mica>.

* * * * *

ЧАБАНЕНКО МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,
доктор юрид. наук, професор

ПРАВА ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, ПЕРЕДАНИХ У КОРИСТУВАННЯ БОРЖНИКУ ЗА АГРАРНОЮ НОТОЮ

Закон України «Про аграрні ноти» [1] (далі – Закон) має набрати чинності 01.01.2025 року. Закон запроваджує новий правовий інструмент залучення грошових коштів у сільське господарство – аграрні ноти, які є доволі подібними до вже існуючих аграрних розписок.

Серед багатьох аспектів, які відрізняють аграрні ноти від аграрних розписок, особливу увагу привертають встановлені Законом правові засоби забезпечення виконання зобов'язань за аграрними нотами, забезпечення прав та законних інтересів кредиторів за аграрними нотами.

Аграрна нота – це неемісійний цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання боржника, забезпечене заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції (товарна аграрна нота) або

сплатити грошові кошти кредитору (фінансова аграрна нота) відповідно до умов, визначених таким цінним папером (ч.1 ст.5, ч.4 ст.5, ч.1 ст.6, ч.1 ст.7 Закону).

Кредитором є власник аграрної ноти, а боржником – особа, яка її видала (пункти 1, 3 ч.1 ст.1 Закону). При цьому право видавати аграрні ноти мають особи, яким належить право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою для виробництва сільськогосподарської продукції.

Отже, аграрна нота може бути видана особою, яка є власником або користувачем земельної ділянки для виробництва сільськогосподарської продукції, яка зазначається в реквізитах аграрної ноти як місце вирощування, збирання, виробництва, переробки, зберігання та/або утримання майбутньої сільськогосподарської продукції (далі – земельна ділянка). При цьому не має значення ані титул права користування, ані форма і титул права, від якого право користування боржника є похідним. Тобто, боржником може бути, зокрема, орендар, суборендар, постійний користувач, емфітевт земельної ділянки будь-якої форми власності.

При цьому, за змістом Закону, аграрна нота не лише породжує зобов'язання між кредитором та боржником, але також створює суттєві правові наслідки для власника земельної ділянки та/або іншого володільця земельної ділянки, від речового права якого походить право користування боржника (далі – власник земельної ділянки).

Аграрна нота та породжувані нею зобов'язання виявляють тісно пов'язаними із земельною ділянкою, на якій виробляється заставлена майбутня сільськогосподарська продукція. Вказівка на таку земельну ділянку є необхідним реквізитом аграрної ноти. Такий зв'язок за посередництва предмета застави суттєво впливає на правовий режим ділянки. І хоча предметом застави є не сама земельна ділянка, а майбутня продукція, обтягується, по суті, передусім сама земельна ділянка.

Так, процес видачі аграрної ноти передбачає внесення відомостей про предмет застави за аграрною ногою до Державного реєстру обтяжень рухомого майна (ч.6 ст.9, абз.6 ч.7 ст.9 Закону). Зміст таких обтяжень полягає в наступному: під загрозою нікчемності відповідного правочину «з моменту видачі аграрної ноти до припинення зобов'язань за нею боржник втрачає право розпоряджатися речовими правами на земельну ділянку, зазначену в реквізитах такої аграрної ноти, без дозволу кредитора, зокрема, боржник не має права здійснювати: 1) відчуження земельної ділянки;

2) відчуження права оренди, іншого права користування земельною ділянкою; 3) передавання ділянки в суборенду; 4) розірвання договору, внесення змін до договору або відмову від договору, на підставі якого у нього виникло право оренди або інше право користування земельною ділянкою» (ч.7 ст.9 Закону).

Однак, як випливає з цієї та наступних норм Закону, такі обтяження зачіпають не лише боржника, але і власника земельної ділянки – оскільки обтяження стосуються, серед іншого, зміни і розірвання договору, який породив право користування боржника.

Відповідно до ч.8 ст.9 Закону, «у разі невиконання боржником умов договору оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію, якщо таке порушення може мати наслідком припинення права користування земельною ділянкою [...], особа, яка передала боржнику в користування таку земельну ділянку, перед розірванням чи припиненням договору або зверненням до суду з цією метою зобов'язана здійснити заходи досудового врегулювання спору, а саме повідомити про свої наміри кредитора та запропонувати йому виконати зобов'язання боржника за укладеним договором оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію.

Суд при вирішенні справи про припинення права користування земельною ділянкою з підстав порушення договірних зобов'язань перевіряє факт існування зобов'язань за аграрною нотою, а також виконання позивачем обов'язку щодо повідомлення кредитора з пропозицією виконати зобов'язання боржника за укладеним договором оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію».

Отже, для реалізації законного інтересу щодо розірвання договору про користування земельною ділянкою власник змушений нести додаткові обов'язки та витрати. При цьому можливості компенсації таких додаткових витрат визначені доволі нечітко.

Стаття 10 Закону, яка має назву «Наслідки переходу права власності або права користування земельною ділянкою...», передбачає, що особа, яка набула від боржника право власності або право користування земельною ділянкою, з моменту набуття такого права стає *солідарним відповідачем перед кредитором за всіма зобов'язаннями боржника, що виникають з аграрної ноти*, зокрема щодо виконання зобов'язання за аграрною нотою, сплати санкцій, відшкодування витрат на завершення виробництва та/або отримання заставленої сільськогосподарської продукції, а також її зберігання» (частина 1).

Частина 2 ст.10 Закону встановлює виключення: «Положення частини першої цієї статті не застосовуються у разі:

- 1) повернення земельної ділянки її власнику внаслідок розірвання на підставі судового рішення укладеного між власником такої земельної ділянки та боржником договору оренди, емфітевзису або суперфіцію, якщо власник земельної ділянки в досудовому порядку запропонував кредиторі виконати зобов'язання боржника за укладеним договором оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію;
- 2) повернення земельної ділянки її власнику після спливу строку укладеного з боржником договору оренди, суборенди, емфітевзису або суперфіцію».

З цього випливає, що законодавець до «переходу права власності або права користування земельною ділянкою» відносить також випадки повернення земельної ділянки її власнику у зв'язку із припиненням правовідносин користування із боржником.

Наслідки виконання такого солідарного обов'язку власника передбачені в абз.4 ч.2 ст.10 Закону: «У момент виконання боржником зобов'язань за аграрною нотою до особи, яка набула від боржника право власності чи право користування земельною ділянкою, переходить право вимоги до боржника». Ця норма очевидно містить логічну помилку; має бути: «У момент виконання *особою, яка набула від боржника право власності чи право користування земельною ділянкою*, зобов'язань за аграрною нотою до такої особи, переходить право вимоги до боржника».

Отже, питання компенсації додаткових витрат власника-позивача (ч.8 ст.9 Закону) вирішено у абз.4 ч.2 ст.10 Закону, однак є недосконалим з точки зору юридичної техніки.

Також слід зазначити, що Закон не врегульовує ситуацію, коли власник бажає у судовому порядку змінити договір.

Крім того, Законом передбачено внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2], які передбачають таке:

- 1) «під час проведення державної реєстрації права власності та інших речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення (крім земельних ділянок для ведення садівництва) державний реєстратор обов'язково використовує відомості з Реєстру аграрних нот з метою встановлення наявності чи відсутності факту використання відповідної земельної ділянки, зазначеної в Реєстрі аграрних нот як місце вирощування заставленої майбутньої сільськогосподарської продукції» (абз. ч.4 ст.18);

- 2) підставою для відмови в державній реєстрації прав є «відсутність дозволу кредитора за аграрною нотою на проведення державної реєстрації прав у результаті відчуження боржником за

відповідною аграрною нотою належної земельної ділянки (крім звернення стягнення на предмет іпотеки), права оренди, права емфітевзису або права суперфіцію, укладення договору суборенди, розірвання договору оренди, емфітевзису або суперфіцію, внесення змін до такого договору або відмову від нього - у разі якщо земельна ділянка зазначена в Реєстрі аграрних нот як місце вирощування заставленої майбутньої сільськогосподарської продукції» (п.21 ч.1 ст.24).

Отже, кредитор може, не давши відповідної згоди, заблокувати реєстраційні дії, у тому числі у випадку, коли наявне рішення суду про розірвання договору, і власником виконані вимоги ч. 8 ст. 9 Закону.

Висновки. Таким чином, аграрна нота створює суттєві правові наслідки для власника земельної ділянки. При цьому згода власника (наприклад, як умова договору оренди або як окремо надана згода) на видачу аграрної ноти користувачем не потрібна. Обговорювані правові механізми Закону можуть бути інструментом зловживань, використовуючись для навмисного блокування нормальної динаміки речових прав на земельну ділянку в інтересах користувача та/або інших осіб і на шкоду інтересам власника земельної ділянки. Неясним залишається також питання про поширення обговорюваних правові механізмів Закону на випадки постійного землекористування. Вирішення цих проблем вбачається у: 1) встановленні необхідності згоди власника на видачу аграрної ноти землекористувачем та презумпції відсутності такої згоди; 2) однозначне віднесення всього тягаря зобов'язань за аграрними нотами на боржника, навіть у випадку їх виконання власником земельної ділянки; 3) юридико-технічні удосконалення відповідних норм Закону.

Список використаних джерел

1. Про аграрні ноти : Закон України від 22.02.2024 № 3586-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 26. стор. 12. Ст. 1648.
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст.553 (в редакції станом на 01.01.2025).

* * * * *

ЧЕРНОП'ЯТОВ СТАНІСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доцент кафедри права Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»,
канд. юрид. наук, доцент

ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ

Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» [1] (далі – Закон 768-IX) одним із засобів боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) передбачив обмеження участі особи в азартних іграх шляхом внесення до Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх (далі – Обмеження). Відповідне позитивне регулювання міститься у ч.ч. 6-16 ст.16 Закону 768-IX та ст.ст. 300-1–300-5 ЦПК України [2]. При цьому відповідні зміни і доповнення до ЦПК України внесені самим Законом 768-IX (підп.3 п.7 Розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення»).

Обмеження може бути накладено трьома способами (ч.б ст.16 Закону 768-IX):

1) самообмеження – самостійно за заявою особи шляхом подання організатору азартних ігор (далі – Організатор) або Уповноваженому органу (далі – КРАІЛ) заяви у письмовій або електронній формі; на строк від 6 місяців до 3 років;

2) адміністративне досудове – КРАІЛ за обґрунтованою заявою членів сім'ї першого ступеня споріднення або законних представників – тимчасово до ухвалення рішення суду, але не більше шести місяців;

3) судове – за рішенням суду на строк від 6 місяців до 3 років.

Поява Обмеження як нового правового явища породжує необхідність його наукової рефлексії. Передусім інтерес становлять правова природа Обмеження, його співвідношення із суміжними правовими явищами, процесуальні особливості його накладення, його забезпеченість охоронними нормами. Актуальності питанню додає, з одного боку, те, що Обмеження є втручанням у сферу прав і свобод людини, а з іншого – те, що Обмеження є важливим засобом боротьби з лудоманією та охорони прав інших осіб.

Деякі термінологічні зауваження. Закон 768-IX використовує терміни «обмеження участі особи в азартних іграх» та «обмеження доступу до гральних закладів та/або участі в азартних іграх». ЦПК

України говорить про «обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх». Слід зазначити, що жодної змістовної диференціації Обмеження, не передбачається, як буде показано нижче. Отже, використання конструкції «та/або» у Законі 768-ІХ є помилковим. Також, з огляду на зміст Обмеження, доцільніше було б його вважати заборонаю, а не обмеженням.

Правовий зміст Обмеження. Отже, відповідь на очевидне питання, що ж змінюється у правовому положенні особи, до якої застосовано обмеження, є такою:

- 1) особа втрачає можливість бути гравцем за Законом 768-ІХ (п.17 ч.1 ст.1; п.6 ч.2 ст.18);
- 2) особа не допускається до участі в азартній грі (п.5 ч.6 ст.18 Закону 768-ІХ);
- 3) особа не може бути відвідувачем грального закладу (ч.1 ст.19 Закону 768-ІХ).

Обмеження можуть варіюватися лише за своїм загальним строком. Законодавство не передбачає змістовної диференціації, наприклад, заборони відвідування лише певних гральних закладів, у певній місцевості, у певний час, заборони участі лише в окремих азартних іграх тощо.

Правова природа Обмеження. При з'ясуванні правової природи Обмеження доцільно звернутися до схожого універсального інституту обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (далі – ОЦДФО) та спробувати з'ясувати їх співвідношення із Обмеженням. Спершу слід зазначити, що ОЦДФО необхідно розглядати у двох якостях: 1) ОЦДФО-абстракція, тобто абстрактне зменшення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи та/або зміна модальності її реалізації у тій чи іншій мірі, без прив'язки до конкретних правових інститутів конкретних країн; 2) ОЦДФО-інститут, тобто реальний матеріально-процесуальний правовий інститут, наявний в українському праві (ст.ст. 36-38 ЦК України [3], Глава 2 Розділу IV ЦПК України).

Обмеження та ОЦДФО-інститут є різними правовими явищами, які не мають родо-видових зв'язків та мають відокремлене матеріальне та процесуальне регулювання. Хоча вони і мають деякі спільні риси, але вони не пов'язані із родо-видовими зв'язками цих явищ. З іншого боку, Обмеження є окремим випадком ОЦДФО-абстракції, оскільки Обмеження ясно передбачає вилучення конкретних правових можливостей із обсягу цивільної дієздатності фізичної особи.

Тому не можемо погодитися із абсолютизацією твердження про те, що Обмеження та ОЦДФО мають різну правову природу, оскільки відповідь на це питання залежить від аспекту, в якому розглядається ОЦДФО. Наприклад, Н.О. Кіреєва й А.С. Іванова стверджують, що Обмеження та ОЦДФО мають різну правову природу [4, с. 70]. Авторки висновують цю тезу із того, що справи про Обмеження та справи про ОЦДФО належать до різних поіменованих у ЦПК України категорій справ окремого провадження [4, с. 70]. Як видно, авторки тут обмежуються порівнянням Обмеження та ОЦДФО-інституту, і в цьому контексті таки мають рацію. Також Н.О. Кіреєва й А.С. Іванова справедливо вказують на відмінності в обсязі змін дієздатності при Обмеженні та при ОЦДФО-інституті: при Обмеженні обмеження дієздатності є конкретно-спеціальною (забороняється відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх), а при ОЦДФО-інституті – універсальний характер [4, с. 70] («обмеження у здійсненні цивільних прав і набутті цивільних обов'язків незалежно від сфери, де такі права чи обов'язки мають місце» [4, с. 70]). Однак не можна погодитися із авторками в тому, що при Обмеженні відбувається дещо більше, ніж обмеження цивільної дієздатності, а саме «обмеження свободи пересування, що виявляється у забороні відвідувати гральні заклади» [4, с. 70].

У зв'язку із цим доцільно було б з'ясувати *основні відмінності Обмеження та ОЦДФО-інституту*:

1) *відмінні процедурні форми*: ОЦДФО можливе лише за рішенням суду, Обмеження можливе також в порядку самообмеження та в адміністративному досудовому порядку; крім того, наявні окремі процесуальні відмінності, які будуть розглянуті окремо нижче;

2) *відмінний правовий зміст*: Обмеження передбачає локальні, незначні обмеження дієздатності фізичної особи, в той час як ОЦДФО передбачає, що фізична особа може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини та з дозволу піклувальника одержувати заробіток, пенсію, стипендію, інші доходи та розпоряджатися ними;

3) *відмінні підстави застосування*: для застосування ОЦДФО передбачено дві альтернативні підстави: (а) особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; (б) особа зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище; для застосування Обмеження

передбачено 4 (в Законі 768-IX; в ЦПК України – 5) альтернативних підстав, які пов’язані із участю особи в азартних іграх;

4) *відмінні темпоральні характеристики*: ОЦДФО застосовується на строк до 2 років із окремою спрощеною процедурою продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною, і при цьому дієздатність особи може бути поновлена достроково, якщо відпали підстави для застосування ОЦДФО, за окремою процедурою; в свою чергу, Обмеження застосовується на строк від 6 місяців до 3 років, і при цьому не передбачено ані спеціальної процедури для продовження цього строку, ані процедури дострокового зняття обмеження.

Отже, достатня подібність ОЦДФО та Обмеження не лише свідчить про те, що Обмеження є окремим випадком ОЦДФО-абстракції, але і вказує на те, при аналізі цих двох інститутів має сенс вдаватися до порівняння.

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 № 768-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

4. Кіреєва Н.О., Іванова А.С. Процесуальні особливості розгляду судом справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх як категорія справ окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 7. С. 69-72.

* * * * *

ШЕВЧУК МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

докторант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук

ЛЮДИНА ЯК СУБ’ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Потрібно зазначити, що серед дефініцій, що описують суб’єкта є загальна, що включає в себе інші. Поняття «людина»

змістовно охоплює кілька категорій фізичних осіб (громадяни, іноземці, особи без громадянства), кожна з яких має право на захист інформації. Згідно зі ст.3 Конституцією України, «людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю... [1]. Складовою безпеки людини є і інформаційна складова. Інформаційну безпеку людини можна розглядати з двох аспектів це технічний [2, с.130] і гуманітарний [3, с.207]. На нашу думку, така їх назва не відображає суті цих аспектів інформаційної безпеки. Технічний, як зазначено в академічному тлумачному словнику, – це той, що пов'язаний з технікою; який працює в галузі техніки; який стосується роботи машин і механізмів, пов'язаний з їх використанням, обслуговуванням, збереженням і т. ін. [4]. Переважна більшість авторів наукових статей та навчальної літератури, які у своїх роботах підіймають проблему інформаційної безпеки, технічно ототожнюють її із безпекою інформації, а не досліджують як безпекове явище, що впливає на безпеку особи, суспільства та держави. Пояснюється це тим, що по-перше, в Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, основна увага суспільства була сконцентрована винятково на проблемі технічного захисту інформації. У першу чергу така ситуація обумовлена тим, що інформація в сучасному світі стала товаром, а товар потрібно захищати. По-друге, це пояснюється професійною підготовкою фахівців, що першими усвідомили гостроту проблеми, адже переважна більшість з них – це представники технічних спеціальностей [5, с.8].

Істотно, що вітчизняні науковці ігнорують факт, що міжнародні норми, з яких береться тлумачення терміна “інформаційна безпека”, а саме термін *information security*, відносяться до області захисту інформаційних систем, де захищається перш за все дані (а не особистість, суспільство або держава). Такий вибіркового підхід до запозичення ключових понять з іноземних джерел, не враховуючи повний контекст цих документів, веде до значної плутанини в термінологічних визначеннях.

Однак, Копелев І. і Живко М. які запропонували назву цього аспекту нічого пов'язаного безпосередньо з технікою в зміст не вкладали. Натомість розуміли під технічною складовою інформаційної безпеки забезпечення людині можливості вільно і безперешкодно реалізовувати права та свободи в інформаційній сфері, зокрема право на інформацію – вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Технічний бік інформаційної безпеки включає в себе не тільки захист систем, але й

навички людей аналізувати та прогнозувати потенційні ризики для інформації, що обробляється цими системами, та для самих систем. Нами попередньо вже було досліджено і доведено, що метою інформаційної безпеки є забезпечення оптимального функціонування інфопростору суб'єктів. Оптимальне функціонування при цьому досягається як можливістю мати вільний доступ до інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та інформаційної інфраструктури, так і здатністю протистояти деструктивним впливам тобто здатністю передбачити і попереджати загрози. Ця особливість притаманна всім суб'єктам тому було б логічним назвати її основною.

Другий підхід назвали гуманітарним. Гуманітарний (від лат. *humanitas* – людство, людяність) який стосується людини та її культури, звернений до людської особистості, її прав та інтересів [6]. Даний аспект наголошує на захищеності психіки та свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів; маніпулювання, дезінформування, образ, спонукання до самогубства тощо [7]. За певних умов наслідком деструктивного інформаційного впливу може бути масове поширення феномену керованої стереотипами, програмованої людини, деактуалізація особи та деградація суб'єктності як здатності людини до формування власної позиції та творчої самореалізації через недостатній розвиток свідомості та соціальної рефлексії. Соціально-філософська проблематика цієї теми досить глибока, тому потребує окремих досліджень, що виходить за межі нашого дослідження. Така особливість притаманна лише людині як суб'єкту інформаційної безпеки бо лише вона є жива розумна наділена інтелектом соціальна істота, яка має свідомість, волю, дар мислення. Зважаючи на те, що цей аспект інформаційної безпеки притаманний лише одному суб'єкту інформаційної безпеки його логічніше було б назвати спеціальний.

Отже, людина як суб'єкт інформаційної безпеки повинна мати захищений власний інформаційний простір, що виражається в можливості вільно і безперешкодно реалізовувати права та свободи в інформаційній сфері; мати вільний доступ до інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та інформаційної інфраструктури, мати можливість протистояти деструктивним впливам, а також мати оптимальний захист від небезпечних інформаційних впливів, що можуть негативно вплинути на його психіку чи свідомість.

Список використаних джерел

1. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Копелев І.Ю., Живко М.О. Інформаційні загрози: суть і проблеми: *Інформаційна та економічна безпека. Системи обробки інформації (INFECO – 2010): мат. III міжнародної НПК*. 2010. Вип. 3(84). С.130-131.
3. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.
4. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 10 : Т-Ф / ред. тому: А.А.Бурячок, Г.М. Гнатюк. 1979. 658 с.
5. Архипова Є. О. Архипова Є. О. Соціально-філософське осмислення поняття «інформаційна безпека». *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. № 3. С. 7-11.
6. Словник іншомовних соціокультурних термінів. URL: <http://slovopectia.org.ua/39/53395/260726.html>.
7. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): Підр. / Остроухов В.В., Петрик В.М. та ін.; за ред. Є. Д. Скулиша. Київ : КНТ, 2010. 776 с.

* * * * *

ШЕВЧУК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
студент 4-го курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР В ІНТЕРНЕТІ

Національне законодавство залишає поза увагою правового регулювання значний пласт відносин пов'язаних з інтернет-користувачами, які з розважальною та комерційною метою використовують можливості Інтернету. Особливо значущим є питання нормативного регламентування азартних ігор. Серед небагаточисельних норм, присвячених питанням правового регулювання азартних ігор в інтернеті можна згадати положення Цивільного кодексу України [1] або Указу Президента України №234/2024 від 20 квітня 2024 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет» [2].

Відповідно до ст.36 ЦК України передбачено право суду обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає

азартними іграми і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище [1]. Поняття «азартні ігри» вживається у ЦК України лише у двох правових нормах, крім положення згаданої ст. 36 ЦК України лише у ст. 38 ЦК України, яка стосується поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена [1].

Згідно з Указом Президента України №234/2024 від 20 квітня 2024 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет» Головнокомандувачеві Збройних Сил України, керівництву інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, було наказано невідкладно запровадити на період дії правового режиму воєнного стану заборону військовослужбовцям доступу до гральних закладів та/або участі в азартних іграх у мережі Інтернет, а Міністерству охорони здоров'я України забезпечити у тримісячний строк прийняття клінічного протоколу (стандарту) лікування ігрової вираженої залежності [2].

Водночас, поза увагою сучасного нормативно-правового забезпечення залишаються чисельні питання організації гральних послуг, їх надання та відповідального ставлення до ігор як з боку організаторів (надавачів гральних послуг), так і користувачів цього сегменту розваг.

Особливого значення правове регламентування цивільно-правовими засобами набуває в сучасну епоху інформатизації та поширення різноманітних ігор он-лайн в мережі Інтернет. Наприклад, безготівкові операції у легальному сегменті азартних ігор зросли у 2023 році до 83 мільярдів гривень [3].

Азартні ігри виступають старовинною формою розваг, де гравці ризикують, на відміну від інших ігор, грошовими або майновими ставками або іншими цінностями і ставлять їх у залежність від отриманих результатів. Подібні ігри часто мають елемент випадковості, і результат обумовлений не тільки за вміннями гравця, а й за допомогою випадкових факторів або рандомізованих процесів.

Кожна з традиційних форм азартних ігор (ігрові автомати, покер, рулетка, блекджек), незабаром з'явилася в електронному форматі через Інтернет, і з тих часів стають все більше легкодоступними для будь-якого користувача, який має Інтернет зв'язок та засоби електронного переказу.

До числа азартних інтернет-ігор необхідно віднести і економічні ігри з біржової торгівлі (та прирівняні до них – в тому

числі «ігрові» біржі типу «FOREX»). В межах цих відносин учасниками виступають trader (англ. трейдери), та stock market players (англ. гравці фондового ринку). При цьому інтернет-користувач який приймає участь в якості гравця (stock market player) виступає у такому статусі як у реальних відносинах з біржовою торгівлю, так і у відносинах ігрового характеру (маємо на увазі різноманітні он-лайн ігри, засновані на схемах фондового ринку). Наприклад, мова йде про біржі типу «FOREX» (англ. FOReign EXchange) - найбільші фінансові ринки світу, на яких здійснюється торгівля грошовими одиницями [4].

Необхідно сказати, що он-лайн азартні гравці в середньому є молодшими (а саме, 45,7 років) у порівнянні з оф-лайн азартними гравцями (51,2 роки). Зазначене призводить до необхідності дати відповідь на важливе питання, наскільки легко неповнолітні гравці отримують доступ до азартних майданчиків в Інтернеті. Важливим також є те, що он-лайн азартні гравці мають щорічну та щотижневу участь майже у всіх видах азартних ігор [5].

Нажаль, нормативно-правовому регламентуванню також недостатньо приділено у ваги у контексті застосування різних засобів технічного контролю витрачання часу інтернет-користувачами. Типовими системами є ті, які демонструють, чим зайняті вихованці, або дорослі працівники у робочий час, ведуть облік робочого часу і відстежують активність інтернет-користувачів і додатків. Система Software Kickidler запобігає порушенню дисципліни праці й фінансових втрат, пов'язаних з персоналом. Software Kickidler виявляє: 1) запізнення і прогули (фіксує час приходу і відходу співробітника, тривалі перекури, запізнення, прогули); 2) розваги в робочий час (збирає дані про додатки і сайти, які співробітник використовує протягом дня, враховує проведений в них час) [6].

Також програмне забезпечення Kickidler може бути застосоване у наступних сферах: бізнес, служби безпеки, служби ІТ, управління персональними комп'ютерами співробітників, контроль комп'ютерних класів тощо. Система моніторить та здійснює: 1) он-лайн-моніторинг комп'ютерів (спостереження за персоналом в режимі он-лайн, контроль робочого часу співробітників, виявлення порушень робочого режиму); 2) аналіз продуктивності персоналу (скільки часу співробітник працював, а скільки займався особистими справами або ухилявся від виконання своїх трудових обов'язків, контроль відвідуваних сайтів і додатків: соцмережі, месенджери, он-лайн-ігри тощо); 3) запис відео з моніторів співробітників (запис дій на екранах комп'ютерів співробітників); 4) кейлоггер (контроль натиску клавіш: кейлоггер дозволяє побачити, що працівник набирає на клавіатурі в

даний час); 5) контроль комп'ютерних класів (програма для контролю комп'ютерів в школах: он-лайн-моніторинг комп'ютерів дозволяє в реальному часі спостерігати, чим зайняті учні за комп'ютерами, а також оперативно виявляє, виконують вони завдання чи грають в он-лайн-ігри) [6].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет» : Указ Президента України №234/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2342024-50413>.

3. Українці витратили тільки на легальні азартні ігри понад 83 мільярди за рік. URL: https://biz.censor.net/news/3471310/ukrayintsi_vytratyly_tilky_na_legalni_azartni_igr_ponad_83_milyardy_za_rik.

4. ForexClub Liber. URL : <https://libertex.fxclub.org/>.

5. American Gaming Association. State of the States: The AGA Survey of Casino Entertainment. 2008. URL : http://www.americangaming.org/assets/files/aga_2008_sos.pdf.

6. Software Kickidler. URL. <https://www.kickidler.com/>.

Зміст

Авсієвич А.А. ГЕНЕЗА ІНСТИТУТУ АРБІТРУВАННЯ.....	3
Акопян О.В. ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ У КОДЕКСІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ.....	7
Бончук В.П. ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ.....	10
Вавринчук М.П. ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ УКРАЇНИ.....	13
Вапняр Д.В. БОРОТЬБА ІЗ КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ.....	18
Висоцька А.Ю. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	23
Галус О.О. ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВНИЙ СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ.....	26
Герц А.А. ПРАВО ЛЮДИНИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ (ЗМІСТ, ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАХИСТУ).....	27
Голдзіцький К.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	30
Грузенський В.В. СИСТЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	33

Даценко О.Ф. НАЛЕЖНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ВРЯДУВАННЯ В КОНТЕСТИ УГОДИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	37
Жеребний В.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	43
Замойська С.М., Вавринчук М.П. ПОРІВНЯЛЬНИЙ ДОСВІД ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ, ПОЛЬЩІ ТА США.....	46
Зарічнюк Ю.М. МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	52
Зубко А.О. ФЕНОМЕН ВЛАДИ У ДИСКУРСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	56
Ігнатенко О.С., Ігнатенко Д.О., Шевцов Р.О. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ТРАНСПОРТІ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	59
Калашлінська М.В. ВПЛИВ КОГНІТИВНИХ ПОМИЛОК НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	64
Кашук Д.А. УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕВИКОНАННЯМ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	66
Ковалюк І.В. ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ.....	70
Ковтун О.М. МІЖНАРОДНИЙ КОМПЕНСАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ (ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....	74

Когут О.В., Місяць А.П. ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ.....	78
Костюк О.В. НАРКОБІЗНЕС ЯК ЗАГРОЗА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ КРИМІНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ.....	81
Кравчук С.Й. ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ВЛАДНИХ ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВИ.....	84
Красій М.О. ЗОВНІШНЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	89
Кримчак А.В. АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПИ.....	92
Крушинський С.А. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	95
Лагойда Т.В. ПРАВОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ З ПИТАНЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ.....	99
Ландіна А.В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....	104
Логінова С.М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	107

Лучковська С.І. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ACQUIS ЄС НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	111
Мандзій С.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА РІВНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	116
Маркелова В.М. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	119
Мартинюк І.С. ГЕНДЕРНІ КВОТИ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЯК ЯВИЩЕ ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	123
Міщенко І.В. ПРЕДСТАВНИЦТВО ЗА МИТНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	129
Муза О.В. НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	132
Навроцька В.В. ЄВРОПРОКУРАТУРА У МЕХАНІЗМІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ В МЕЖАХ ЄС.....	135
Нікіфорова Т.І. ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ	140
Норчук Д.Ю. РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ....	143
Остап'юк В.О. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ.....	146

Охман О.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	149
Присяжна А.В. ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ КРАЇН ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА.....	153
Присяжнюк М.П. МАЛОЗНАЧНІ СПРАВИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	157
Пунда О.О., Арзянцева Д.А. ЗАСТОСУВАННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	162
Рябовол Л.Т. ВТІЛЕННЯ СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРО.....	167
Самолук В.І. РЕГІОНАЛЬНІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИДОЗМІН ЗЛОЧИННОСТІ.....	172
Слабко С.М. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	175
Соколов Т.А., Вавринчук М.П. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ДОКУМЕНТУ ПРО КИЇВСЬКУ РУСЬ («ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ»).....	179
Сторожук І.П. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	186

Тарасюк С.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	189
Телебей Б.М. ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ.....	194
Терещенко В.В. ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	198
Тройнікова О.М. ГАРМОНІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ.....	204
Тюрін С.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	206
Франюк А.В. ДЕВІАЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	211
Цукан С.В. ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	215
Чабаненко М.М. ПРАВА ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, ПЕРЕДАНИХ У КОРИСТУВАННЯ БОРЖНИКУ ЗА АГРАРНОЮ НОТОЮ.....	219
Черноп'ятов С.В. ПРАВОВА ПРИРОДА ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ.....	224
Шевчук М.О. ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....	227
Шевчук О.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР В ІНТЕРНЕТІ.....	230

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
V Всеукраїнської наукової конференції,
17 квітня 2024 р.

Відповідальний за випуск: *Ваєринчук М.П.*

Комп'ютерну верстку здійснено кафедрою права

Збірник розміщено в інституційному репозитарії
Хмельницького національного університету

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11

e-mail: pravo@khnmu.edu.ua

